

B
810.09

Wezais Stenders ſawâ dsihwê un darbâ

apraſſits

no

R. Kundſina.

~~~~~
Pirma data.

Jelgawâ.

E. Behre apgahdajis.

1879.

10.09

Wezais Stenders

ſawâ dſihwê un darbâ

aprakſītis

no

— Šajā grāmatā ir aprakſīti vairāki —

K. Kundſina.

Pirmā daļa.

Jelgawâ.

E. Behre apgaħdajis.

1879 — Riga

ПРОВЕРЕНО
1949 г.

а Inv 57-2.795

н д а б и и з в и 5 6 с н и я

заглавия

Дозволено цензоруо. — С.-Петербургъ, 11. Марта 1879. г.

заглавия

заглавия

заглавия

заглавия

Зелгава, С. Стаслауа бруфата.

Saweeem wezaheem.

前竹書院印

Preekschwantri.

Gandchi jaw 75 gadi pehz weza Stendera nahwes pagahjuschi, un mums wina gara behrneem truhla wehl apraksta par sawa tehiva dsihwi un darboschanos. Pa tahm starpahn gan kahdi nelahdi raksti isnahkuschi, gan labi gan ari laumi — grandi un sehnalas — bet ta wihra wahrs, kas wijsus Latweeschu rakstus, muhsu rakstneezibz ihsti goda zehlis, gan tizis daudskahrt daudsinats, bet tam neradahs wehl saws rakstneels, kas buhtu nehmees wina dsihwi un darbus plaschaki issilt un astahsticht. Tadehk usdroschinajamees no sawas pujes pee ta darba klahf kertees, gribedami gan schi manamo truhkumu nowehrst, gan ari paschi no sawas firds fubinati ta wihra dsihwes pawedeenam un wina darba zelam pakal eet, kas sawa laik par wiseem wairak preeksch Latweeschu tautas puhlejees un dauds panahzis ir preeksch ziteem, nahkameem laikeem. Wiju, ko mehs zelä atraduschi, redsejuschi un dsirdejuschi, las mums pee schi leelä wihra un wina darbu isprashanas likahs eevehrojams — wijsu to esam schini grahmata pa lahrtai kopä salikuschi, lai muhsu laiku zilts mahzitos no pagahjuscheem laiseem,zik pulka jastrahda, lai waretu ko panahkt, zik ilgi jagaida, kamehr angli eenahkahs. Mehs suhdsamees, ka muhsu masais rakstneebas tihrumis esot pahraf ar nesahlehn apaudsis; ziti tur atrod tikai drigenes un nahtres ween: bet tad gan neweens no mums wairs pee dsihwibas nebuhtu. Tomehr las teesa, tas teesa; teilsim paschi neleegdamees: muhsu jaunaja lauzinä ir grahmatas lä sehnes pehz leetus haanguishas un to starpa pulla nebau-damu un tahvpainu. Bet wai tad wijsi tee rakstneeli tihschi prahritis ar sinu tahdu nelahgu prezzi us tirgu weda, grahmatu rakstichanu par islaanzamis gowi uslukodami, no kuras note kahbus rubulichus war isslaukt? — Nebuhtin ne! Daschi labi no wiineem ar wijsi labo fir di un prahru gribejuschi sawas tautas labumam kalpot, tehru walodu iskopt. Bet pee grahmatu rakstichanas nepeeteek wijs ar labo gribu, firdi un prahru ween, bet tur wajag ari gudras finas un eespehjas. Un schihs mums — lä jaw alaschin jauneeem eesahzejeem — daudskahrt truhlfst; tan mums ja-eemanahs, ja-eemahzahs, ja-eet kolä pee teem wihereem, kas preeksch mums to gruhto darbu strahda-juschi un eespehjuschi. Weens no tahdeem wijsupirmajeem, wezakajeem un leelakajeem mestereem ir wezaïs Stenders, no kura to wijsu waran dabuht mahzitees. Tahda wijsé Stendera dsihwi un darbus zauri edami mehs zellim winam to labako peeminas sihmi sawas firdis,

hawā tautā, wina darbus un dīshwi par preeskīshmi uemdami hawai dīshwei un haweeem tautas darbeem; jo wezais Stenders peeder pee teem retajeem bet leelajeem wihereem, kura mahrdi ar wina darbeem kopā sakriht, kas hawas augstahā zenišchanahās ne tikai ar muti mahža, bet ar sirdi un wižu hawu dīshwi iſrahda; wiſch nav „mutes“ un „wahrdū“, bet „ſirds“ un „darba“ wihrs, un tahdi ihpaſchi ari muhžu laikos wajadſigi.

Sawu wezo Stenderu no jauna laudis iſlaſdamī gan it labi ſinam, ka tas pilnigi tahds nebuhs, kahds wezais pateeſbā bijis. Daſchs atradihā weetahm ko pa dauds peelitnu klaft, daſchs atkal weetahm ko pa dauds atrautu noſt; jo waſag paſham meiſteram buht otru meiſteru pilnigi un pareiſi noſihmejot. Sawu darbu par pilnigu tadehł nebuhſin naturam. No paſcha eefahkuma mums til ſtaidri tas noluhs preeskī azim ſtahweja: hawai tautai winas leelakā labdara peemini atjaunot un muhžu laika audſei wezo Stendera tehwu par preeskīshmi un uſmudinataju noſtahdiht. „Lai mana atmina pee jums paleek godā“ to Stenders pats wehlejees un mehs neka zita negribam, ka ir no hawas puſes pee tam palihdſeht.

Šchini pirmajā dālu Stendera dīshwi un darbus aprakſtidami peelikahm preeskīha tos laukus, kurds tas dīshwojīs un uſaudſis un tos darbus, kas jaw preeskī wina muhžu rakſtneezibas laukā bij paſtrahdati; taħs ſinas par wina dīshwi un darbeem ir katra weetā peeminetas, no kureenes taħs uemtas. Turpmak eſam nodomajuſchi wehl otru daku iſdot, kura iſwehleti gabali no wezā Stendera rakſteem buhs atrodamī lihds ar apſpreedumeem par wina teologiju, filoſofiju, dſeesmahm un ziteem rakſteem. Neiſe ar pirmo dalu ta tapehz neiſnahža, lai grahmata pate pa beeju un dahrgu nepaliftu; bes tam der ari papreeskīhu nogaidiht un noſtatitees, waj muhžu laſitajeem taħdas grahmatas pa prahtam.

Beigās iſhalam hawu pateizibu wiſeem teem, kas mums ar ſinahm un padomeem palihdſejuſchi, ihpaſchi Jelgavas muſeuma bibliotelara kungam J. Döringam, kas laipnā prahṭa mums gandrihi wižus Stendera rakſtus mehneſcheem aktahwa un peeminam tad wehl, ka muhžu pirmais nodoms bij, ſchih̄s grahmatas preeskīha ir Stendera bildi paſneegt, kū ta pee Zimmermana „lett. Literaturgeschichte“ atrodahs, bet zeen, apgaħdataja padoms, ja newarot labu pilnigi, lihdsigu bildi dot, lai tad labak bes uelahdas bildaſ paleekot, muhs no tam atturjea.

Puſeneekos, 8. februari 1879.

A. A.

Rahdītājs.

Gewedums no 1. lapu puses lihds 36.

	Lap. p.
1. Wezā Stendera laiki Eiropā, Widsemē, Kursemē no	1 lihds 21
2. Latweesħu rakstneeziba preeħx wezā Stendera... "	22 " 36

Pirmā daļa no 37. lapu puses lihds 124.

	Lap. p.
3. Wezaki un behrnu gabi..... no	37 lihds 40
4. Skolas un mahżibas laiks..... "	41 " 49
5. Pirmahs weetas tehwsemē..... "	50 " 58
6. Otrureis pa ahrsemehm..... "	59 " 64
7. Sunakstes basnizkungas un Sehrpils prahwests... "	65 " 97
8. Wezuma deenas..... "	98 " 109
9. Daba un karakters..... "	110 " 124

Einleitung

Erwähnung in der vorliegenden Arbeit

12. Jahrh. I. von Friedrich Augustus Maiorius datus. 1
16. " 32 " ... anno 1600 hec opusculum publicum est. 2

17. Jahrh. secundum maiorem. 38. an. 1616. datus.

04. Jahrh. 16. 07.	... idem datus an. 1616. 3
05. " 11 "	... Maiorius datus an. 1616. 4
06. " 06 "	... Maiorius datus an. 1616. 5
15. " 06 "	... Maiorius datus an. 1616. 6
17. " 03 "	... libentia libentia an. 1616. 7
00. " 09 "	... Maiorius datus an. 1616. 8
181. " 011 "	... Maiorius datus an. 1616. 9

Gewedums.

1. Wezā Stendera laiki Europā, Vidzemē un Kurzemē.

Wezais Stenders, kura dsihwi un darbus ūhe aprakstīsim, nodinghwoja gandrihs wejelu gadu-simteni, no 1714. līhds pat 1796. gadam. Tas ir ilgs muhchs un garjsch laika gabals. Ja nu laiks un laudis, kurds zilweks dsihwojis un strahdajis, tā ūkot ta seme un tas gaijs ir, kurā tas koka mājiņajams aug un anglus nefs, un ja mehdsam teikt ne tikai ween: kahds koks — tahdi angli, bet arī san: kahda seme, kahds gaijs, kahds laiks — tahdi angli, tad derehs gan zilwela dsihwi un darbus apskatot eepreeksch tos laikus wehrā nemt, kurds tas dsihwojis un strahdajis.

Wezā Stendera garais muhchs kriht loti eewehrojamā laikā, wižā aston padšmitajā gadu-simteni. To laika metu mehds nosaukt par prahta jeb apgaišmošchanas gadu-simteni, jo wina ūhme jeb karakters eelsch tam parahdahs, ka toreis wairak ne ka ziteem laikeem nehmahs gahdaht: zilwela prahtu zilaht, ūrī iſkopt, padomu iſloziht un tā wižu gara dsihwi apgaišmot jeb iſkaidrot, lai pee laimigas dsihwošchanas tiku. Aston padšmitais gadu simtenis tā ūkot plauj, ko trihssimts gadus papreeksch, tizibas atjaunoschanas laikos bij ūhjužhi: gara brihwibu, lai gan daschā ūnā plahweji gribēja pawīšam zitadus anglus iſkult, ne ka ūhjeji ūhjužhi. Bet weenā ūnā wint abi ūteekahs kopā: tizibas atjaunotaji mahzija un

rahdijs, ka zits zitu, lai buhtu pahwesis waj deesin kas, newarot wis swehtu dariht waj pasudinah, bet katriis zilwels pats preeskch fewis, zaur sawa paſcha tizibu, Deewa preeskchā topot swehts waj pasudinats; prahtra apgaismotaji atkal mahzija un rahdijs, ka zits preeskch zita newarot wis domaht un finaht un laimigs buht, bet katram wajagot paſcham preeskch fewis iskopt prahtru un pehz ta kopt tikumu. Jo zilweku prahts un padoms ejot wiſuleelakā Deewa dota manta, kas tos wiſus par weena Deewa behneem un sawa starpa par brahkeem darot. Katra leeta dſihwē ejot ar prahtru pahrleekama un pehz ta apſreeschama, jo ſtaidrak un gaischak to akerot, jo wairak nahkot pee pateeſibas: Leetas ſtaidriba ejot winas pateefibas me hrs.

Tahdu gara zenſhanos: zilaht prahtru us laimigu dſihwoſchanu — eeraugam 18. gadu-ſimteni pa wiſu Europu, wiſas ſemes un tautas, wiſas dſihwes kahrtas un buhſhanas. Gan ta neronahs wiſur tuhlin weena brihdi un nepahrnem weena reiſe wiſas ſemes un buhſhanas. Ta eet pamafam no Europas wakareem us rihtem, ka kahds wehjſch, kas brihſham ſtipraki, brihſham lehnati puhsdams gan audseligu leetu atneſs, gan negaiſu fazel, un ta labu dara, bet ari maitaht maita. Pagahjuſchais gadu-ſimtenis ir tautahm un ſemehm pulka labuma atneſis; mumis pascheem nebuhtu ne Stendera, ne Merkela, ne winu darbu preeskch Latwieſcheem beſ ſchi laika-meta. Wiſch peeflaitams pee zilwezibas ſpehla gadeem. Bet ka daschdeen pats zilwels ſaloknis buhdams ſawus ſpehlnis ne tik ween labam bet ari launam darbam un noluhkam atwehl, tapat ari 18. gadu-ſimtenis prahtru iskopdams, pehz ta wiſu mehrodamis, noſwehrdams un lihdsindams raudſijis weetahm paſtahwoſchahs buhſhanas pawifam ſagahſt, neſpehdams neka zita tai weetä lift, ka tik ſawu tuhſho no galwas iñemto padomu. Tahda wiſe wiſch ſawu ehku zehlis wirs gruweſcheem un ar ſawa paſcha behru aſinim mehſlojis naſkamo laiku tihrumus, par mahzibu behru behruem, ka prahtra zilaſchana un galwas gubribia ween wehl nenowed wiſ pee iñita tiluma un dſihwes laimes. Anglija bij ta weeta, kur jaunais laika un paſaules gars wiſupapreeskch atmodahs. No Anglijas tas pahrgahja par juhru us Franziju un aſdedſinaja weeglo Franzuſchu ſirdis, ka uguns pakulas. Jo te bij wiſas buhſhanas ta

isdehdejuſchās, ſa neſpehja wairſ ilgaſ turetees. Pret lai-
zīgahs un garigahs waldbas warmahzibahm fāzehlahs kahjās
zilweku kahrtas neaſteekamahs teefas un brihwibas. No
Frānzijs peenehma jaunahs mahzibas Wahzsemē, kur
muſhu Stenders ſkola gahja un kur mums tadehſ ilgaſ
japakawejahs.

Wahzsemē nehmahs paſchi walſts galwas, waldneeki,
jaunos laikus eegroſiht. Brūhſchōs leelais lehninſch un kara
wihrs Frīdrikis II., Austreeſchōs leelais zilweku drangs Jah-
ſeps II. Senako laiku warmahziba, pehz kuras pats wald-
neeks pate walſts eſot, newareja wairſ ilgaſ paſtahweht.
Gan fāſkalditahs wahzsemē mafsee waldneeki to wehl ſargaht
ſargaht, bet leelakajās walſts, Brūhſijā un Austrījā turejahs
pehz Brūhſchu lehnina paſcha wahrdeem: pats waldneeks
eſot ſawas walſts wiſupirmais ſulainis un paſchi
waldneeki bij ſaweeem pawalſtneekam par prahta zilatajeem,
gaiſmas nehejeem un aplaimotajeem. Uſ tahdu augſtu zen-
ſchanos toſ ſkubinah ſkubinaja ta laika filoſofijas mahzibas,
kurahm ir Wahzsemē tolaik hawi mahzelli radahs, ta ſa no
ta laika wehl ſcho baltu deenu Wahzju tautu par „prahtneeki
tautu“ ſauka. Lai nu gan prahtneeki daschā ſinā katriſ ſawu
zelu gahja, weens kahdu leetu peenemdams, otris to paſchu
atmeſdams, tomehr weens noluhks bij wiſeem tas pats:
iſkopt un wairot gara brihwibu, prahta atſihſchanu un pehz
tahs dſihwi pareiſi eedaliht. Tahdas mahzibas kluwa pa-
maſam dſirdamas pa wiſahm augſtſkolahm. No tureenes
tahs pahrneha uſ zitahm ſkolahm un mahjās, kur behrnus
mahzija un audſinajā. Behlahs jaunas ſkolas, jauni ſkoloraji
un behrnu audſinataji. Wiſupirms preeſch augſtakahm
kahrtahm. Viſu un paruku laiki bij no behrneem wairak
leles ne ſa zilweku iſaudſinajuſchi, tiflab ahrigi toſ ar ſee-
keem apgehrbeem un eeradumeem apkraudami, ſa ir eekſhkigi
teem galwas ar weltingahm grabaſchahm peebahidami. Tagad
nehmahs behrnus dabigi un prahtigi audſinah. Teem
bij jaſtaigā pa meſcheem un laukeem, jamahzahs daba paſſit,
toſ wadaja pa ſemneeki ſehtahm un amatneeki iſtabahm, ſai
paſchi redſetu un ſinatu, kahdi dſihwes darbi un wajadſibas.
Gan tahda dabiga audſinajhana un mahziba, kur to pahraſ
kopa, palita ir par nedabigu un nahza apſmeeklā, bet wina
tomehr iſprotama, eewehrojot, ſa jaunee audſinataji uſ to tif

dsihtees dsinahs, ne wis lepnus glehwus fundsinus preefch
hsanskajahm istabahm isaudsinaht, bet kreetnus derigus
zilweku preefch wihas dsihwes. Mahzee s fawas jaunas
deenas zif spehdams laba un deriga, tu newari finaht, kur,
kad un ka tas tew paſcham war kahdreiſ par labu naht:
tahds bij jaunahs audsinaſhanas likums. Bet nepalika tik
ween pee augstakahm fahrtahm, fahka ari par skolahm gahdah
preefch semakeem, preefch paſcheem laudim. Raktija
derigas grahmataſ preefch wiſahm fahrtahm, preefch pilſcht-
neekem un semneekem. Teem mahzija un stahstija, zilweku
un wihas Deewa radibas gala mehrkis efot jo deenas gud-
raſam un labakam tapt. Ir arajs to warot no fawas puſes
paſkubinaht, atturēdamees no ſlinkuma, behgdamſ no fahru-
meem, Deewu luhgdams un strahdadams, un katu jaunu leetu,
kas ſemkopibai par labu der prahigi eeweſrodams. —

Bet ne tik ween zaur ſkolahm un grahmatahm luhkoja
lauschu prahus iſſlaidrot; zehlahs ir ihpaſchas zilweku
draugu beedribas,* kuru noluhrs bij, kopt wiſu, kas zil-
weku fahrtai peellahjahs un ſeeti der, neluhkojot uſ dsihwes
daſchadahm ſtarpibahm, kas zaur mantu, tautibu, tizibu, dſi-
mumu zehluſchahs. Sche uſluhkoja wiſus par weenadeem
Deewa radijumeem, par braheem, kas zeeſchi bet ſlepeni
fawā wiđi apnehmahs, Deewu par wiſahm leetahm un tu-
waku ka ſewi paſchu mihecht, miheſtibu labds darbōs pa-
rahdih, goda domas kopt, ruhpetees par nabageem, palihdſeht
apſpeeteem un apmahneteem. Ir fawahm ſaru beedribahm
(lojchahm) tahs apnehma wiſu wakara Europu. Ir Zelgarā
Stendera laika tahdā „freimaurer-loscha“ iſzehlahs.

Wihas zilweku fahrtas godu un teežu tahdā wihiſe
kopjot un waivojot nonahza pamafam pee tahn mantahm,
kas ihpaſchi katrai tautai peedereja; no leela zilweziſas
koka noſluwa pee ſha koka tantu ſareem. Angli un Fran-
zuschi to papreefch eeweſroja, pehz tam nahza Wahzeefchi.
Atnodahs pamafam tautas apſina, atſpirga paſchu tautas
dsihwe. Neſlatijahs wairs tik daudſ uſ augſchu, uſ ſwescheem,
Franzuschu eeradumeem, bet fahla wairak azis mest uſ paſchu,
Wahzu tautas eeraſchahm. Prahts un azis atwehrahs preefch
paſchu lauschu ihpaſchibahm un gara dahwanahm, ausis at-

*) Wahzisti: Freimaurerlogen, angliſti: freemasons.

barijahs preekhs pafchhu walodas skanahm un jaufumeem. Par zela rahditajeem bij tee wihi, kas pehzak Wahzu rafst-neezibà tik flaweni tika: Klopfstocks Lessings, Herders. Lessings ihpaſchi par to turams, kas weens pats Wahzu tautai wiſu winu laika-metu waretu apſihmeht zaur ſaweem wahrdeem, ka gribot labak pehz pateefibas dſihtees, ne ka to patureht. Tik ko kahdus 20 gadus wezs jaunellis buhdams wiſch uſdroſchinajahs azis atwehrt ſawa laika Wahzeefcheem, kas bij ſahkuſchi Franzſchu walodai un eer-rafchahm ka elka deewekleem kafpot. Sawas tehwu walodas dſilumus un brangumus iſrahdidams un pafchhu tautas gara mantas atklaſhdams, tas atjaunoja wiſu ſawas tautas gara dſihwi un nobibinaja no jauna Wahzeefchu rafſtneezibu. Pate Wahzu waloda torefi bij wehl tahdà negodà, ka augſchà peminetais Bruhſchu walsts nobibinatajs ſawà pili tik franziski dſihwoja, runaja, domaja, Franzſchu eer-rafchahm un rafſtneeleem ſawas iſtabas atvehra, ta ka tas wiſu ſlawenakais no wineem, gudrais besdeewigais Voltaire (L. Woltehr) Wahzsemè uſture-damees uſ mahjahm rafſtija, wiſch eſot tur tihri ka Fran-zijsà, wiſs ejot pa franziski, pa wahziski runajot tik ar ku-ſcheereem un ſirgeem. — Lessinga puhlinus tolaik wehl maſ eewehroja; pats lehninſch nelikahs no ta ne ſinus. Bet lai gan ſchee abi wihi — Wahzu lehninſch un Wahzu rafſt-neeks — ſawà laika weens ar otru nau ſatikuſchees nedj pasinuſchees, winu puhlini tomehr, ko weens no augſta waldeeka krehſla, otris no ſema rafſtamà galda ſawai tautai laba darijuſchi, ir gan ſatikuſchees un paliks par nemirſtamu no-pelnu aſtonpadžmitaham gadu-ſimtenim. —

Lihds ſchim eſam wairak no ta labuma ſtahſtijuſchi, ko wezà Stendera gadu-ſimtenis wakara Europà atnesis. Buhtu nepareiſi domaht, eſot torefi tikai labs ween bijis, launuma nemas. Naw jaw neweena zilweka beſ ta, tapat ari neweena laika. Un jo wairak gaifmas, jo wairak ehnas. Bilweka daba paleek ta pate, kahda ta bijuſi, zaur wiſeem gadu-ſimteneem. Mehds teift, wiſs ſpalwu metot bet dabu ne, tapat ir zilweks gan atmet ſawu mulkiбу, ſawu mahnu tiziбу — bet ne wiſ ſawu launumu. Gan ſchis launums nepeeder tik weenam zilwekam ween, nedj kahdam ihpaſcham laikam, bet wiſai zilweku fahrtai kopà, wiſeem laika-meteem kopà. Tadehl ir tas launums, kas finamà laika-metà pa-

rahdahs, arween isaudsis no pagahjužchu laiku wainahm un usluhkojams par ſodibu tahn noſeedſibahm, no kurahm preefſchejo laiku ziltis naw wihschojuſchhas atrautees. Tas pats redſams ir 18. gadu ſimteen. Tur bij' deesgan ſodamu nebuhschanu wiſas dſihwes kahrtas, gan walſts, gan baſnizas leetas. Pret tahn ſazehlahs jaunais laika gars bei ſchelastibas. Bet launumus noſobidams tas aifmirfa to taupiht, kas labs bij', melus nolahdedams tas aifmirfa ſchelot pateefibu, aifmirfa pats ſewi ſawalditees, wezahs buhſchanas apgahſdams tas apgahja ir to pamatu, uſ kura pats gribaja eeftiprinatees. Franzijas rafſne ekeem nepeetika uſrahdot, ka lihdſſchinigai mahzibai un audſinaſchanai ſawas wainas, kas pahrlabojamas, bet tee raudſija eestahſtiht, ka ta pa- wiſam ſamaitata un pawiſam atmetama, ka zilwekam wezahs dſihwes eeraſhas pawiſam pee malas jaleekot, pirmo dabas zilweku (meſchonu) kahrtä jaeestahjotees un jaeefahkot tur pa- wiſam no jauna dſihwot. Dabä eſot wiſs labs, ſamaitats topot tilzaur audſinaſchanu, zaur mahzibahm. Franzijas walſts wihr eem nepeetika iſpuwuhſhos walſts pamatus pahrtaiſot, bet tee nehmahs un ſagahſa walſts ehku it pawiſam, un tautas apſpeeđejus aplarodami tee paſchi uſ winu nezeleem noſkuwa un peenehma ſawu pretineku wainas, zilweka prahtu ar wiſahm aplamibahm un kaiſlibahm ta ſakot Deewa un zilweku doto likumu weetä eezeldami. Wini apſmehja ſawu tizibu, apſmehja ſawu waldbiu, apſmehja paſchu ſawu zilweku kahrtu: nekreetmu ſeeweeti kriſtiga baſnizā par prahta deeweeti peeluhgdam, ſawu kehninu un kehnineni uſ ſoda weetu weſdami, ſawus brahlus un mahſas ka laujamos lopus noleetadami. Wehl tagadejee Franzuſchu brihwivalſts aifſtahwetaji mehdſ uſ 1789. gadu aſtauſtees, bet Parishes aſins dſehreji un uguns laideji no 1871. gada atrod ſew beedrus un draugus 1792. un 1793. gadu brefmu laikos.

Wahzsemē jaunais laika gars walſts paſčnus gan ne- aiftika, jo — ka redſejahm — waldneku rokas ſche bij pates wehl gaſdneku rokas; gan tas ſazehlahs pret daſchahm ma- ſahmi walſtelehm, kas ſawus pawalſtneekus ſuhltin iſſuhza un paſchu ſemes behrnus ſweschuekeem (Angleem) pah- dewa preekſch kara weſchanas tahlajā Amerikā. Bet tizi- bas un baſnizas leetas ſche leela pahrgroſiſchanahs no-

tika. Tizibas dsihwe bij nocklihdusi no tizibas atjaunotajū usnemtā zela. Tai fahka truhlt ihstahs dsihwibas, ta gri-beja palikt par ūauſu galwas mahzibū. Tadehl nehmahs kahds pulzinsch ihsti deewbihjigu wihru, kam tizibas gods ruhpeht ruhpeja, to tā ūakot no galwas ūirdi pahrzelt, wairak uſ tizibas dsihwi ne ka uſ mahzibahm luhkodami; winn puls wairojahs, bet ūcho wihru mahzelli drihs paſchi atkal nocklihdā pee ahrigas ūwehtas iſlifschanaħs un leekulo-ſchanaħs. Te nu ūaduhrħahs jaunā laika mahzibas kopā pagehredamas papreelħch tik lab finamu tizibas mahzibū pehz ūwehtem raksteem, ka ir pateefu tizibas dsihwi eelsch labeem darbeem. Bet ar laiku fahka prahha mahzibas deew-wahrdū mahzibas pee malas ūtum, radibu eezeħla raditaja weetā, dabu nehmahs par Deewu tureht. Kas liħdi ūchim bij bijis lauschu azis ūwehts un turets godā, to nehmahs pahrlabot, aiskert, veħdigi apsemet un nizinaht. Tizibas nizinataji un meħditaji no Franzijas nahdāmni pahrnehma wiċċu Wahzsemi un aiskehra ir muħsu Kurseni, par ko ir Stenders gauschi fuħdsahs un rakstus pretim laiħ. Peħza k mums buhs ilgak pee ta laika tizibas buħxchanahm jipakawejahs; tagad tik der ewehrot, ka ir ūchini finn astonpadsmi-tais gadu-simtenis ūawu ūħmi ußspeedis, ko weħla k ir pee weżä Stendera atrafim. —

No waħara Europas pahrgahja jaunā gadu-simtena starī pamasam ir uſ riħta Europu. Ta walts, kur teem weetu dewa fakrahtees un uſ zitahm pużejhi isplatitees, bij leelā Kreewu-se me. Winas waldeeki: Peħteris Leelais un Katarina II. bij ta laika ihstee norahditaji, ka Wahzsemi Frizis Leelais un Jahseps II., kam wiċċapreelħch walts un pawalstneeku labums ruhpeht ruhpeja. „Ar Peħtera nahwi peetruhkahs katrai waldbas nodalai wiſlabaka strahdneeka. Winsħ biżżejjen ūakot wiċċas waldbas dweħfele, winam bij puže no wiċċas walts ūpehkeem“ — ta kahds Kreewu weħ-sturneeks raksta. Ko Peħteris ūfahka to Katarina II. weda galā. Peħteris sika Kreewu walts ehkai jaunus pamatus un uſmetu jaunu stahwu, Katarina zehla jumtu un paſpaħ-nes un fahka eelschu un aħru iſkopt. Schi iſkopſchana nahza no waħara Europas un jaunais laika gars bij darba meisters un waditaj. Pats Peħteris un Katarina kalkoja pa mah-zeleem un paligeem. Kreewu walts kluwa tħadha wiħżeġ par

pirmo walsti rihta Europā. Neweena tejeenes seme newareja no winas ūwara iſſargatees; ir muhju dſimtenehm, Widſemei un Kurſemei bij patwehrums jameſlē leelā kaimina paſpahrne. Widſeme to darija 1721. gadā Nyſtādtes meeru noslehdot, kur bij iſrahdiſees, lam turpmak rihta Europā buhs pirmajam buht. Kurſeme gan palika lihds pat gadu-ſimtena beigahm ihpaſcha walſtina ar ūawu leelkungu. Gadu preeſch Stendera nahwes, 1795. g., ta padewahs Kreewijai. Bet lai gan wahra pehz Kurſemē Poli bij par wirſwaldnekeem, pateefibā tomehr tani laikā, no kura ūche runajam, Kreewu-ſeme wiſu wadija un ſinaja. Birona leelkunga zilts, kas pehz Kettlera dſimuma 1737. gadā Kurſemi dabuja, bij zaur Kreewu waldbibas paſihdību tiluſt eezelta, kluwa no tahs apfargata, lihds lamehr beidsamais leelkungs. Pehteris no waldbibas atkahpdamees ūawu ſemiti Kreewu-ſemei pawiſam atſtahja.

Widſemes un Kurſemes ahri gahs un eekſchigahs buhſhanas Stendera gadu-ſimteni bij — tuvak apluhkojot — tahdas:

Paſcha gadu-ſimtena eefahlumā bij abjahn ſemehm leelas gruhtibas jazeeſch zaur ſeemela karu un leelo mehri, kas pehz tam no 1709—1711 gadam ploſijahs. Tihri bail paleek ta laika ſinas lajot. Karſch iſpoſtija pilſehtas, muiſchas, mahjas — wižwairak Widſemē, — mehris iſtuſchija ſemi no eedſihwotajeem, gan Widſemē, gan Kurſemē. Tehrpata, Narwa bij pawiſam no poſtitas, Walka, Walmeere, Behfis no ſemes wirſus kā no ſuduſchas, Kokneſes un Smiltenes meefti netika nemaj wairs uſtaſiſti. No 50 mahzitajeem Igaundas palika tik lahdi 15 pee dſihwibas, no Widſemes 80 iſglahbahs tik lahda trefcha daļa. No Jelgawas, Leepajas eedſihwotajeem apmira lahda puſe. Muſchas, mahjas ſtahejweja tukſchas, baſnizas palaiftas, lauki gadeem neapkopti; nebij neweena kas ſemi apſtrahdatu. Bads peefitahs drihs klaht pee mehra. Maises pelnitaji un strahdneeki deedeleja apkaht pehz maises garoſahm, ūkranas tinuſchees, ūaldami un ūalldami tee tos apſkauda, kas waj zaur karu, waj mehri bij apmiruſchi. Nebij ko ehſt, tadehſt ka nebij darba. Kur darba nebij, tur nebij ari likumu, un kur likuma naw, tur ari naw tikuma. Katriš darija ko gribedams, nehma, plehſa, ūaga, laupija, kas patikahs. — Pamaſam tik, gauži un gruhti

seme un eedsihwotaji atpuhtahs; pagahja tik pat deßmits gadu uſtaſot,zik weenu gadu no poſtöt. Kurſeme atnehmahs ahraki ne ka Widſeme, jo ta nebij no paſcha kara breesmahm tikuſi ta peemekleta un pate daba bij par to wairak apſcheljushehs, ta ka ta jaw ſen ſew „Deewa un maiſes ſemites“ wahrdu iſpelniyahs. Atnahza labahs deenas un tanis aifmirſa pamaſam pagahjuſchahs gruhtahs; peenehmahs turiba un ſahlka atkal palaiſtees iſchlehrdiba, Kurſemneeku wezajä netikumä. Kahrku leelungam, kas no Polu zilts vii, uſgahja preefch „zepeſchu faitehm“ ween pa gadu 100 dahldeſer. Bet ir widejahn un ſemakahn kahrtahn wajadſeja zaur ihpascheem likumiem peekodinah, lai tee no lepnibas atturetoſ: Baufkenekeem, lai tee ſawus rahnkungus ar muſiki nezelnu, Leepajneekeem, ka Kaufmanu kahrtai nedrihktot mahzitajs lihka runu tureht, deeneſteekeem un algadscheem, lai tee pehz Wahzu modes negehrbjotees*). Ir „Newahzeeſchu“ ſemneeku kahrtai Kurſeme tolaik weetahm labati klahjahs ne ka Widſeme. Widſeme bij gan no laiku laikeem apakch ſtingras kahrtigas waldbibas ſtahwedama wairak iſkopuſehs eekch likumu kahrtibas; Kurſeme, kur wiſu laiku diwi galwas, diwi prathi walbij, leelungus un muſchneeki apakch Polu uſraudsibas, tur tahda paſtahwiga kahrtiga buhchana nekad newareja noſtiprinatees, bet iſzehlahs ſakams wahrds: Kurſemneeku neka hrtiba Kurſemneekus uſturot. Niſ wiſas tahdas nekahrtibas tomehr mehdſa teilt, ka Kurſeme ir paſcheem ubageem labaki klahjotees, ne ka zitür. Zaur to tas nahzahs, ka te weetahm ir ſemneekem dſihwe labaka bij; gan ne muſchneeki laudis, bet wairak pa leelunga muſchahm, kas pa wiſu Kurſemi bij iſkaiſitas. Tahs ſtahweja taiſni apakch paſchas waldbibas uſraudsibas. Jo wairak leelungam nemeers ar muſchneeki iſzehlahs, jo wairak tas Luhkoja meeru uſtureht ar ſaweeem ſemneekem, noſazija teem ſinamas nodofchanas, atlaha paſcheem preefch ſeivis ko pelnitez un eekraht, atſtahja wiſu behrneem wezaku dahu un manu. Bes tam wehl atrada uſ leelunga muſchahm tee laudis patvehrumu, kas no ſaweeem zeeteem knigeem bij aifmuſuſhi. Gudri prathigi muſchu pahrwaldneeki wareja

*) Tuwakas ſinas pee: Cruse, Kurland unter d. Herzögen, I. 58.
II. 59. 174.

tä few darbineeku deesgan ſadabuht. Zaur tſchallu ſtrah-
daſchanu klahjahs wiſem labati. Wehl ſcho valtu deenu
Kurſemē pee kcona laudim zaur zaurim wairak turibas
atrodamas un wezōs laikōs tahda preekſchihme paſtubinajufi
daſchu labu muiſchneeku ar ſaweem laudim tapat apeeetes. —

Widſemei nahzahs gruhtak un gauſak no kara un mehra
posta atpuhſtees, tadehl ka ta bij wairak zeetuſi un pate no
dabas til bagata un augliga naw. Gan te bij weena leeta,
ko Kurſemē weliſt melleja, ſinamu likumu kahrtiba, kas
Widſemekeem jaw preekſchlaikus wiſu lauſchu ſadſihwi pehz
kahrtas nolika un nehmahs attihiſtiht. Sweedru laikōs jaw
ſemneeki dabuja ſawus likumus, pehz kureem tee azim redſot
peenehmahs un lihds ar teem wiſas ſemes labums tä zehlahs,
ka wehlak pehz puſotra ſimts gadeem. Bet pehz Sweedru
laileem, zaur walbibas pahrmainiſchanos, zaur kara un mehra
breemahm, atrita wiſs atpakaſ; ſemneeki likumi ſtahweja
gan wehl rafſiös, bet drihiſ toſ pawiſam aifmirſa un par
weenigo likumu palika wezu wezais eer adumſ: Latweeſcheem,
ſemneeki ne eſot nekahdu likumu, nekahdu teefu; pehz
likuma nemot ne-eſot „Newahzeeschu“ zilwels nekas zits,
ka til ſawa lunga ihpachums, ka kahda leeta, ar ko lungs
warot dariht, ko un ka gribedams. To atrodam Sterdera
laikā tillab Widſemē, ka Kurſemē. Kungeem bij atlauts ar
ſemneeki ne til ween mainitees un andeletees ſawā ſtarpa
toſ atdot un dahwinah, bet toſ pirka un pahrdewa ari uſ
tirgu. Par labu waleneeku, kas apprezejees, eſot maſka-
juſchi lihds 30 rubleem, ja tas kahdu amatu pratis 100 rublu;
meitas pirkuſchi pa 10 rubleem gabala, behrnus pa 4 rubleem;
bada gaddos warejuſchi wiſu familiju pa 100 rubleem
dabuht.*)

Te nu naw jadomā, Widſemē, Kurſemē ween eſot tahdi
laiki bijuſchi; tahdas pat wehrgu buhſchanas atrodamas to-
laik ir Wahzſemē un Franzijs. Neder ari ſpreest, tahdi
laiki eſot zehluſchees tikai zaur weena dſimuma waj kahrtas
warmahžibu un mantkahribu. Kas tä ſpreesch, tas nepaſihiſt
zilwela dabu un wehſtures notikumus. Nekad un nelur ne-
iſzelahs netikumi, ne pee weena zilwela, ne pee weſelas kahr-
tas, tautas, waj walſts, tikai zaur meeſigahm kaiſlibahm

*) Luhko: Eckardt: Livland im 18. Jahrhundert. I. 425.

nn aplamibahm ween; tee dabu fawu ſpehku un fwaru eelfch zilweka gara, eelfch wina prahtha pahrlezzinachanahs. Ta bij' Widhemes un Kürfemes muischneeku pahrlezzinachanahs, kas zaur gadu-fimtenu leelkundſibu tā ſakot winu meesas un aſinis bij' pahrgahjuſi: muischneeku kahrta eſot preeſch waldiſhanas eezelta — Newahzeeschhi preeſch klausifhanas raditi, un tillihds ka Latveeſchus — ſemneekus zif nezik atchwabinaſchot, buhſhot Wahzeeschem — muischneekem winu weetā par wehrgeem jaſaleekot. „Semneeku klausiba ne-eſot wiſs zaur warmahzibū zehluſehs, bet atradotees pate ſcho (Latveeſchu un Igaunu) tautu dabā“; pee tahda ſpreedumu nahza Widhemes lantags 1765. g.*). Un Merkels mumis uſrakſtijis tahdū ſpreedumu, kuru Edardts (I. 414) ari atſlīſt preeſch ta laika (aſtonpadhmitā gadu-fimtena) par pilnu un pareiſu: „Wenā leetā bij wiſi muischneeku draudſes lozekki weenis prahjis, tillab lehnee un labee, launee un bahrgee, mahzitee un nemahzitee, wihi un ſeewas, proteet tani ſinā: tahs tautas, no kuru nabadsibas teemi bagatiba pluhda, Latveeſchhi un Igauni eſot pawiſham bei nekahdahm teefahm un brihwibahm. Netureja par nekahdu grehku, kad ar teem darija, ko un kā gribuja; ihpachhi noſaziti likumi preeſch tam, kā ar ſemneekem jadſihwo, buhlu bijuſchi tik wezu wezahs muischneeku waras un walas iſſoboschana. Tā tas jaw bij' bijis no laiku laikeem; muischneeki to bij no mestru kungeem (ordena waldbas) mantojuſchi. Wiſs, kas pa starpahm no Polu, Sweedru un Kreewu waldbas ſemneekem par labu bij' atlauts un gahdats, tika ijdſehſts, waj ahtri jo ahtri aijmirsts. Tee, kām klausija, bij ar tahdū dſihwi tik loti meerā, ka labaki un zitadaki nemas newehlejahs; tee ſimtu tuhlfſtoſchi, kas klausija, nemas nesinaja un nedrihſteja ari eedomatees, tas waretu lahdreis zitadaki buht waj nebuht. „Uſ muhſchi-geem laikeem“ bij wezōs dokumentōs laſams; pate dſihwe, dſihwes eeraſchas un likumi likahs to apſtiprinam „uſ muhſchu muhſcheem.“ —

To wiſu ſche peeminam, negribedami wiſ paſchu launumu aijſtahweht, bet lai iſſargatos no aplameem ſpreedumeem, kas loti lehti iſſelahs, muhſu laiku gaiſchumā pagahjuſchu

*.) Edardt I. 327: „nicht aus der Barbarei, sondern aus dem natürlichen Genie der Nationen abzuleiten sind.“

laiku tumschumus apluhkojot. Mumus ja-atsihst, ka wiſa ta ſamuma ſaknes muhſu dſimteru pagahjuſchöſ laiköſ ee-augu-ſchäſ un wiſa ta laika pahrleezibä augliu ſemi atrabuſchäſ. Ta bij eedſimta kaite, kaſ tif pamafam ar laiku dſeedinama. Tee zilweki, kaſ ar to ſlimoja, ka zilweki nemaſ nebij' ſlimaki turami par ziteem ta laika laudim, kam ir ſawi zilwezigi labumi bij', jo alashin atrodam bahrgeem launeem fungem blakus ir labus lehnus fungus.

Our nu Latweefchu laudis — par tautu toſ wehl grehks ſault — pawifam beſ nekahdahn teefahm, nekahdeem likumeem dſihwoja, tur gan nemellem nekahdus angſtus ti-kuſus; kur tee bij eeraduſchi ſewi ne wiſ par zilwekeem bet par ſitameem un kuſameem radijumeem tureht, kam tif wajadſeja ſinahſ labi klausht, tur buhtu welti pehz kahdahn mahzibahm un ſinachanahm klauschinaht. Baſnizä eetin tee gahja, Deewam ſawu ſirdi un behdas ifkraht; bet leels pulks tilai no gara laika, no eeraduma, beſ ſwehtibas. Pulkeem patikahs labak ſaweem wezeem pagamu deewekleem upurus nest, uſ krufa zeleem, waj kahdå ſluſas weetås „mahjas fungem“, waj kahdeem launeem gareem kafpot. Zaur karu un mehri bij pulks baſnizu iſpoſtitu, laba teeha mahzitaju apmituſchu. Weenam mahzitajam nahzahs tahdå wiſe wairak baſnizu weenä ſwehtdeenä apkopt. Newareja noteilt eefahkuma, ne ſagaidiht beigas; pehz darba tas ta bij nokuſis, ka Deewu teiža walä tiziſ, alga weena waj kahds labums atleziſ waj ne*). Laudis uſmekleja mahzitajus tif wiſuleelakajäs waja-đibäs, kriſtibäs, kahſas. Kad tee gribuja pee fw. waſarinahm eet, tad wajadſeja no fungem ſihmes peenest, ka tee tam brihſham no klausibas atlaifti un apſoliuſchees atpakal gree-ſtees. Ziti gahja pee Deewa galda wezus parahdus lihdsi-naht, lai waretu jaunus taſiht — ta rakſta Stenders ſawä laika. Lauschu ſatikchanahs ar ſaweem mahzitajeem bij daſchadi apgruhtinata. Weetahm tee atſweschinajahs pa-wiſam zaur to, ka daſcham mahzitajam gribujahs wairak buht par lepnu fungu, ne ka par paſemigu dwehſeleſ ganu, kam tikahs tapat dſihwot ka muiſchneekem, ar

*.) Luhko: Kurſemes dſeeſmu grahmatas preekſchwahrddöſ no 1727. g.

muischneekem kopā kahrtis spēhleht, uš medibahm braukt,
rihta ūwahlōs ūw. wakarimū išdaliht, no kanzeles par pil-
neem ūekeem un labeem malkas wejmeem runaht, kas tam
no ūemneekem nahzahs. Laudis ar tahdahm leetahm apra-
dušchi un apnikušchi, wafajahs pa ūwehtdeenahm labak pa
krogeem apkahrt, un guleja tur tik ilgi, kamehr pirmdeenas
rihta teem no muischias wagari pakal ūuhtija. Gan bašnizas
likumi peekodinaja, prahweſteem eſot ūawi mahzitaji japha-
rauga, gan tas ari notika, gan daschus norahja; bet pa
leelakai dalai waj nu no tahdas pahrraudſibas atrahwahs,
ta par gruhtu bij, waj luhkoja ūchā tā iſlihdſinaht.

No grahmatu laſiſchanas un ūkolahm newarejo
tani laikā preeſch Stendera wehl ne runas buht. Laudis
gahja bašnizā grahmatas neprasdami; wajadſigos galwas ga-
balus noklauſijahs zits no zita, dehls no tehwa, meita no
mahtes. Biti neprata ir ne pahtarus ūkaitiht, ne lahgā
Deewa luht. Ūseedaſchana ari nebij ūekahda; nerihmetoſ
dſeeſmu gabalus laudis wairak noklauza un nonurdeja, ne ūa
nodseedaja. (Kurs. dſ. gr. no 1727. g.). Kad puifis ūeewu
nehma, meita pee wihra gahja, tad tee likahs no kahdahm
wezahm mahtehm ūew wajadſigos pahtarus eebulderetes —
daſchi tik tehwiſreſi — un ūrehja tad ahtri pee mahzitaja,
„rahditeſ“ — kamehr neaiſmirſtu. (Stenders). Kurfemeſ
ſuperdents ūukums Bauma nis rakſta 1746. g a d ā, Man-
zeļa wezo „spredigu“ grahmatu no jauna rakſtōs apgahda-
dams: Deemſchehl wiſeem ūinams, zik maſ ūee nabaga Latwee-
ſcheem Deewa un paſaules Peſtitaja atſiſchana atrodama.
Pahri pa 200 gadeem jaw pagahjuſchi no tiziſbas atjauno-
ſchanas laikeem — bet zik maſ, maſ labojees. Pruhſchu
Leiſchi notikuſchi tahlak. — No kam tas nahkahs? Waj ūee
tam wainigi mahzitaji, ka naw lahgā mahzijuſchi? Ir
pulka labu ūſtizigu mahzitaju bijuſchu no reformazijas laikeem,
bet tee apkrauti tā ar amata darifchanahm, ka naw warejuſchi
ihpauſchi gar Latweeſcheem nodarbotees. Ūwehtdeenās bij
baſniza weetahm jaw pulkſten 7 ūs no rihta jaefahk, un gahja
ar Wahzu Deewa wahrdeem ūihds pulkſten 3 eem, 4 eem pehž
puſdeenās. Preeſch mahjas mahzibahm, pa darba deenahm,
nebij walas. Galwas mahzibas, no grahmatahm, bij weltingas,
jo neweens, jeb tik retais prata laſiht. — Waj gan Lat-
weeſchi paſchi wainigi, kas naw lahgā mahzijuſchees? Ne-

buht ne! Wini labprahit mahzahs un paness wiſu, ir to, ja mahzitajs winu walodu wehl lahgā nepratu. Bet Deewa gruhtà ſodiba par muhſu ſemi eekſch tam meklejama, ka tik brihnun maſ Lutweeſchu ſkolu atrodahs, kaſ debeſch kigeem dahrſeem lihdſinajamas.“ Tad Bau- manis peemin Kurſemes baſnizas likumu no 1572. gada, kaſ peekodinajis, gaſdaht par labahm ſkolahm un pee wiſahm leelakahm baſnizahm wezahs uſtaſiſt, jaunas uſzelt, ſkoloſajus eezeſt, kaſ Deewam par godu maſinos eekſch ſſaidras kriſtigas tiziſas, labahm mahzibahm un eerachahm wadiſtu, apakſch mahzitaju un baſnizas preekſchneku pahraudſibas. Waldbiba pate apnemahs trihs augſtakas ſkolas zelt, Zelgawā, Kuldigā, Schrīpili un katra ſeſchus mahzelius uſ ſarvu maſku litt iſmahziht un uſtureht, kamehr tee war weetā eefthaſtees, lih- dſigi teem kaſ ahrſemēs mahzijuſchees. Pee ſchihs palihdſibas eſot tiklab Wahzu, ka ir Newahzeefchu behrni peelai- ſhami, wiſi, kam tik laba galwa, beiſ nekahdas iſſchkiſchanas. — Pehz puſotra ſimts gadeem Baumanis jautā: ka tas naſkotees, ka tik labi likumi noſkaweti? Wiſch atbild: Lihdſ ſchim tas wehl noſlehpums. Man gan rahdahs, ka pa dalai pee tam poſta karſch wainigs, bet kaſ war aifleegt man domaht, ka ja tikai Dahwidi ween, wihiri pehz Deewa prahita, par nabaga Lutweeſcheem waldu, tad ir katriſ no teem (kungeem) ar Dahwidu ſazitu: kaſ uſ nenoſeedſibas zela ſtaigā, to es ſew nemu par ſulaini.“ (Dj. 101, 6.) Tapat bij ir Widſemē. Gan ſche tika baſnizas likumōs alaſchin un wehl wairak ſkolas peeminetas, daſchās weetās teefcham eezeſtas — jaw Glüka laikōs —, mahzitajeem un kandidateem peekodinaja, Lutweeſchu walodu mahzitees: bet naſza ſeemela karſch un atrahwa wiſu, kaſ bij panahalts, ar gabalu atpakal. Mah- zitaju truhkuma dehſ bij ir taſdi mahzitaju weetās jaezeſt, kaſ nemaſ teologiju nebij ſtudeerejuſchi, kaſ pulka prata, bet tik ne bihbeli, nedſ to lauſchu walodu, kam teem bij Deewa wahrdi jaſludina. Laudis grahmata mahzicht uſnehmahs amat- neeki, kurpneeki, ſkroderi, pa dalai Wahzeefchi, kaſ pa lat- wiſki nemaſ lahgā neprata, bet gan ralſtu ſihmes paſina, gan ari muischu ſulaini un ſkrihveri. Pa mahjahm aplahrt ſtaigadami, waj atkal leelus un maſus kahdās weetās ſapu- zedami, tee eerahdiya teem, kam galwa un ſiſds uſ to neſahs, grahmata lauſiſt, zik jaw nu paſchi ſinaja. No teem iſnahza

tad jauni „grahmatneeki“, ko leelā godā tureja. Bet leelaīs lauschu pulks palika multibā un nesinā un newaredams no tahdas grahmatu „baktišchanas“ nekahda labuma eeraudsīht, tik to wairak par jaunu gruhtumu tureja un no ta behgtin behdša. —

Tahdas bij Widsemes un Kursemes buhſchanas tanī laikā, kur jauna zenschanahs wiſu wakara Europu paherpluhda un ir Kreevu-semes waldneekus aīsnehma. Muhsu dīmtenehm ta newareja wairs garam aiseet; winas pehdas tapa drihs manamas un gahja pee lauschu laiz igā un garigā labuma. Abjas semites ta neparahdiyahs wiſ weenabi, bet pehz katras dabas. Widsemē, kas ar ſawu likumi kahrtibu bij ſaangūſi, ta raudſijsa ſaiſtitees ar likumi pawedeenu; Kursemē, kur tahdi likumi nepastahweja, ta nehmahs iſplahtitees no tahdu wihrū widus, kas to bij eelſch ſewis jaw uſnehnufchi. —

Widsemei jaunee laiki likahs atnahkuſchi ar Katarinas II. waldbiu. Pate keisarene, zaur Widsemi braukdama, nehmahs lauschu buhſchanas apluhkot, uſ winu ſuhdsibahm klausitees. Jo ſwarijs bij tas lantags, kuru 1765. gadā notureja. Generalgubernatoris Browne, ſawas waldneezes wahrdā to atwehrdamis, bij teizis, keisarene wehlotees, lai ſemneku buhſchanas zaur likumeem pahrtaiſitu un pahrlabotu. Tad nahza Aifrankles dīmīlkungs Schoultzs, kas preelſch ſaweeim ſemnekeem jaw bij ihpaſchus likumus fastahdijs un ralſtōs iſdewis*). Wiſch pagehreja tiſlab ſawa paſcha kahrtas, kā ir ſemneku un wiſas ſemes labad pee laika un no laba prahta ſemneku dīlhwi pahrtaiſiht, zitadi tiſhot peespeeti un nelaikā, jo newarot wairs nekahdā wiſe reiſ iſſludinatahs zilwezibas teesibas atpakaļ atnemt un no zilwekeem tā ſakot atkal lopus pataiſiht. Lai un gan Schoulu wina beedri gribejuschi aīs dušmahm pa logu iſmest laukā un lai gan lantaga ſpreedums un apnemſchanahs, „tee gribot aīs kristigas mihleſtibas“ par lauschu labumu gahdaht, neka dauds nelihdſeja — jo tahdas apſolijchanahs, kamehr tāhs naw likuma kahrtā eezeltas, walſis dīlhwe itin ne kam neder — to mehr, kas reiſ bij teiſts — bij teiſts, kas notizijs — tas notizijs. Prahta un zilwezibas gadu-fimtena uhdens

*) Eſfardt, I. 310.

bij palijis ir Widsemē. Sañmelt ta wairs newareja. Tezdamās tas dañcham labam firdšañkutē ūañuhzahs un tikmehr to atmeekſcheja, kamehr ūahka aupt un anglus nest — lai gan ari tik pehz ūahdeem wairak gadeem.

Kursemes lantagōs newareja neweenam prahṭā nahkt tahdas domas par ūenueku ūitena pahrlaboschanu; jo aif eelkligahm kildahm neatlikahs preekh tam walas. Tik ūad un tad, ihpañchi Birona laika eeñahkumā, dſird peminam, ka ūenueku ūlausiba buhtu pehz ūinama likuma jañoñaka; bet no teefas neweens to nenehmahs aiftahweht un ta palika ka bijis. Tik kur waldiba un labi ūungi pañchi no laba prahṭa to atſina, tur ir laudim atlaida. Mo tahdas labas atſihšanas un laba prahṭa bij Želgawā 1754. gadā ta ūauzamā „zilwelku draugu beedriba“ (freimaureru ūoñcha) ūastahjuhehs kopā, kas par „Loge zu den drei gekrönten Schwestern zu Mitau“ ūauzahs. Wahrds bij no beedribas ūihmes zehlees, kroña un trim ūobeneem*). Septinu gadu laitā tai bij ūahdi 95 beedri ūaraduschees, gan muischneeki, gan mahzitaji, gan teefas wihi, rafstneeki, gan kaufmani. Warbuht ir Stenders tur ūeederejis. Sawōs rafstōs tas tahdas beedribas ūsteiz. Kas wijs jaunā laika ūenšchanahs bij, to ir Želgawas beedriba Inhkoja panahkt ūawā widū, ruhpēdamahs wišpahrigi par ūikuma un goda ūopšchanu, kai ūewiñchki par behrnu audsinañchanu un paligu truhkuma ūeetejeem. Ūahka azis mest uſ dſimitslaudim, uſ Latweeschu dſihwi un ūitkeni. Gahdaja, ka jaunee nahkamee ūungi ūaungdami ne tik ūeen ūinatu, ūik muischu, ūik Lauschu — bet ari, kā ar laudim ūapeetahs. Neñchtihra wairs tik briñnum „Wahzeeschus“ no „Newahzeecheem“, bet nehmahs wišpahrigi par „Kursemeekeem“ ruňaht. Wairak ne ka 40 jauneku mahzijahs uſ beedribas makſu. Lai nu gan tahdu beedribu wehrtiba par leeku nau noñwerama — winahm ari ūawas wainas — tomehr tahs ūihdsinajamas lezelleem, kur jaunos domu un padomu ūahdinus ūeaudsina, kamehr tos ūeelajā dſihwes ūaukā ūistahda. Tee kas tahdōs dahrjōs ūrahda, ūaskubina darbu un ūataifa ūelu teem, kas apnehmuschees ūeelo ūilwezibas ūauku aplopt. —

Tahdā wijsé jaunais laika gars gan Widsemē, gan Kursemē pamašam ūaudis ūadija ūee ūaizigas ūablañhjibas,

*) Čruſe, II. 82.

gan zaur waldbas likumeem, gan zaur lungu un daschu mahzitu wihrū preekhchihmehm. Bet ir garigais labums fahka tani laika spehzigaki atflest. Winu gan newareja no augſcheenes patwehleht zaur kahdeem likumeem, nedj eedot zaur kahdahm preekhchihmehm, bet tas pats isplanka no lauschu widus, lauschu firdis un prahdös, zaur tizibas darbeem, eekch mihestibas. No jauna ſehlu preekhch tam atneja jaunee mahzitaji, kas no ahrsemehm atmazha to weetä, kas pa kara laikem bij iſmiruſchi. Winu pulka bij laba teeja no to wihrū mahzefkleem, kas Wahzemē tani laika tizibas dſihwi bij nehmüſchees walā atſildiht no ſafalufchahm mahzibahm, deewbihjiga Spenera un Frankes mahzefki. Ar wineem ſatikahs brahlu-draudje Widsemē, ap 1750. gadu. Weeni, kas ſazija: weena lotina ihſtas firds tizibas ejot dauds wairak nela ſimts podu galwas (tizibas) mahzibas, (Franke), otri, kas pee tam turejahs: „Beet kā warſch, kas gruhti kuhſi, Mihlē tā kā firds kas luht“ (Binzendorfs): abi ſhee uſnehma ſawu apgaifmoſchanas darbu pee Latveeſchu un Igaunu aptumſhotahm dwehſeleht. — Par brahlu draudſi un winas darboſchanos Widsemē ir pulka ralſtiits un runats, gan no tahdeem, kas to nemahs aiftahweht, gan no tahdeem, kas tai pahmet. Sche naw peerahdams, zil taht ta teefcham bijusi ſlahdigā, gribedama plant, kur nebij ſehjuſi. Tik tas ſche peeminams, winas darbi Widsemē pee ſvarigakajeem notikumeem wiſā 18. gadu ſimteni peefkaitami. „Tur ir ſwehtiba eelchā“ — tā teizis weens no Widsemes pirmajeeem mahzitajeemi jaunakös laikös (biskaps Walters), un ſchi ſwehtiba bij tani laika, kur draudje zehlahs, tihi brihnumi pa wiſu Widsemi. Pirmais lauschu ſkolotaju ſeminars Walmeerē, kam drīhs 121 mahzefki ſanahza; jaunahs pa malu malahm ap baſnizahm ſazeltahs ſkolas, kas gan wairak luhgſchanas un ſaeſchanas nami bij; pirmahs draudſes dedſigee teizeji un wezakee, no paſchu Latveeſchu widus iſwehleti, kas ar draudſes lozekleem teefcham kā ar „brahleem“ ſatikahs: wiſs tas atneja Widsemei wairak labuma ne ka wiſt ta laika baſnizas-teejas un lantagu ſpreedumi ſkolas leetäs, un eefalnojahs dſilaki lauschu firdis, ne ka daschu lepnu un kuhtru mahzitaju darboſchanahs. Wezajam Stenderam birſt aſaras peeminot, ka Kurſemei gandrihs neweenas ſkolas ne-ejot, bet Widsemei

gandrihs pee iſkatras baſnizas. (Krist. mahj. gr.). Tas ir wižuwairak brahku draudſes nopeſns aſtonpaðſmitajā gadu - ſimteni un tadehſ ne tik ween ſemas kahrtas laudis wiñai peebeedrojahs, bet ari wairak mahzitee un wehl paſchi luteru mahzitaji; ir teizamais paſihſta- maīs ſuperdents Benj. Fiſchers tureja uſ wiñu eefahkumā labu prahtu.

Kurjeme mehs brahku draudſes neatrodam, tadehſ gan tur ari wehlakahs juſchanas neijzehlahs, bet ir jaunahs draudſes pirmos augļus nedabuja maniht. Bañizas un tizibas dſihwe paſika ſche ilgaſ nowahrtā, ſkolas tā neiſkopahs; truhka tik ſtipra mudinataja kā Widjemi. Bet pawiſam kluſu tomehr neſtahweja. Daſchi Spenera un Franks mahzelli ir uſ Kurjemi atnahza un ſahka kluſumā ſawu darbu strahdaht. Tas bes ſwehtibas nepalika. Geradahs wineem draungi un paſigi paſchās baſnizas galwās. Jo Kurjemes ſuperdents atrodam alaſchin wihrus, kām ſawu draudſchu dwehſeles labums ruhpeht ruhpeja; tik daudſreis tee ar wiñu labu gribu, weeni paſchi buhdami neka newareja iſdariht. Preekſh Stendera un wehl wiña laikā ihpachhi diwi wihi peeminami, kas tani augſtā amatā ſtahwejuſchi un par Latweeſchu labumu gahdajuſchi, Gräwena un Baumanā ſuperdenti. Alekſanders Gräwens — ūgs pats, kas bij ruhpejees preekſh Zelgawas Latw. baſnizas uželſchanas — užauza ſawa laika Kurjeme neekeem, kas bij eeraduſchi „paſchi dſihwot un laut ir ziteem dſihwot,” mahzitaja amatam neklahjotees wiſ ſlinkot bet strahdaht (ſacerdotium non est otium sed negotium) un ir lungu peenahkums eſot, par lauſchu dwehſelesmu ruhpetees.“ (Kurj. dſ. gr. no 1727. g.). Žukums Baumanis rafſta augſchā peeminetahs ſprediku grahmatas (1746) preekſh-wahrdos tā: „Daſchi kristigi fungi gan labu preekſchſihmi dod par lauſchu mahzibu gahdadami. Bet tik reti kahds wineem pakal dara. Bet waj gan peeteek zilweku dwehſeles pee laizigas mantas peeskaitot un tā aprehkinot, kā rihtsemneeki ſawu mantu lopōs ſlaita? Waj gan wiņas deenas teesas kungs par to neſauks pee atbildeſchanas? Jeb waj Latweeſchi newaretu labi pawalſneeki buht labi kristigi laudis buhdami? Waj naw tiziba ta ſtiprakā ſaite, kas wiñu lauſchu ſadſihwi ſaifta? Trefchais bauſlis ir tas ſkanakais baſnizas pulktens, kas ſwehtdeenās laudis uſ baſ-

nizu aizina; peektaiš bauslis tas breesmigakais sobens, kas wiſus zitus sobenus nelaui no malstim ahrā wilst; ſeptitaiš bauslis ta ſtiprakā atſlehgā preeliſh wiſahm mantahm." —

Baur tahdahm ūkubinaſchanahm un mahzibahm Sten-
deram pamaſam zelu ūtaisija. Taniš 17 gaddos (1727—1744)
bij gruhti nahzees tāhdas 1000 dseeſmu-grahmatas pahrdot,
luras Grāwens bij no jauna apgahdajis; bet nahlamāds
10 gaddos (1744—1754) tilka ta pate, otreis rafkīds eespeestā
„Jelgavas jaunā un pilnīgā” dseeſmu-grahmata 6000 ehem-
plarōs iſpirktā, tā ka wehl peetruhlahs*). Tani ihšā laikā
bij landis jaw weetahm ūhukuschi wairak mahzitees ūſiht un
daſchās baſnizas bij vreelhchdseedatajus dabujuſchās, kas mah-
zitajeem palihdjeja draudjēs tāhrtigu dseeđaſchāni eeveist.
No Latveeſchu ſkola hm Kurſeme newar wiſ wehl neka
runaht, tāhs it pirmahs zehlahs Stenderam Sunakſte par
mahzitaju efot, Wahrenbrokē un Sunakſte. Bet Wahzeefcheem
paſtahweja gan jaw ilgaku laiku ūawa angſtala pilſ ſkola
Jelgavā, kur ir muhſu Stenders tāhdou laiku bij par ſkolo-
taju un Kurſemes beidsamais leelskungs Pehteris ūawa laika
zenſchanahm wiſjuakafo ūihmi uſſpeeda, 1775. gadā Jelgavā
gymnasium academicum eezeldams, kas wehl ſcho baltu
deenu Kurſemes qods un ūepnumis ir.

De wiſur mums parahdahs aſtoipadſmita ſuſimtena
zenſchanahs muhſu dſimtenes. To pamudinaja jo itak
Widſemes un Kürſemes dehli, kas ar wakara Eropu
ſatikahs, pa Wahziju un Franziju zelodami un mahzida-
mees. Mahjas pahrnahkuſchi tee ſinaja pastahſtiht no
tureenes dſihwes, domahm un eeraſchahn. Sinams zaur to
ir daschi ahrſemes netikumi eeweefahs. Franzuſchu un Wahzju
jaunakahs modes rafſteetus un winu mahzibas muhſu aug-
ſtakahs familijas hahl zaenicht un pehz tahn turetees. Apalich
prahta apgaifmoſchanas karoga domaja efam atlauts kas
nefas dariht. Atmeta wezahs eeraſchbas, kas ſinaja tehwu
taupijumu ſargaht un glabah; eeradahs iſſchkehrdiba dſihwē,
neſahtiba eelfch leekas ehſchanas un dſerſchanas. Tahdus
ſawa laika netikumus apfuhdſ wezais Stenders Deewa un

^{*)} Luklo: Kurjemes dī, grahmata no 1754 g. Sinams, newar wis wehl jałidžinahār muhiū deenahm, kur dīwōs mehneshōs no it jaunahs kuri, bseesmu grahmatas lahdas 15000 pahrdotas.

zilweku preekhā. Tomehr tee nešpehja nomahkt ta laika dsihchanos uš garigu un laizigu labumu. Lai gan ir tizibas mahzibas finā uš gadu-simtena beigahm pirmais uguis iskurejahs; — Lai gan wairs tik ſmalki neskatijahs uš „pareifo mahzibu“ nedš uš „brahlu draudjes ſaeſchanahm“; tomehr laudim ſawu tizibu paſchu aifkahrt neaifkahra; tik luhtoja wehl jaunas mantas klahrt peedot: laizigu un garigu brihwibu. Debeju preeku weetā nahza daſchdeen ſpredikōs dſir-dams par ſemes behdahm un gruhtibahm, kas nabaga ſem-nekeem bij jazeeſch. Paſchi mahzitaji dewa kungeem padomu, Latweeſchu likteni labot un atweeglot. Teologijas finā gan ſhee tā ſauzamee prahta teologi maſ eewehevojamī; jo tizibas grahmatu weetā tee labak rakſtija par „ſakn-dahrſeem“ un „baſu potefchamu“; bet laiſchu ſadſihwes labumam un wijs ſemes lablahjibai par labu tee pulka ſtrahdajuſhi un ſtahw ſawā weetā eelfch zilweku dſihwes un gara attihſtibas.

Bet te mehs wezā Stendera laikus aprakſtitami eſamtam paſham jaw garam aifgahjuſhi. Tadehi buhs jaap-ſtahjahs un tik wehl japeemin, ka Stendera garajā muhſchā wijs aprakſtitā laika ſihmes buhs atrodamas, gan tahdas, no kurahm tas iſaudſis, gan tahdas, kurās tas aifaudſis, gan tahdiſ, kurās tas eeaudſis, ſawas domas un darbus ar tahm apf-medams.

Un hāsas atſlatotees wehl reiſ atpakaſ uſ teem laikeem Europa un thpaſchi muhſu dſimtenē, jaſala, ka winu wiſ-pahrigā ſihme ir: prahta atſi hſchana, gara brihwiba. Gan ta gaſma tik pamafam aust un apſpihd papreekhru augſhas kaſna galōs, apalchā pa leijchm laudis wehl ſnaufch mahku tumſibā; gan daſchi mahkonitaſahs jauno gaſmas ſauli apſegt: bet wina toſ iſſchir arveen augſtaſtu lahpdamā. Laudis apalchā wehl negrib moſtees un wini ari nemodifees, kaut ſaule teem teſcham azis ſpihdetu, ja lahdi no augſcheenes nenokahps ſemē, winu widū, un nefahks toſ modinaht ſauſdamī tā ka tee ſaprot: laiſ ir zeltees! Tahdeem Latweeſchu modinatajeem ir tee wihi lihdsinami, kaſ aif tuwaku miheſtibas Latweeſchu dſihwe, lahtā, eeraſchās eestahjuſchees nemdamees winu walodā par rakſteem un grahmatahm gahdaht, kaſ ſirdij tiklab ka prahtam durwiſ atwehra un tur mantas eelfchā eeneſa, ko ne ruhſa ne kodes newareja ſamaitaht. Jaw labi ilgi preekh wezā Stendera

mehs it pirmos no tahdeem mantas razejeem un lauschi modinatajeem atrodam. Pirms ne ka wina dsihvi un darbus apluhkojam, pakawesimees wehl papreelshu pee scheem, apstatidamees, kahdu manu tee israukushu un zif tahs winu sauzeju balsis tikuschas fadsirdetas.

indieni nu missieenai ūtelingi missieenai en Tamiai si albei
sigand nu jandis enioi nō en ūtter R. Andorin missieenai
nu missieenai eno uchitrapung Tōgoi ūttermissieenai missieenai
unioi. Dāl tie nu iohigloki set missieen aiðan. Syyntistat
dāt eriñi seommiti enioi missieenai

2. Latweeschu rakstneeziba preeksch wezā Stendera.

Latweeschu rakstneezibas eefahkums un pamats mellejams
eeksch pirmahs Latweeschu bihbeles. Preeksch tam no
Latweeschu rakstneezibas gandrihs ne runaht newar. Kā pee
daschahm zitahm tautahm, tapat ari pee mums Latweescheem
ſwehhee raksti ne tikai ween garigā ſinā mehles walā atrai-
ſtijuschi, bet teefham mums paſchu walodu no jauna eede-
wūſchi. Ar Latweeschu bihbeli bij preekschfihme un mahziba
dota wifseem, kam ſirds nefahs, latwiffi rakſtiht un walodas
weenadiba un bagatiba ūluwa atwehrta wifseem ziteem rakſteem.
Latweeschu bihbele nohza no to deewbihjigo wihru rokahm
un ſirdim, kas ſawā ſaikā tik pulka ſwehtibas bij ifkratijuschi,
bet kurus par „pietisteem“ (ſwehtuleem) eefauza. Schis
kauna wahrdi teem palika par goda wahrdi; tik wehlak,
kur mahzelli no mahzitaju zela noſlihda, no teem behgtin
behdsa. Ernstis Glükiis, bihbeles tulſotajis un Jahnis Fiſchers,
bihbeles apgahdatajis, bij augſti zeenijama Deewa wihra, ta
ſauzama pietiſtu tehwa Spenera draugi un mahzelli.

Wifa Latweeschu bihbele nahza 1689. gadā gatawa*).
Bet wiſur paſiſtama ta toreis wehl nelkuva, jo nebij katram
dabujama. Ta bij tik preeksch Widſemes rakſtōs eespeesta
un naudas un virzeju truhkuma dehl ne wiſai leelā pulkā,
1500 gabalōs. Tik mahzitaji daschas dabuja preeksch ſawahm
baſnizahm; draudſes lozekleem taħs gan bij par dahrgu, gan ir
weltingas, jo paſchi laſiht no ſimteem tik warbuht weens prata.
Pee tam wehl bij daschas no retajahm dahrgajahm bihbeles

*) Tuvalas ſinas luhko: Šehta, daba, paſaule, 4. grahmata
„Ernsta Glüka noſelni“.

grahmatahm zaur kara un mehra breeßmahm postā aigah-juſchias, zitas atkal uhdens pluhdös apſlihkuſchias, kas 1709. gadā wiſu Rigu un ir Fischedra drukatawu appluhdinaja, kur laba teeja bihbeli un zitu grahmata atradahs. Tadehk wajadseja bihbeles darbu no jauna uſſahkt. To uſnehmahs Zahna Fischedra dehls Zehkabs Benjaminſch Fischedrs, lam tapat kā tehwam Latweeſchu tautas un ſemes labums ruhpeht ruhpeja. Winſch iſgahdaja jaunu lehtaku bihbeles druku Karalaunſchöds (Keniſbergā) Bruhſchöds. Eepreelſch to nehmahs kahdi diwi Kurfemē un tſchetri Widfemē mahzitaji Rigā zauri Luhkot un kur wajadſigs pahrlabot; Widfemē un Kurfemē laſjā pa muſchahm un mahjahm naudu preelſch jaunahs bihbeles, lai waretu kahdas 8000 uſ reiſu Landis iſlaift. Ta iſnahza rafſtōs 1739. gadā; Fischedrs tai lika preelſchwahrdu, kuri wehl tagadejā, 1877. gadā no jauna apgahdatajā bihbelē laſjami. Kurfemē un Widfemē waldneezes Annas Iwanownas un Kurfemē leelkunga Ernsta Zahna wahrdi ſtahweja paſchā preelſchā, par ſihmi, ka wini ſchim bihbeles darbam zelu paſchlikruſhi gan Widfemē, gan Kurfemē.

Lihds ar bihbeli Latweeſcheem ir zitas deeipwahrdu grahmatas eeradahs, tahs bij: dſeeſmu-kuhgſchann (pahtaxu) un pirmahs ſprediku-grahmatas. Pirmahs dſeeſmu-grahmatas iſnahza Kurfemei un Widfemei gandriſi reiſā, 1685. un 1686. g., kur Glūkis gar pirmo bihbeli wehl vuhelejahs un jauno deribu patlaban bij Landis iſlaids. Kurfemē ſuperdents Adolphi († 1686) un Widfemē ſuperdents Fischedrs († 1706) bij dſeeſmu-grahmatu apgahdataji. Taħs tika wehlak pawairotas, pahrlabotas un reiſu reiſehm no jauna noſdrukatas. Kad no Adolphi ſakrahtahs dſeeſmas wairs nebij dabujamas pirk, tad nehmahs Grävena ſuperdents († 1746) taħs no jauna liħds kahdahm 534 dſeeſmahm pa-wairot un wiſas kas bes riħmehm bij, ar riħmehm pahrlabot un 1727. g. no jauna Landis iſlaift ar to wirſrakſtu „Zelgawas jauna un pilniga dſeeſmu-grahmata.“ Peħzač atkal, kad Grävena grahmata bij iſpirkta, nahza Baumana ſuperdents, kas ar wezo Stenderu reiſe dſiħwoja un lika tai no jauna ar kahdahm 640 dſeeſmahm rafſtōs iſnahkt 1754. g., noſauklams to par „Kurfemē jaunu un pilnigu dſeeſmu-grahmata.“ Muħsu Stenders Baumanim pee ſchi darba pulka palihdseja. Gekſch wiſahm ſchihm

kahtu pa kahtai isdotahm dseejmu=grahmatahm mehs ūwas tā ūuzamahs wezahs Kurjemes dseejmu=grahmatas gabalus atrodam, kas lihds pat 1877. gadam Jelgawā pee Steffen-hagena tā tikuši pawairota un rakstos eespeesta, lihds kamehr ta ūhogad (1878) it pawīsam pahrtaisita no jauna išnah-kuši Jelgawā pee E. Behre ar wiršrakstu „Dseejmu=grah-mata Lutera draudsei.“ —

Apšķatidamees tahs dseejmu=grahmatas tuvak, kas preekšī wezā Stendera beidsmahs išnahkušas, tad atrašim tur pulka kopu mantas, kuru gan Kurjemeeki, gan Widsemneeki, gan Rihdseeneeki no Wahzu walodas zehlužchi un Latweescheem ūkrahjuſchi. Tahs paſiņstamačahs dseejmas gandrihs wiſas tur atrodamas; no winu wainahm wehlak (Kurs. wezajā grahmata) reta kahda tik atmesta. —

Latweeschu walodas un dseejmu weztehwīs ir tīklab Kurjeme kā Widsemē mellejams. Tas ir Juris Manzels, kas wiſeem papreekšchū ar Latweeschu walodu dīslaki nodarbojes un ir Latweeschu dseejmas taisījis. Winsch ir Kurjeme, Mēschamuiščas mahzitaja muſčā dīsimis, papreekšch Kurjeme mahzitaja weetu peenehmis, tad us Tehrpatu par mahzitaju aīsgahjis, pee jaunahs augstskolas par teologijas profesoru un rektoru (preekšchneelu) tizis, beidsot no Kurjemes leelkunga nī Jelgawu par pilsmahzitaju atpakaļ atfaulks, miris 1654. g. Manzels išdeva pats ihpāšchu dseejmu=grahmatu, Rigā 1636. g. Wina dseejmas naw ne kas zits, kā tulkojumi no Wahzu walodas, bes rihmehm. Adolphi grahmata tahs wiſas uſ-nemtas, bet Grāwens, kas pirmais rihmju dseejmas Latweeschu draudjēs eeweda, tik kahdas 14 no Manzela dseej-mahm atlīzis peelikumā*). Manzels bij labu preekščiſhmi

*) Retuma dehī un lai laſtaji paſchi waretu kaut ne zīf Manzela dseejmas apipreest, veelikšī ūche wina pirmo panti no tahs dseejmas: „Gods Deewam ween ar pateiſhān!“

Wenam Deewam eekšch Angstibas ir Gohds,
In pateiſhāna par wina Schehlaſtibū.

Tapehz ka nu in ne muhſham,

Muhs aīſahrt war ne weenas Behdas;

Weenu labu Prahtu Deewās pee nūms tur,

Nu ir leels Meers bes Miteschanas,

Wiſam Karam ir nu weens Gals.“

Kahdā wiſē tahda dseejma tituši nodseebatac bes rituma, bes rihmehm, to gan waram eedomatees.

dewis un atrada few neween tshaklu bet ari preefsh tam apdahwinatu mahzefli. Tas bij Kristjans Fürekers, Kursemē no Neretas zehlees, weens no wiſupirmajeem un wiſuteizamajeem Latweeschu dſeeſmineekeem, kuru jaw tanī laikā, kur tas dſihwoja, par „Newahzeeſchu Opizu“ t. i. tik dauds kā par Latweeschu dſeeſmu-meisteru eefauza un zee-nija. Jaw students buhdams un Tehrpataa p ee Manzela mahzidamees tas bij eejahzis Latweeschu dſeeſmas taisht, kuras tas lika ihpaſchi raktōs eespeest. Wehlač Dobelē par mahzitaju apmetees un Latweeti apprezejis, tas lihds ſawa muhſcha galam (ap. 1650. g.) preefsh Latweescheem un winu walodas ſtrahdajis. Fürekera dſeeſmas, kas Adolphi un Gräwena grahmataſ uſnemtas, ir tahs paſchas, ko tagad ſawās dſeeſmu grahmataſ ar C. F. ſihmi apſihmetas uſ ik lapas uſetam. Winu waloda, riħmes, ritums now ne ko pahrtaſiti. No tam redħams, ka Fürekers bijis dſimis dſeeſmineeks. Ihpafchi tam gars neſees Mahrtina Lutera dſeeſmas Latweescheem pahrzelt: „No debefim buhs man at-neſt;“ „Deew̄s Kungs ir muhſu ſtipra pils“ u. z.

Bes Fürekera wehl ziti Kursemneeli preefsh wezà Stendera dſeeſmas apgahdajuſchi. Adolphi ſuperdents ſawas apſihmejis ar H. A. ſihmi, taħs ari bijuſħas bes riħmehm, ta pat kā Manzela, bet tomehr ne bes rituma*). Wina deħħls, kas Meschotnē par mahzitaju bijis un leelajā mehri miris 1710. g., pahrzeħlis to jaunko dſeeſmu „Dweħħle lihgħmojees arweenu“. No Remlinga (Geerta Remulina), kas peħz Adolphi Jelgawā par ſuperdentu bijis, († 1695) atrodam dſeeſmas ar M(ag.) G. R. ſihmi („Taħħes mana firðs un poħees“) un Heħpes prahweits (N. F. H.) Baufka († 1752) finajis ari it firħnigi pa latwiſki dſeedaht („Es p ee Jesuſ

*) Prowei sche kahda ſeemas īweħtku dſeeſma no Adolphi, kas muhſu dſeeſmu grahmataſ wair s now atradama:

„Weens jaunais Behruinisch Betlemē

„Mums iħodeen dſimis ir,

„Ta Mahte Ġumpraw Mahra ir,

No Dahwidha Rada.

„Kà zeeta tawa Sile ir

„Aħ! leelais Deew̄s in Kungs!

„In tomehr wiſi Engeli

„Teiz tawu Godibu.

turefchos"). Bet to leelako pulku dseejmu, blakam Jürekeram, dewušhi divi Kürsemneeki, Dundagas mahzitajs J. W. W. B. (astor) D(ondangensis) un Spahres mahzitajs B. W. B. Bienemans (ihme: B. W. B. jeb B. W. B. B. (astor)), kuru dseejmas jaw preeskj Gräwena dseejmu grahmatas (1727) ihpažħas grahmataš kluwa nodrukatas (1714), un pehzat tani uſnemtas. Wifchmans, kas Latweeſħu dseejmu walodai pirmais likumus dewis, prata netikai dseejmas pahrzel (P. Fleminga „Es Deewam leeku gahdaht“) bet ari pats no jauna fazerejis wairak rihta un wakara dseejmu; Bienemans pehz Wifchmana likumeem turedamees, paſneedfa kahdu ſintu dseejmu („Deews ſwehtais Garin pee mums nahz“, „Ak debes tehtit ſchehligais“).

Beigas wehl weens Kürsemneeks peeminams, kas pirmajahm dseejmu-grahmatahm dseejmas fazerejis un kas zauro eewehrojamis, ka wiſch warbuht pirmais no Latweeſħu tautas un kahrtas bijis, kas pa mahzitaju tizis un pa latwiſſi rakſtijis. Tas wihrs ir Wilis Steinek's, kas no 1718 lihds 1735 (waj 1736) gadam Tukumā pa mahzitaju bijis. Dsimis Wez-Auzē; mahte tam bijiſti behrnu fakemhejja. Behrna gadus tas nodfihwojis ap Tukumu. Gars tam netik ween uſ garigahm, bet ari uſ laizigahm dseejmalhm neſees. Kahdas dseejmas dehl, kura tas leelkungu Ferdinandu aiftizis, tam bijis pee baſniżas teefas jaect. Turp brauzot tas eſot lizis baſniżā dseedah to dseejmu „Bes paliga atſtahjis“ un mahjās pahrnahjizis atkal „Lai Deewu wiſt lihds!“ — Kürsemes weza jā dseejmu grahmata atrodahs ar wiha ſihmi W. St. un W. St. B. (astor) kahdas tħetraſ dseejmas apſihmetas („Ak waigs no ajsins strutahm“, „Man teefham netiħl, faka Deews“, „Es luħbos diwi leetas man“, un „Kungs Deews mums gribi ſcheligs buht.“) Pirmo dseejmu meħds no laiku laikeem Tukuma draudje dseedah ta gawru ſwehtdeenahm. Steinekim eſot bijuſħas daſħas nepatiſħħanas japanes, tadehl ka tas no Latweeſħeem zehlees. —

No Wifsemnekeem, kas pee pirmajahm dseejmu-grahmatahm palihbjejuſchi strahdaht, wiſuleelkais nopolns nahkahs Swantem Gustawam Diħzam, Smiltenes mahztajam un Beħsu aprinka prahwestam, kas 1723. gadā miris. Wiſch ir Wifsemnekeem tas pats, kas Kürsemnekeem

Fürekers. Wina wahrdā sīhme: M(agister) S. G. D. gandrihs katrā lapas puſē azis kriht. („Atnahzeet pawalſt-neeki,” „Swehts Gars, tu Deewa gaiſma nahz”, „Ak Jeruſaleme modees“.)

Ari daſchi Rihdseneeki pirmahs Latweeſchu dſeeſmas taisſijuſchi. Zahna baſnizas mahzitaja L. Depkina († 1708) sīhme: L. D. atrodama pee daſchās dſeeſmas un Doma baſnizas mahzitajs āristjahns Lauterbachs († 1720) numis dahwajis ſirhnigahs neaismirſtamahs dſeeſmas: „Kas Deewam debefis leek waldiht,” un „Deewoſ labi dar ko daridams.” Bes luteru draudſibu dſeeſmu=grahmatahm ir Latweeſchu katoleem ſawas dſeeſmas iſnahza („Katholiſchka Maſzibū, Luhgſchanu un Dſeeſmu=grahmata 1731. g.”) un dſeeſmu= un pahtaru=waloda iſkopahs wiſwairak brahlu=draudſe, kas pa Widſemi arween wairumā eedama ſew ihpachu dſeeſmu=grahmatu eegahdajahs ar „iſlaſitahm garigahm dſeeſmahm 1741. gadā.

Pee dſeeſmu=grahmatahm ſlaht, waj atkal ihpachas grahmatas, iſnahza Latweeſchu Luhgſchanu= un pahtaru=grahmatas. Ir ſchinī ſinā ir Manzelſ ar Adolphi Kurſemē tee zela rahditaji. Wini rihta= uu wakara-luhgſchanas un mahzibas gabali pehz Outera kattikſma palikuſchi lihds ſchai baltai deenai draudſehm ne tifai grahmatas bet ari galvās un ſirdis. Wehlaf gan raudſijuſchi kattikſma wahrdus pahrtaiſht, bet ir paſcham wezajam Stenderam tas naw iſdeweess. Muhsu deenās lihds ar bihbeli un dſeeſmu=grahmatu ir kattikſma waloda pehz wajadibas tikuſi pahrfai=drota. No ſkolahm, kur to mahza, to gan pamaſam ari pa mahjahm iſneſahs; bet wezakee laudis, kas tanis mahjās pee pahtaru galda eemanijuschees, paturehs to paſchu wezo ar wiſahm winas wainahm lihds muhscha galam. — Widſemei pirmo „behrnu mahzibū” bihbeles tulkoſtaj Glūka prahwets ſarakſtija, kuru pehzak Dihza mahzitajs „no jauna kreetni pahrluſkoja un iſpoſchinaja;” Rigaſ Latweeſchi da=buja ſawu pirmo „kattikſmu” no Pīku muiſchas mahzitaja Dreſela. († 1698.).

Treſchā grahmatu kahrta, kas Latweeſcheem preekſh wezā Stendera jaw bij rafšiōs iſnahkuſi, ir pirmahs ſprediku grahmatas. Atkal atrodam wezo Manzelu par „pirmo ledus lauſeu.“ 1654. gadā tas iſlaida ſawu „ſen waja=

dsigo un gaidito" Latweeschu „spredigu" grahmatu us wižahm ſwehtdeenahm un ſwehtkeem, gan preefch Kurjemes, gan preefch Widjemes, zit taħl tik Latweeschu waloda ſneedsahs. Us kahdahm 3 lapahm tas nowehle ſawu leelo darbu no wairak kā 1000 lapu puſehm Kurjemes leelkungam Jeklabam un peemin tad kahdas ſeptinas dſeeſmas, kuras winam augſti mahziti wiħri preefuhtijuschi laimes weħledami un pateizibu iſſazidami par tik loti ſwarigu darbu. Manzela sprediki tiluſchi weħlač reiſu reiſehm no ziteem mahzitajeem (luhko eewedumā) pahrlaboti un no jauna rafids eespeesti, beidsamo reiſi tee iſnahkuſchi 1823. gadā Jelgawa. Schi leelā beeħja grahmata ar ſawu wezmodes weetahm parupju bet ari fir-ſnigu walodu, garajeem spredikeem, pulka bildehm weħl daſħas mahjäs atrodama un paſihstama. 1726. gadā ta dabuja jaunaku masaku mahju zaur Dundagas mahzitaju Jeklabu Bankawu. Bankawa ta ħauzamà „maſa sprediku grahmata" pirmo reiſ iſnahkdama ħauzahs par „Latviſki ſwehtdeenaſ-Darbi" un ir weħl ſcho baltu deenu paſihstama un teizama. Peeminams weħl, ka pirmahs sprediku grahmatas wairak paſcheem mahzitajeem, ne ka draudsehm dereja; jo taħs neprata weħl neko laiſt, Manzela laikā jaw ne domaht ne; mahzitaji aifik, ta leelakā dala un wiſu-wairak tee jaunakee, neprata neko latviſki. Sawus spredikus tee nu wareja no sprediku grahmatahm norakſtiht, waj nolaſiht. —

Tahda ir wiſpahrigi nemot Latweeschu rakſteeziha preefch weżä Stendera, tee rakſti, kas liħds tam laikam pa Latviſki rakſti. Bet tee naav wiſ wiſi rakſti, kas liħds tam laikam tiluſchi par Latweeschu walodu gaismā laiſti. Taħs grahmatas, kuras augħċha veeminejahm, ir ta ū ſakot tee augħli, kas tolaik eenahzahs, bij redħami un baudami; bet ka ſħee augħli augħſchi un audħinati, ka Latweeschu walodas druwa tiluſi aplopta un apstrahdata, kas pa aktinnejem bijis jalausħ, kahdi zini jaleen, kas pa launeeem kaininejem ja-at-gainà: to wiſu waram noredseht un mahzitees no ta laika Latweeschu walodas - un wahrdi mahzibas grahmatahm, kas pa wahziſki rakſitas, tadeħl ka wiſu-pirms preefch Wahzeesħeem.

Pawixam atrodam kahdas deſmits tahdas grahmatas, kas preefch weżä Stendera walodas mahzibai iſnahkuſħas,

gan seelakas gan masakas, gan wairak, gan masak wehrtibā, gan wahrdnizēs, gan gramatikas, gan dseijas mahzibu, gan no Kursemneekem, gan Widsemneekem, gan Rihdseneekem, gan ari Polos̄ farakstītas.

Manzela in Adolphī wahrdi stahw atkal Kursemneeku pirmajā rindā; winch ar fawu pirmo wahrdnizi, ščis ar fawu pirmo gramatiku. Manzela „Latweets“ (Lettus) išnahza 1638. gadā diwi dalas, „wahrdu“ — un „farunu“ grahmata, par labu wīseem ahrsemneekem, kam prahs nežahs ūchinis semēs palift un „godigi dīshwot“; un eeksh ūawa „ihſa wadona pee Latweeschhu walodas“ bij Adolphi 1685. g. nelaika Fürekers „pirmā stiprā Latweeschā“ — kā Stenders to nosauz — aftsahtos gabalus par «Declinationes» un «Conjugationes» uš lahdahm 258 lapu puſehm pahrstrahdajis un no jauna kopā ūalizis. No abjahm ūchim grahmatahni mahzijahs ūawa laikā Latweeschhu walodu, tā kā muhſu deenās no Ulmana un Bielensteina; tagad winas tik peeminamas par pagahjuſchu laitu atleekahm muhſu rakſtneegibā un eewehrojams ihpaſchi zaur to, ka Manzels ūawa wahrdnizē pirmais mihiſtos nefakanus (g, l, I, n) uſnehmis, lai gan zitadi pee wina ortografijs (ſirr = ſirds; zilvāls = zilweks; ghars = gars) pehž laika rakſtneeki gan naturejahs. Adolphī lizis ūawu gramatiku atkal pehž Wahzu rakſtu wihses nodrukaht, ne tik ween tadehš, ka Fürekers ūawas dſeefmas tapat rakſtōs eeſpeedis, bet ari tadehš — jo eewehrojams — lai daschi nabagaki (amatneeki) no Wahzu ūahrtas, gan wihi, gan ūewas, kas ūawu maiſi pelna pa ūemehm apkahrt ūaigadami un mahzidami behrnus ūaſiht, lai ūchee pirmee Latweeschhu ūkotajī to eeſpehtu pehž jaunahs gramatikas dariht, paſchi pa latwiſki nemaſ neprasdami.

Masakā wehrtibā stahw ta wahrdu-grahmata, kuru jesuitu beedribas mahzeklis Juris Elgers Dinaburgā dīh-wodams († 1672) Polu-Latinu-Latweeschhu walodā bij ūarakstījis preeſh tāhdeem, kas katolu Latweeschheem gribēja par preestereem palift. Grahmatu eeſspeeda Vilnā rakſtōs ar Polu ortografiju (caur urbt = zaur urbt; Leyssa zemme = Leifchu ūeme.) Ūitu masaku wahrdu grahmatu ūchetrās walodās, Wahzu, Latinu, Polu, Latweeschhu apgahdaja. Vinku muhſhas mahzitajs Dreſels, Rigā; no ta paſcha iſnahza ari it „ihſa walodas mahziba“; bet wina wahrdniziti pahrtaiſija un pawairoja Rigas Zahna mahzitajs

Depkins Latini walodas weetā Sweedru noſaukumus lit-
dams un viju grahmatu par „Vocabularium“ noſauk-
dams; Drefela gramatika, kas reiſe ar Adolphi grahmatu
iſnahza, nebij ſchai blaſus neko eewehrojama.

Uſ nahkamu leelaku pilnigaku wahrndizi pamudinaja un
ſataiſija tas pats Rihdseneeks Depkins zaur fawu „preekſch
ga hje enu (Bortrab) preekſch ſen ſen gaiditas Latweeschu
wahrndizes“, aſrahdiſams ka wiſch pee tahdas fahzis ſtrah-
daht un to jaw pa dalaſ pabeidſis. Bet wiſch nedabuja
fawu leelo darbu drukā ifdot, kas ralſta fahdōs ſechdōs ſeh-
jeendōs bijis ſaſeets. Pehz gadeem gan (1748. g.) Depkina
weetneeks pee Zahna baſnizas, Elwerſa mahzitajs, apgahdaja
pilnigaku wahrndizi, to par «Liber memorialis Lettions» t. i.
par Latweeschu atminas grahmatu noſaukdams. Bet ari
ſchi bij ar fawahm 304 lapu puſehm loti nepilniga, tik pehz
Rigas apgabala iſrunas ſalifta. Tahdas wahrndizes, kas
viſu Latweeschu walodu, fā to gan pa Widſemi, gan
pa Kurſemi runa, buhtu kopā ſanehmuſi, wehl truhktin truhka.
Widſemes generalſuperdents Jeſkabs Lange († 1777) bij
pats yirmais, kas ſcho leelo gruhto darbu uſnehmahs.
Kā pats teizahs, wiſch eſot pee tam gadus tri hſ deſmit
ſastrahdajis. Pahrlabotahs bihbeles apgahdatajs Benjaminsch
Fijchers eſot to uſ ſcho darbu pamudinajis un no ta laika
tas wiſas walas brihſhus nodarbojes, ta ſakot „uſ Lat-
weeschu luhpahm ſtatidamees“, krahdams, klaufchinadams,
kur tik ko dabujis un dsirdeijs, pa mahjahm, uſ lauka, wahe-
dus, parunas, teikumus un teikas. Langes pilniga „Wa hzu-
Latweeschu un Latweeschu-Wa hzu wahrndize“ iſnahza
uſ 507 lapu puſehm IV., diwi dalas tais gadōs 1772 un 1773,
kahdus ſechpadjsmit gadus preekſch wezā Stendera wahrndizes.

Beigās alleekahs wehl peeminama kahda grahmata, kas
no lihdschinigahm wahrndizem un gramatikahm pawifam
iſchkiyahs, kas tomehr fawā laika pulka lihdsjejuſi, jebhū
fawā ſinā weeniga buhdama, lihds kamehr wezais Stenders
tai weetneku ezechlis. Ta ir augſhā peemineta Dundagas
mahzitaja Zahna Wiſchmana grahmatica, ar wahebu „der
unteutsche Opiz“ un mahza, wiſeem „dſeeſmu draugeem“
nowehſleta, Latweeschu dſeeſmas taisiht, par dſeijas ihpaſchi-
bahm wiſpahrigi un Latweeschu dſeeſmahm un wiſu preekſch-
ſihmehm it ſewiſchki uſ 165 lapu puſehm pahrrunadama.

Grahmatas wahrdas atgahdina Wahzu dseesmineeku Mahrtinu Opižu, ko tolaik par pirmo dseesmu meisteru un Wahzu dseijas mahfflas nodibinataju tureja un kura 100 gadu peminai rafstneeks 1697. gadā fawu „Opižu“ gaismā laidis. Par tahdu Opižu Newahzeeschēem, par Latveeschu dseesmu meisteru tas nošauz Fürekeru, kas wišam tam laikam, kā ir wehlak muhsu Stenderam par preefchihmi dseesmās derejīs.

Atskatoties wehl reis atpakač uš Latveeschu rafstneezības lauku, kas tants simts un wairak gaddis tizis usplehtis, jašaka, ka lauzīsch gan wehl loti masinsch, strahdneeki pahraf reti, sehkla brihnum dahrga. Bet apdomajot, kas tas tolaik par gruhtu darbu bijis, pirmos gabalus lauschot ar tik wahjahm nepilnigahm leetahm, ka paši atrautes atrahwahs ne tik ween ſmagā darba dehl, bet ari tadehl, ka darbs pa-wišam weltigs likahs; jo tee, kam par labu tas nahza, no wina labuna pašchi nela nenojehdša, tee atkal, kas to nojehdša, tureja waj nu par faunu un apfmeeklu, ar tahdeem neekeem un blehnahm nokautees, bei kureem lihds ſchim tik labi iſtikuſchi un ir turplikam iſtikſhot, waj atkal par grehku, zaur ko „Newahzeeschus“ tik iſlutinashot, ka tee wairs ne-wihschoſhot pee ſemes darbeem eet, arf un ezeht; to wiſu wehrā nemot jaſala: ir taſchu kaut kas paſtrahdati un paldees Deewam, ka tik daudz. Tanis tā ſauzamajōs „pahtagas un kakkundſibas laikōs,” kur ar Langi runajot „aplāmā wahziba” (verkehrter Deutschismus) waldiht waldijs, tadehl ka „wehrdība” jaw „pee Newahzeeschu lauschu dabas” „peedereja, kas pašchi ſewi newis par pilneem zilwekeem bet tik par tahdeem radijumeem,” „kas kūlami un ſitami” tureja, tur wezu wezee likumi un eeradumi to bij eezehluſchi „uſ muhſchi-geem laikeem,” kur jaundotee likumi tik tai reiſei uſ papira ſtahweja: tur tanis laikōs atrodam ir tahdus wihrus, kas ne no wezu wezajeem zilweku likumeem, ne no nosirmejus-ſchahm eeraſchahm nelahwahs attureees, Deewa dotam likumam, ſirds apſinai un prahha atſihſchanai klausīht, paſchu labumu tuvaku labumam padot. Gan winu pulks naw nēkahds leelais; bet par to tee pašchi pirmee un kreetnakee. Glückis, Fischers, Lange — Widsemē; Manzels, Fürekers, Adolphi — Kurszemē un tee ziti, kuru wahrdus peeminejahm, wihi wiſi mahziti wihi bijuſchi, kas pa dalai augstās weetās ſtahwejuſchi. Wini pee ſawa darba naw wiſ lehruſchees

tit̄ pa garu laiku, pehz goda un ſlawas tihkodami, bet ar pilnu fruhti un pahrleezinachanoš, no wiſas ſirds un dwehjeles, nebehdadami par fawa laika aiffpreedumeem itin ne neeka. Na wineem tas nawi weegli nahzees, to redsam wiſlabak winu grahmatu preefchhwahrdös eefkolidamees. Wiſi wini fuhdjahs par nefaprajhas nizinatajeem un mulku darba mehditajeem. Bezajam Manzelam ifkriht aif duſmahm „ſpalwa no rokas“ un wiſch uſſauz tahdeem bkhwejeem un mehditajeem (Baevius un Maevius), lai paſchi labaki darot un rangot tik ween tai lauwai to kroni no galwas nonent! Un Gräwens atkal faweeem ſlaungeem rahda to lihdsibu no mehneſcha, fo ſuns rehjis, teem fazidams: Ach ſtille! dieses Licht, Acht eure Schneſſeln nicht! (Tureet muti! Schi gaifma neeleekahs gar juhſu ſobu klabinachanu ne ſinot); Wiſchmanis fawus ſobgalus atgaina ar Latinu wahrdeem:

Lettica Lingua tibi si nata est, rodere noli,

Nam propriam Linguam dente, maligne, petis.

Sed si ignota tibi, haud natam quid carpere tentas?

Ignoti Versus nulla Cupido. Vale!

tas buhtu pa latwiſki: Ja tew Latweeſchu waloda no dſimuma paſihſtama, tad neaifteez (nefrent) to, jo tad tu pats fawu walodu iſſobo, launā prahṭā. Bet ja tew ta naw paſihſtama, fo tad tu gribi aiftikt? Gar nepaſihſtamahm dſeeſmahm naw nekahdas patihchanas. Dſihwo weſels! — Ziti atkal, Manzels un Banſaws, uſnehma ſawös preefchhwahrdös dſeeſmas waj kahdus teikumus no dascheem mahziteem godateem wiſreem, par ſihmi, ka ſhee ar winu darbeem pilnigi weenig prahṭis, lai tahdā wiſe ſaſchi atgainotos no ſchahdeem tahdeem ſpreedelatajeem un nenahtu neſlawā. Aif wiſeem tahdeem tumſcheem kawekleem ſho goda wiſru puhlini atſpihd jo ſkaidrala gaiſmā.

„Mumis wajag pakal dſihtees pirmajeem, Deewa gara ſwaiſiteem apuſtuleem“ — ta Lange rakſta, teem wiſreem, uſ kuru amatu un wahrdū mehs ſawā amata buhdami at-ſauzamees. Mahzitee wihi tagad nemahs ſtrahdahz zits pa zitu walodas leetās; paſchu lopu walodu jaw ſahk eewehrot, kahdas tai ſkanas un zik no tahn buhtu lopu prahṭs nokopjams. Waj tad gan drihſtetu weſelu kriſtigu tautu no Mehmeles lihdi pat Balkai nowahṛtā pamēſt, itin ka ta buhtu tik ar puſſaprotameem hajaukteem wahrdēem uſ-

klaufama, zaur nedroscheem teikumeem wadama!" „Muhsu preefchā ūtahw tauta, kura tā ūtakot wehl iſtehchama un ūmalki iſſtrahdajama (das aus dem Groben soll herausgearbeitet werden), bet kurai ari gaifmas wajag, lai ūnatu mahzitees, kas tai derigs tif lab ūchim fā winam muhscham.“ Un Adolphi uſſauz tahdeem, kas tur par ūannu un grehku wiſai ūemei, Latweefchu behrnius ūlosa ūuhtiht, jo tee palifchot par gudru un lepnu un newihchoshot wairš arklam pakal eet: zaur labahm mahzibahm lepniba wiſ nenahlot, bet ūſtin nosuhdot. Pate Kursemes walidiba to par labu at ūnusi un baſnizas ūikums (jaw 1572. gadā) peekodinajisti, ka par ūkolahm jagahdā „lai ir Latweefchu behrni, ūam ūreetna galwa, ūiftu pee ūtipendijahm un nahtu goda weetās.“ Augſchā, eewednumā redſejahm, ūzik un ūadeh ūahdi ūabi waldbas ūikumi ūil ūab Kursemē, ūla Widsemē, ūil ūahm ūeijehm us papihra dereja, bet pateeſibā drīhs pee ūiteem ūabeem noluheem ūapā gahja. Pats ūikums paleek ūeizams un ūikuma dewejs; ūif tee ūaſki ūoscheljōjami, ūur ūabus ūikumus gan wa hr dō ūs dewa, bet ðarbō ūs ūe ūpehjā ūala ūest. ūahdā wihsē tee augſchā ūeeminetee wihi ūan ari wiſ ūu nepanahza ūo ūirds wehlejahs un ū ūprahs neſahs, nepanahza wiſ, ūo jaw 1687. gadā Widsemes baſnizas ūikums*) peekodinajis: ūatram mahzitajam wajagot ūo walodu, ūurā ūas mahzot, ūarei ūi ū ūkaidri ūrast; jo Adolphi ūuperdenta un Kursemes ūeelsakā ūeelfunga ūe hū ūaba ūaikō ūotika ūehl ūahdā ūaplambas wiſu ūehtakajā ūeetā, baſnizā, ūa „meeru“ ar „mehri“, „grehkus ūuhds“ ar „ſuhds“ ūaj „ſuhds“ un „Pestitaju“ ar „beſdetaju“ ūes apā ūoma ūamaiſiija**) — Bet ūanahkt ūahdhu ūee ari ūo ūanahza. Wiſas ūahs ūeefmas, ūuras augſchā ūeemineahm, ūahtarū un ūprediku ūrahmatas ū ūch ūihi ūarbs un ūara ūuglis, ūas ūaw ūpehku ūihds ūat muhsu ūeenahm ūarahdijis. ūhpachhi no ūeefmahm ūedjams, ūai ūan ūinn ūulkā ūa ūch ūtik ūahdā „taifita“ ūir, ūa ūeelsakā ūala ūeefmīnekeem ūo ūirds ūlubduji, ūo ūineem ūifū ūazzereta ūahdā ūaloda, ūas ūebchhu ūan ūain ūilna, ūaw ūodola ūomehr ūiſhwa un ūateefā, ūas ūeween ūaudim ūalwā ūet ū ūirdis ūeſpeeduſehs

*) Paſtatees Laugesen wahrdnizes preefchhwahrdōs.

**) Paſtatees Adolphi gramatikas preefchhwahrdōs.

un paškuji. Jo lihdschinigā w e z à Kurzemes dseejmu grahmata dseejmu walodu zaur zaurim tapat atstahjuji, kā ta bijusi tais wezajās no 1717. gada. Bet ir pašchi preefchī ūsimi tee wihi kā panahkuſchi; wini eepasinsuſches tuval ar Latveeſchu tautas gara dſihvi un atſimuschi, kā ſcheem nabaga palaiſteem laudim eſot waloda „kas wahrdōs wiſuba-gatakā” (Lange). Zaur to tee nolihdsinajuschi zelu tik lab wezajam Stenderam, kā wiſeem teem wiſreem, kas lihds muhju deenahm wihi pehdās ſtaiga. Wihi wa hrdu= un walod a ſ grahmatas, kas ſchaurahm laipinahm lihdsinajahs, iſmah-ziuſchas mums tiltus taisiht, gan kola gan dſelhs un jo deenas labakus, par kureem waram par ſawas walodas dſilumeem pahri ſtaigaht un bes reibumu tur eelchā eeslatitees. Latveeſchu rakſtneezibas laukā wihi dſinuſchi pirmahs wagas, eekaiſjuſchi pirmo ſehklu un lai gan mums ar jauno laiku arkleem dſilakas wagas un ar jauno laiku kuſchanu tihrafa ſehkla iſnahk, tad tas tik zaur to noteik, kā ix muhju wezehwi pratuschi jaw art, ſehlt un kult.

Paſchu ſehklu apluſkojot, kā tee wihi preefchī wegā Stendera ſehjuſchi, t. i. wihi Latveeſchu rakſtus tuval ap-ſkatotees atrajim, kā ſchi ſehkla wiſa weena apzirkna, tee rakſti wiſi par tizibas leetahm ſarakſtiti. Gjam no ſawas puſes wiſa tani laika gabala tik diwi grahmatinas par lai-zi gā h m leetahm atraduſchi: Deplina „ſawadi karateefas likumi” Riga 1696 un Lange „Latveeſchu Ahrste” 1768, kas jaw Stendera laikā kriht. Zitas wiſas ir deewwahrdu grahmatas. Tas ne tikai zaur to ween iſſkaidrojams, kā rakſtitaji paſchi wiſi Deewa wahrdu mahzitaji bijuschi, bet ſaprotams ir zaur wehſuri un paſchu zil-weku dabu. Bilweku attihſtibas wehſture uſeeſim, kā pee wiſahm tautahm gara dſihwes eefahkums eelch religijas, eelch tizibas meljejams nu kā tadehl ſwehhee rakſti tee pirmee ir, kas laudis iſnahk. It ihpafchi wiſas kristigahs tautas zaur tizibas atſihſchanu pee zitahm mahzibahm tikuschas. Bilweka gars papreefchī pahrleek un apker eelch ſirds tizibas ſawu augſta ko puſi, Deewu, pee ka tam eefahkums un gals, un nemahs tad tahs ſemakahs leetas, paſauli, kur tam jadſihwo, ar prahtu atſiht un padomōs iſkopt.

Pa tahdu paſchu zelu gara attihſtiba gahjuji ir pee muhju maſahs Latveeſchu tautinas. Tani laikā, kur muhju

Laudim ſcho ſemes muhſchu par ellī padarija, tee mekleja un atrada ſirds meeru un preeku eelſch ſawas tizibas, preefſch wina muhſcha, preefſch debeſim dſihwodami. Na teem prahſt wehl nebij iſkopts, dereja ſawā finā paſcheem par laimi; jo gudrodami un prahtodami tee tik buhti ſew wehl leelaku neſaimi ſazehluſchi. Sakams wahrdſ malzija: „Luhds Deewu, zeet kluſu un — kluſti fungam!“ un kaſ ta dariaj, taſ tolaik gudri dariaj. Bes tam wehl jaeewehero, ta wiſa wakara Europa taſ laiks lihds pat aſtonpadſmitajam gaduſimtenim tizibas dſihwei it iſdewigs bij. Tizibas atjaunotaju peemina wehl ſtahweja godā un gruhti kara laiki bij malzijuschi Deewu no jauna mekleht un peefault. Wahzſemi iſpoſtija trihsdeſmit gadu karſch Wibſemei bij jazeefſch zaur Poļu-Sweedru jukſchanahm un Kurſemueku labklahjibu aprija gruhtee Sweedru laiki.

Wahzſemē wina laikā tahs jaunakahs ſwehtahs dſeeſmas iſzehlahs un muhſu dſeeſmineeli tahs no tureenes nehma. Baur ſürekeru, Dihzu un ziteem mums tahs mantas tika paſihſtamas. Wezajam Stenderam nebij ſchini finā tahs no jauna jarada; tik pehz ſawa laika dſihſchanahs taſ luhtoja winu ahra puſi pahttaifiht un kur tahs neſaprotamas bij, pahtlabot, gan dſeeſmu walodu ſtaidrodams, gan ritumu un riħmes pehz ſinameem likumeem fastahbidams, gan no ſawas puſes pawiham jaunias dſeeſmas klaht hazeredams. Kur winam ſchis darbs iſdewees un kur taſ no zela no-klidis, to wehlak redfeſim Stendera dſeeſmas paſchas apſpreesdam.

Lai nu gan deewiahrdu rakſtōs preefſch Stendera wiſu-leelakee darbi jaw bij padariti: bihbele pahttulkota, dſeeſmu- un luhgſchanas-grahmatas faralſtitas, ſprediku- un mahzibas-grahmatas (katkiſmi un bihbeles-ſtabhi) apgahdataſ: tomehr Latweeſchi bij ar wiſahm tahm mahju un mulkiwas pilni palikuſchi. Baſnizās eedami tee pa mahjahm waj zitür ſaweeem wezeem pagam iſkeem upurus neſa; pahtarus ſtaittidami tee no burwieem, raganahm, peſteleem bihjahs, waſas laiku ſwehtdeenas wiſmihlak pa frogeem palaida, lahrumeem falpodami, kur meeſai un wehderam kaſ alleza. Teem truhka pamudinashanas uſ augſtakem preekeem, atſihſchanas preefſch derigeem laika ſawekleem, pamahzijſchanas par paſauli un dabu, padomu un rakſtu par laizigahm leetahm. Winu ſirds

wajadsibas zaur tizibas mahzibahm kopjot tos paſchus tik wairak ahrig i noradinaja, pehz nolikta eeraduma tureeſ, baſniza eet u. t. j. pr., ne ka eekſchligi usaudſinaja un pamahzija, tadehl ka prahtha wajadsibas ta ſakot zela malà atſtahja. Tizibas mahzibas ar muti uſteikdam i laudis paſchi neſinaja, ko tee tiz un kapehz tee tiz, jo ſirds newar pareiſi iſkoptees, ja ir prahths netop apgaifmots. Te wezais Stenders nahldams uſſauza: Bif ſpehdams laſi grahmataſ tahs prahtu uſſilà! Ta bij ta laika atſlehg preeſch Latweeschu laizigà un garigà labuma atſlehgſchanas: ſkolas un grahmataſ, laſiſchana un prahtha zilaſchana. „Brihnun apbrihnojam“ — ta wiſch rakſta angst. gudr. grahmataſ — kad zilweks prahtu zilà: wiſch kahpj azu mirkli ar ſawahm domahm pahr wiſahm debesim un paſau-lehlm, domà, ſalihdſina un pahrdomà redſamas nere-đamas, noſt- un ſlaht buhdamas leetas un atſilſt Raditaju un wina godibu. Sirds prahths ar gribeschanas ſpeh-keem uſ laimi radits, preezajahs laba darijjs, launa darijjs, pats uomožahs.“

Ta laika atſibſchana, ka wiſi zilwei no Deewa uſ laimigu dſihwoſchanu raditi, dewa muhſu Stenderam duhſchu ir Latweeschus uſ tureeni wadiht, wina ſtiprais gars radija ſpehku un pazeetibu, paneſt wiſus gruhtumus. Tas zelſch, pa turu turp wareja noſkuht, nebij wiſ ahriga no- radinachana, bet eekſchligi uſaudſinachana zaur ſkolahm, gudrahm ſinahm un grahmatahm. Preeſch tam gan ir zitti to bij par labu atſinuſchi, bet neſpehja panahkt. Winnu rakſti dereja tik draudſehm Deewa wahrdus ſludinalt un lai mahzitaji ar tahm wareti ſapraſtees; bet Stenders rakſtija ſawas grahmataſ, ne tik ween par deewwahrdeem, bet ari par zitahm, garigahm un laizigahm leetahm un dewa tahs Latweescheem paſcheem rokàs, lai tee paſchi tanis laſidami mahzitos ſew ſirdi un prahtu uſ wiſahm puſehm iſkopt. Tahda wiſe wezais Stenders ir palizis par Latweeschu tautas apgaifmotaju, prahtha zilataju, ſirds iſſlaido- taju wahrdas wiſulabakajà ſinà. Ar winu ſaws ihpaſchs laika-mets eefahkahs ne tikai ween Latweeschu rakſtneeziba, bet wiſa Latweeschu tautas attihſtiba jeb kulturà. To wihrū mahzifimees paſiht un zeenicht, wina dſihwi un darbus tuwak apluhkodami.

Pirma dafa.

3. Wezaki un behrnu gadi.*)

Wezais Stenders ar ūawu zilti nāw wiš ūche peē
mums zehlees, bet taħlu aħρuhs muħsu semehm. Wina
d'simma eħsakkunis mellejams Niederlandos (Holland), Bra-
vantu aprinli. Paċċas zilts wahrds ir labi wezs un fne-
ħsaħs liħds pat ġeschpadsmitajam gadu-simtenim. Toreiħ
f'vabadee Niederlandi weda leelus briħvibas karus pret Spa-
neeshu warmahzibu. Pulks duħxgħiġi karotaju għaż-
semei valigħa. To starpā atrodams ari kahds wirħnekk, kam
bij usdots aixxstħawhekk Stendera zeetokkni, Mechelku aprinli.
Tas biji 1572. għad. Schis wirħnekk turejha liħds peh-
digajam breeħxmgħa Albas generala u smahx hanahm pretim.
Bet schis ar ūawu warmahzibu apspeeda driħi wiċċu semi un
ir muħsu wirħnekk, newaredams ar ūawu wahjo spekku ilgak
pretim atturetees pahraf leelam ennaidnekku pulfam, pameta to
weetu wiċċu rokka; paċċam isidewahs isbeħgt. Atpaka l-nahkt
tas wairi nedriħxsteja; jo eekaitinatee latolu apspeedeji dse-
naja kà lapċas ūawus iħalli dinatos protestantu pretinekkus
un tos, käs peē teem bij turejħs chees, bes ūcheħlastibas kaudami
un deddinadami ja wiċċem semes kafteem. Pulfeem atħażha
ħawu teħwu semi ja wiċċam un apmetahs ħwejhem u d'sħiħwi;
muħsu kara wiħrs nogħiha uż-żgħiex wal-ħalli,

*) Taħs jinas par Stendera d'sħiħwi ir-kovā haliftas peħz Czarnewski:
Stenders Leben nebsti Anerkungen u Beilagen, Mitau 1805. Dr. Czarnewskis, kurjumes bañnizas reejas rakku wedejs, peħżejk Zelgawas
apprinika skolū pahrluħi, weżajam Stenderam leels draugs, lajja wiċċa
behru deenā ta d'sħiħwes għażjuu prekejha.

Wahzsemē, un peenehma tur ūawa išpoštita zeetokščna wahrdū. Tas ir pats pirmais Stenders. No ta laika dažchi kreetni wihi ūcho ūhmigo wahrdū wakajuschi. Gan tas naw nekahds nopolns, der tomehr par labu ūhmi.

Družku gaiščakas ūnas eehačkabs ar Konradu Stenderu, kas Braunschweigā dzimis, pehz no tureenes aīsgahjis un Latveeschi mahzitaja amatu apkopis Nedrigā, Polozkas gubernā. Šis ir pirmais no Stendereem, kas Latveescheem par mahzitaju bijis. Ta dehls Jahnis atnahza uš Kursemi un eestahjahs par mahzitaju paprečsch Behrsu - muishčā, tad no 1636. gada ari Dignāja, Augsch - Kursemē. Trihsdejsmit gadu kara pehdas bij tolaik Kursemes augščgala eedſihwo-tajus tā ūaplazinajusčas, ka abas weetas bij weenam paščam mahzitajam janodod. Pehzak tas nahza par Sehrpils aprinka prahwestu zaur Kursemes leelkungu Frideriki. Preečsch wina bij tīk diivi prahwesti Kursemē bijušči. Jahnis Stendera dehslam un muhsu Stendera tehwa-tehwam bij attakl Konrads wahrdā. Paprečsch tas apmetahs par mahzitajn Kruhtē; pehz pahri gadeem, 1669. g., peenehma paliga-mahzitaja weetu Augsch-Kursemes galā Raskunē, Willumieštā un Stelu-muishčā. No tureenes tas tapa 1707. gadā aizinats uš Sehrpili par mahzitaju un ūawa tehwa weetā par prahwestu. Tschetri gadi tas palika tani weetā lihdi pat ūava muhscha galam, 1711. gadā.

Scha dehlu un muhsu Stendera tehwi ūanza par Hermanni Konradu. Tas bij 1681. gadā dzimis. Pehz tehwi eeraduma un preečschūmes ūchis ari uš mahzitaja amatu ūatai-šijahs. Pirmā weeta tam bij ahrpus Kursemes, Jaun-Kree-wija, Fehmes kolonijā. Drihs tas pahnahza atpakał uš dzimteni un dabuja tehwa weetu Stelu muishčā, Fehkabmeesta aprinki. No tureenes tas aīsgahja par mahzitaju uš ūelo ūačhu-muhschu, Augsch-Kursemē; tas notikahs tani paščā gadā, kur ūinam tehws nomira un kur pa Kursemi leelais mehris plōšijahs. Šinti weetā tas ūabija apalus tħchets-desmits tħċetruš gadus, gan preečus gan ari behdas peedſih-wodams. Beidžamajos gaddo iżżejhahs bresmigs uguns greħks, kas wihi mantu un ūelo jauko grahmatu krahjumu aprija. Jo weża Stendera tehws bij ūels grahmatneek un qudribu miħlotajis. Sirmu wezumu ūad ūħħiġi tas aīmiga uš muhsħigū dušu 1755. gadā.

Tani paſchā Vaſchu mahzitaja muſchā, Kurſemes augſch-
galā, ſtahveja muhſu wezā Stendera ſchuhplis.

Gothards, jeb kā tas pats ſewi fanzahs Gederts
Fridrikis Stenders peedſima 27. auguſta 1714. gadā.
Winſch bij no ſawu wezaku ſefcheem behrneemt taſ zeturtais.
Diwi brahli un weena mahſa bij par to wezaki, weens
brahlis un weena mahſa jaunaki. No tehwa laſam, taſ eſot
bijis zeets ſtipris wihrs, iſturgis ſawōs darbōs, ſtingris ſawās
eeraſchās. Mahte dſimūſi Reginus, uel Neroſius mahzitaja
atrainue, Eliſabete Magdalena, bijuſi tikumiga roſīga nama-
mahte; abi wehzaki kreetni teizami zilweki. Waj jaunais
Gothards wairak tehwa, waj mahtes dehls bijis, ta gan ne-
dabujam ſinah; bet pehz wina dabas un rafteem ſpreeschot,
fur tillab wihrifchliga prahtha ſtingums manams, kā ir ſee-
wiſchligas ſirds dſilums, jadomā ka dehls no katra ſawu
teeſu mantojis. Dſihwe wezaku mahjās nebij lepna, bet
weenfahrſcha; behrnu audſinachana nekahda iſlaifa, bet zeeti
tureta, ſtingra, brihscham ari pahraf ſiwha. Ta laika mah-
zibas ſchinī ſinā ari Stenderu namā bij paſiſtamas un
kuwa gewehrotas; behrneem neatlaunt wiſ walas dariht, kā
paſcheem tihk, waj beſ darba, ſlinkumā apkahrt daufitees, ne-
lautees eeteiltees, uſ ko ſirds daſchreis aif allas miheſtibas
ſlubina, uſ iſlutinaſchanu, bet likt wehra, ko prahts teiz un
mahza, leekt lozimu jaw pee laika, lai taſ iſaugtu taisniſis,
ſtipris koks, behrnu mahziht jaw pee laika, lai taſ pehzak
par leelu zilweku iſaugdams zitur fur deretu, ne ka De-
ewam un zilwekeem maiſi ehſt un deenā ſagt. Pahraf
weeglas nebij wiſ tayhdā wiſe masajam Gothardam behru-
deenas. Tehws bij apnehmees no ta kreetnu derigu zilweku iſ-
audſinah un ko tehwu bij nonehmeeſ, no ta winſch neatlaida.
Winſch audſinaja ſawus behrnus eekſch Deewa bihjibas un
laizigahm mahzibahm. Kā katraſ pateeſi kriſtigās mahjās,
tapat ari pee Stendereem, fur tik daudſ kriſtigu mahzitaju
bij uſauguſchu, tureja Deewa bihjibu par wiſas gudribas
eefahkumu. Maſajeem bij jaw pee laika jaſin zeenā un godā
tureht, ne tik ween paſchu tehwu un mahti, bet ir wiſas pa-
ſaules un wiſu zilweku Tehwu un Raditaju. Bet lai to
warenu pateeſi bihtees un miheht, bij galvā un ſirdi ja-
patur, ka Deewā muhs, zilweku behrnus, ari wiſu-
maſakos, papreekſch miheſjis eekſch ſawa paſcha Dehla,

paſtaules Pestitaja. Sawu gudribu, godibu un ſpehku tas parahdijis eelch wiſahm raditahm leetahm, eelch wiſas dabas un radibas. No tureenes tas jamahzahs nogiſt. Wezà Stendera rakſti par Deewa radibu un dabu mums leezina, ka wiſch jaw no maſahm deenahm ſchini leelajà Deewa grahmata labprah ſchirſtijis un laſijis. Walas brihſchöſ, kur nebij iſtaba aif grahmatahm jaſehſch, tas buhs pa ahru ſraidijis pa meſcheem un laukeem, ſawà walà un nodabà, to fo redſeja, dſirdeja, ſajuta ar behrna prahru ſanemdams un pahrlikdams. Kur pats neſpehja galà tilt, tur bij tehwam waj mahteſ janahk paligà un ta kluwa maſa behrna ſirdi Deewabihjibas un tizibas fehla eekaiſita, kaſ anglus neſa lihds pat ſirmam wezumam, paſcham ka ir ziteem par labu. Bet kaſ grib Deewa godu un ſeelumu pareiſi atſiht, tam buhs ari ſchih ſihiwes muhſchu un wiſa gudribas paſiht un wehrà ſiht. Deewabihjiba ta ſakot par zelearahditaju turama, kaſ muhs zauri iſwed zaur wiſeem ſihiwes kruwescheem un nelihdſenumeem; laizigas guđribas un ſinas rahda, ka ſhee zeli un teki taifnaki un lihdsenaki darami, ka war iſſargatees no leekas klupſchanas un kaſhu laufſchanas. Stendera tehws bij to pats ſižis wehrà un gribjeja ari ſaiveem behrneem tahdu zelaspeeki rokaſ dot. Wiſch bijis augſti mahzits wirs. Tam bijiſi bagata grahmatu = krahtuwe mahjäſ ar daschdaſchadahm grahmatahm. Wiſwairak tam patizees ar wezajahm walodahm nobarbotees, ihpaſchi ar Greeku, Latinu un Ebreju walodahm. Tas bijis wiſas tanis leels pratejs; winu rakſteekus tam tizees tapat laſiht, ka bihbeſe. Greeku un Latinu grahmatinas tam bijiſhas tik mihlas, ka tahs ſew ſlaht apkahrt neſajis kabata. Aif leelas laſiſhanas ſmalkee rakſti tam wehl azis ſamaitajuſchi. No ſchi guđribas awota Stenders ari ſaiveem behrneem malzinu paſnedſa, it ihpaſchi muhſu Gothardam, pee ka wiſch bij bagatas gara dahwanas pamaniſijs. Tehwa puhlini nebij welti. Uſ auſtruma walodahm dehlam prahſ daudi neko neñefahs; tas tur tehwam lihdsijs netika. Bet eelch ta ſauzanajahm klaſiſkahm (Greeku- un Latinu-) walodahm tas tehwa mahjäſ tik tahs eemanijees, tahdu pamatu preeſch tahm un tahdu preeſtu uſ tahm dabuijis, ka warejis wehlak ſkolà un dſihwé tahs wairak iſkopt.

4. Skolas un mādzības laiks.

Wezaķi mahjās bij Stenderam pirmā skola un mahziba; tehw̄s pirmais skolotajs, mahte pirmā audzinataja. Še tas eemanijahs ne tik ween laſiht un rakstiht, bet ari jaw daschās labās gudribās un ſinās. Bet paſcha amata darbi neatlaħwa Stendera tehw̄am dehlu lihds pat augſtiskolai iſſkolot; roziba ari nebij tahda, ka wareja behrneem ihpasčhu skolotaju mahjās tureht un loneht. Warbuht tehw̄s ari negrībeja behrmus paradinaht, tos pahrač ilgi mahjās paturedamš; ſweſchumā tee daschdeen labak ūanemahs un mahzahs. Tad wehl jaeeweħro, ka Stendereem tuwumā tolaik weena no labakajahm skolahm bij atrodama. Ta peedereja Isakam Bau eram Subatē, tam paſcham, kas wehlak Jelgawas pilſehtas skolai par preeſch-neela weetneelu tika. Tas bij ūawā laikā loti paſiħtams un iſſlawets skolotajs un behrnu audzinatajs. Skolas tolaik Kursemē bij loti reta leeta ir pee paſchahm augſtačajahm kahr-tahm. Gimnasijas pa wiſu Kursemi wehl ne weenas nebij; pilſehtuskolu ari nekahdu; tik Jelgawā bij leelskungs ar dascheem muisħnekeem un pilſehtnekeem kopā tahdu uſzeh-lužhi; bet ta bij tik wairak preeſch paſchās Jelgawas un winas apgabala. Tee kas tahlu no pilſehtahm uſ ſemehm dsihwoja un eespehjneeki bij, tureja paſchi ūew skolas un ſkolotajus mahjās; wiſwairak tā darija muisħneku kahrt. Mahjas skolotajs peedereja tā fakt pee pilnigas muisħneku ūanemahs, alga weena, waj tas teefħam ūan tureja, jeb tik tā godam jaunos muisħnekkus wadija un pahrraudtja. Wehlak tas dabuja turpat kahdu mahzitaja weetu. Mahjas ūanemahs gandrihs wiſi no ahrsemehm nahza, wiſwairak no Wahżsemes. Bitti no teem neapmetahs wiſ ūanemahs pec zita maiħes uſ

dsjihwi, bet nehmahs paſchi uſ ſawu roku ſkolas eezelt un tur mahziht, wiſwairak viſehtas un meeftos. Tahda ori Bauera ſkola Subate bij, uſ kureeni muhſu Stenderu aifdewa. Te winam nahzahs tahlaſ mahzitees, ko bij wezaku mahjas eeſahzis. Ir ſcheit ihpafchu ſwaru lika uſ wezajahm walodahm. Bauers peedereja pee aſtonpadſmita gadu-ſimtena ſkolajeem un aubſinatajeem, kuri lubloja wezo Greeku un Romneeku gara mantas ſawahm ziltim atjaumot. Wehl ſcho baltu deen leef gimnaſijas brihnun ſwaru uſ wezajahm walodahm. Tas nenoteek wiſ tadehl, lai ar tahn waretu dſihwē lepotees; jo tani tahn nemas nau dſirdamas, tiſ mahzito wiſhru rakſtos un iſtabas tahn weeta un las nau nodomajis, wiſu ſawu dſihwi ar tahn nodarbotees, tas no ſkolas pahrnahzis drihs tahn aifmirſihs. Bet muhſu behrneem tadehl tiſ pulka lati- niſki un greekiſki jamahzahs, ka ſchihs abas tautas garā un walſts dſihwē to augſtakſtahwolli haſneeguſhas, las zil- wekeem eefpehjams haſneegt. Wini rakſtos atrodahs preeſch wiſahm zilw ezi ga hm buhſchanahm tee wiſuſtaidrakee no- kumi, wiſudſtakkee padomi, wiſuaugſtakā gara paſhſchanahs. Ažis tur atwerahs preeſch ta, las pateeſi ſtaifts un jaunks; ſiſds tur uſeet to, las apbrihnojams un iſhti teigams; prahſt tur to atrod, las pateeſi dſiſch gudribas un ſinās. No wezo Greeku un Romneeku awoteem bij weſels laika-mets, wiđus laiki ſmehluschi un pahrtiſchi, un tomehr bij wehl atlizees. Aſtonpadſmitais gadu-ſimtenis uſgahja no jauna ſchos awotus un nehmahs pee teem flaht peelaift, ne wiſ tiſ ween ſinamu, iſredſetu preesteru lahrtu — ka wezōs laikos, 7. — 14. gadu-ſimteni — bet wiſus, kam tiſ ſlahpa pehz gudribas un atſihſchanas. Ta tas wehl ir muhſu gadu- ſimteni, kur ta hauzamahs „klauſkahs ſinachanas“ par deri- gahm un wajadſigahm tur preeſch augſtakahm mahzibahm un wiſpahrigas iſglithibas. Wezais Stenders dabuja ar tahn dſiſlaki eepaſthees apakſch Bauera wadiſchanas. Wina pahrif Latinu rakſtu rahda, ka tas tani walodā bijis deesgan iſma- nigs, wina darbi leezina, ka tas wehl labak paturejis ſcho wezo ſinatnibu garn un mahzibas.

No tehwa mahjahm un pirmahs ſkolas Stendera zelſch gahja uſ augſtakahm ſkolahm un tahlaſahm mahzibahm. Toreif muhſu ſemehm ſawas ihpafchias augſtſkolas — ka tagad Tehr- pata — wehl nebij; tapehz gahja wiſi, las pa mahzitajeem griveja

studeerecht, us ahrsemehn. Stenderam ari ta bij jadara. Dsimteni astahdams tas aifgahja us Wahzemi, us Jenas un Halles augstskolahm, kur tolaik muhsu semju mahzitaji gandrijs wisi mahzijahs. Tas bij patlaban fawà diwidesmit tre-schajà gadà eegahjis un palika ahrsemè studeeredams kahdus trihs gadus, no 1736. lihds 1739. gadam.

Paprekh tas apmeleja Jenas augstskolu. Schihs rafsdøs mehs atrodam no 1736. gada, 16. nowembera diwu Kursemneku wahrdus no prorektora (augstskolas preefchneeka) Jahnā Jurga Walcha erakstitus*):

Jo. Gideon Stender, Subbatensis Curonus.

Gotthardus Fridericus Stender, Subbatensis Curonus. Tee abi nahkuschi no Bauera skolas Subatè: weens ir muhsu wezaïs Stenders, otris wina radineeks, Kastenbrunes mahzitaja, Stendera tehwa-brahla dehls, ar ko tas reise aifgahja un wiñu laiku kopà turejees.

Jenā buhdams Stenders klausiees par teologiju pee Walcha profesora, kas là peeminejahn tanî laikâ uniwersitetes preefchneeks bij un zitadi dsili mahzits godajams wihrs; wina wahrdøs zaur to wehl ihpaschi pasihstams, ka tas Mahr-tina Utera rafstus kopà sakrahjis un ar wajadfigeem pessh-mejumeem laudis islaidis. Latini walodà tas gahjis pee Reusch'a profesora; pee ta pascha tas nehma mahzibu ir Wahzu walodà, kas tolaik Wahzu augstskolas wehl sevishki tapa mahzita, tadehl, ka zitas wiñas sinashanas wairak Latinu walodà mahzija un bes tam wehl dsihwe Wahzu waloda ne kur netapa slaidri runata, ne rafstita. Ta p. pr. esot muhsu Stenders pa mahjahm usangdams ne wis ta sauzamo „augschwahzu“ walodu, bet pa „maleniski“ (plattdeutsch) runajis un rafstijis. — Greeku un Ebreju walodâs bijuschi Russ un Reckenbergers par profesoreem un runas un sprediku skola Stenders gahjis pee Hallbauera profesora. Czarnewskis noschehlo, là winsch schini sinâ fawam meisteram pa dauds kalpojis, pee wina rafstu- un runas-wihses pahraf turedamees.

Ayluhkojot to garu, kas tolaik Jenas augstskolâ waldijs, jašaka, ka tas bij zaur zaurim rahmaks un mehrenaks, ne ka zitur. No teem negehligem tizibas strihdineem, kas wis-wairak Witenbergas un Leipzigas augstskolâs bij iszehluſchees

*) Luhko: Edardt, Livland im 18. Jahrhundert I. 569.

starp teem, kas wairak uſ tizibas mahzibu (ortodokſisti jeb dogmatisti) un teem, kas wairak uſ tizibas dſihwi (pietisti) luhkoja un bes ſchehlaſtibas zits zitu noſodija un zaur kureem paſchai tizibai tik laiteht laiteja, no ſchahm kildahm bij Jenas profesori ſinajuſchi prahtigi atturetees. Tee luhkoja starp abjeem pretineekeem wairak widu noturetees, gan uſ to luhkodami, ka ewangeliskà tiziba pehz Utera un zitu tizibas atjaunotaju preefchijhmes pareiſi pehz ſwehtem raksteem iſleekama un mahzama, gan to eewehtrodami, ka ta pehz to paſchu reformatoru preefchijhmes pareiſi darbōs un wiſa dſihwē iſrahama. Tizibas mahziba bes dſihwes eſot atmetama, tizibas dſihwe bes mahzibas ne-eespehjama. Tahdā garā tee mahzija jaunos naſkamos mahzitajus un kur muhſu Stenders ſawōs ralſtōs baſnizas mahzibu iſleek un aifſtahw, tur tas to wiſwairak no ſchilhs augſtſkolas, ihpaſchi no wežā Walcha, lihds nehmis un paturejis.

No Jenas Stenders aifgahja uſ Halleſ augſtſkolu taħlač mahzitees, kopā ar ſawn radineku. Halle bij pawiſam zitadaki ne ka Jenā. Schi augſtſkola bij ta ſakot zaur ta laika tizibas kildahm tik ko iſzehluſehs. Tani laikā, kur nelaika Berlines prahwesta un Deewa wihra Spenera († 1705) dedſigais mahzeklis Hermans Franke, Leipziga pirmais wahzifki mahzidams, bij eſahzis atlalhti ſawa laika protestantu baſnizai vahrmeſt: ta ſi not un mahzot tizibu gan, bet tizibu bes dſihwibas wahrdōs ween, bes darbeem un bes dſihwes, un kur ſcho jauno nemeerneeku wina pretineeki no Leipziga iſſina, tur tapa Frankem un wina drangeem no Pruhſchu lehnina jauneezelta Halleſ augſtſkola par mahzibas weetu eerahdita, uſ kureeni tee ſawn paſamas wahrdū „pietisti“ (= ſwehtuli) lihds panehma. Tur buhdams ſchis duhſchigais tizibas wihrs tihi brihuuma darbus padarija, kas paſamas wahrdū par goda wahrdū pahrwehrfa. Ar maſu roziſu, bet ſtipru tizibu wiſch eezechla bahriu namu, kas ne tik ween nabaga bahru behrneem paſumti dewa, bet ihsā laikā par to leelako aindſinazhanas un mahzibas weetu paſika, kur ſimteem tuhlſtoſcheemi behrnu uſnehma un mahzeklu atlaida, kas pehzak wiſa paſaulē gahja un mahzija. Baur Frankes ſkolu pehzak iſzehlahs lauſchu ſkolas ne ween pa Wahzſemi, bet ari pa zitahm ſemehm, ka ir muhſu dſimtenēs. Wina mahzekli zehla ari augſtakas ſkolas, kas wairak uſ tahdahm ſinazhanahm

luhkoja, kas taiñni pee dñihwes peedereja. Te pirmais eesah-kums mellejams preekh tà fauzamajahm realiskolahm.

Ba tahm starpahm eenaid s to mehr rimtin nerima. Pretinecki zits zitam ne til ween palamas wahrdus dewa, bet apsuhdseja un apwainoja eefch garajeem kildu rafsteem zits zitu negehligi. Baureem gadu-dehmiteem strihdejahs tà Leipzigas, Witenbergas augstskolas, ar Halles uniwersiteti, jeb — kà toreis tos faukaja — ortodokfisti ar pietisteem. Pamasm radahs scheem pehdejeem wirsroka. Bet zaur ahriku uswareschamu eeradahs eefchliga famaitashana. Spenera un Franks mahzekli noklihda no fawu meisteru zela. Tas bij' astonpadhsmita gadu-simtene eehahnuma. Pietistu jaunais dñimums neprata ari wairs kodolu no tschaumalas ischhirt. Sahla pahraf stingri us ahriku svehtu dñihwofchanu statites, preekh tahs ihpaschus likumus zelt ar daschdaschahm luhgschanas nodalahm un atgreeschanas stundahm. Ut-rahwahs no pateefahs dñihwes, to par grehzigu un pa dauds pañanlign turedami; behdsa no ziteem laudim, turejahs til fawá widu lopá, gribaja par ziteem labaki, svehtaki buht; aisleedsa wifus laizigus preekus, danzot, weeskotes, zeereht, smehleht, lahrtis spehleht u. t. j. pr. Zaur to radahs pee teem tahda pat leekuliba, ko tee fawem ortodokfisti pretienekeem bij' pahmetuschi, tahda tiziba, kas ahrigi gribaja isliktees, israhdites, kas ta ee kñch kigi nebuhtin nebij', jeb domadama tahda buht pate fawi peekrahpa. Bes tam par waldis-neekeem tikuschi pietisti eehahka zitus dsenah un wajah, ka tee paschi bij' reis tikuschi dsenati un wajati. To wisgaijchak tee ap-leezinaja pret ta laika filosofijas profesoru Wolfs isturedamees, kura mahzibas pehzaik ir muhzu Stenders eenehmahs.

Kristijahns Wolfs bij' no Leipzigas us Halli aigahjis par matematikas un fisiskas profesoru. No fawa tehwa tas bij' Deewam par kalpu apsolits. Bet usaugdams tas kopa papreekhmu matematiku un filosofiju, domadams zaur schihm sinashchanahm kristigahs tizibas pateesibu til skaidri un gaishchi peerahdiht, ka wifas kildas teologos nobeigtos, neveens wairs newaretu pretotees. Tadehl tas nehmahs papreekh Wahzu filosofijas nodibinataja Leibniza († 1716) mahzibas zauri eet, kas ari prahta skaidribu pateesibai par mehru bij' eezechlis un kas pee tahs (pateesibas) tildams un wifas leetas atsihadams tahs sihkas domu weenibas (monadës,

ka tas teiza) bij' ūlizis, eefahlot no wižu semala ūlisscha
lihds pat wiſu augſtakajai buhſchanai, paſcham Deewam,
kas wiſu augſtala weeniba (monade) buhdama wiſas zitas,
kas paſaulē un paſchu paſauli ar gndru noliktu finu radijis
un uſturot. Wolſs nehmahs ūawa meiſterā mahzibas tik
ſtaidri un gaſhi peerahdiht, ka nemas wairs newajadſetu
ſchaubitees, bet pateeſiba tā ūakot buhtu rokahm taufama.
Wiſch ſinachanas lauku eedalija diwās daſas: to ko zaur
prahdu prahtodami waran atſih un to, ko dſih wē
dſihwodami peddſihwojam. Bet tihrā prahda ſinachana
pahrmahza driljs dſihwes ſinachamu, jo arween pehz ſtaidri-
bas dſenotees un to zaur prahdu peerahdot no pateeſibas
dſihwē wairak neka neatlikahs, ka tik prahda paſcha ſpreedumi.
Štaidriba tā ūakot pateeſibu patehreja. Tomehr Wolſs kluwa
ſlawens wiſa paſaulē un ne tik ween filoſofijā, bet ari teologijā
mahzidams, tas atrada ir ſche ſew mahzellus.

Widū ſtarp pietiftu teologeem Halle buhdams wiſch
luhkoja no winu pahtaru teologijas vala tilt augſtaku Deewa
atſihſchanu mahzidams*). Deewu atſihftam un nowanam, waj
nu no paſaules un radibas pee wina ka Raditaja klaht eedami,
waj to atkal wina paſcha dſilumōs un augſtumōs uſmekledami,
un no tureenes pee wina roku darba, pee radibas nahldami.
Wiſch ir wiſu leetu eefahlums ui gals. Paſauli radidams
wiſch gribejis rahdiht, lai eelſch tahs wina ſwehtais prahs
notiktu, bet otrkahrt ari lai paſchas paſaules un dabas likumi
tanī parahditos. Par ſihmi, ka zilwels Deewu un wina
litumus nomanijis, der zilweka tiziba. Ta ir dota wiſahm
tautahm daſchadā ſinā un mehrā. Bet wiſas winas ir ſa-
jukuſhas un wairak waj maſak nepilnigas, aifrahbidamas uſ
to iſto un pilnigo, uſ kriſtigo tizibu, fur Deewu no jauna
nehmeeſ ūawu ſchehlaſtitu zilwekeem parahdiht. Schi parah-
diſchana ir dota un ſinama ari muhſu prahtam. Tam brihw
to apkert un noſwehrt, waj ta naw pret prahda un dabas
likumeem; bet pawiſam iſpreaſt muhſu prahs tahs ne-eespehj,
jo ta eet pa hri par paſcha prahda un dabas likumeem. Ta-
dehl kriſt ſchini ſtarpa ſirdij ſpreest, ne prahtam, teologijai
un ne wiſ filoſofijai. Tizibasmahziba jeb teologija naw ſa-
jauzama ar prahtamahzibu jeb filoſofiju, lai gan pehz labas

*) Luhko: Bernünftige Gedanken von Gott, der Welt und der
Seele. Halle 1747.

teesas, ja wiſeem buhtu i hštà tiziba ſirdi un i hštà atſih-ſchana galwà, pateesibai abjas wajadſetu lopà ſaeet. „Ja teologija til to mahzitu, ko ſwehtee rafſti mahza un neka nepeeliktu klaht no ſawas puſes, ko wini nemahza, un ja filoſofija pee tam paſiku, ko ta zaur prahtu war peerahdiht, tad parahditos jo ſtaidrat, kahda ſtarpiſa ſtarpi pahrdabigahm un dabigahm pateesibahm, tad buhtu jo weeglak redſams, kadehl religija, ta ſauzamà eedſimtà no dabas (p. pr. pee paganeem) nepeeeteek, bet ihpaſchi wehl atklahjama un no jauna parahdama (kà pee mums kristigeem)*.“

Neveen mahzibás, bet ir dſihwé Wolfs luſkoja peerahdiht, ka winam pate tiziba eſot ſwehta dahrga ſirds leeta. Tomehr tas aifdeva duſmas teem wiſreem, kas tolailk ſewi par weenigajeem tizibas mahzitajeem un tikuma ſargeem tureja un katru zitu, kas winu ſwehtajà ſtabule nepuhta, par kristigas tizibas eenaidneku un besdeewi iſdaudſinaja un noſodiſja. Tee bij' Halles pietisti, kas pee waldbas tikuſchi no ſawa pirmà zela un gara bij' atſlihduschi uſ tahdeem pat nezeleem, kahduſ tee ſaweem ortodolſiſtu pretineekeem agrak paſrmeta. Jaw Frankem paſcham bij' tee laiki japee- dſihwo, kur pee wiſa mahzekeem dſihwà ſirds tiziba arween waſraf maſumà gaſha un ahriga ſwehtuliga iſlikſchanahs par iſtahs tizibas ſihni paſika. Pee tam eeradahs gaſiga uſ- puhschanahs un neufiziba pret teem, kas ſwehtajam puſkam nepeedereja. Par tahdu besdeewi tureja ari Wolſu, kas gan pietisti wainas un wahjibas ſaweem mahzekeem buhs uſ- rahdijis. Par to nehmahs tam wiſu brukt, wiſunifnaki Wolſa paſcha agrakais mahzekeem pietisti profesors Lange. Wiſam paſrmeta, ta mahzibas eſot jauna ſaika gara augli, kas laudim prahtus ſajauzot un uſ nemeeru un netizibu ſamuſiſot. Pretineeki nelikahs ahrak meerā, tamehr bij' ar Bruhſchu waldbas paſigu Wolſu uo Halles iſdſinuſchi. Bet tizibas wihrn negehligahs kildas ne paſchai kristigai tizibai nedereja, ne teem, kas par wiſas ſargeem ſewi uſ- luſkoja. Tizibas pretineeku ſtaſlis til zaur to augtin anga un pietisti ſawu pretineeku uſwaredami bij' paſchi ſawu neſpehzibu parahdijuschi. Jo pehz 17 gadeem, 1740. gadā,

*) Luſko: Kahnis, der innere Gang des deutſchen Protestantismus.“

padſihtais Wolſs atnahza atpakał uſ Halli un palika par uſwaretaju ſawu pretineelu wiſu zeetalajā pili. —

Wolſs wehl nebij' uſ Halli atpakał atſaults, kad Stenders ar ſawu radineelu tur nogahja ſtudeereht. Bet kildu trokñis ſtarþ winu un pietiſteem, kam wehl Halle wirſroka bij', pildija tā gaiſu, ka ari Stenders to dabuja ſkaidri dſirdeht. Sawoſ ralſtōs wiſch no tam ſtahſta. Wiñam nahzahs ari drihs pa weenu puñi eet un newajadjea deefin zik ilgi apdomatees. Jo pietiſma ſeedu laiki bij' pagahjuſchi; tam nebij' wairs til daudſ ſpehla, jauneklu ſirdis, kas uſ wiſu kaſ labs un pateefigs degtin dedſa, ar ſawu nepateeſu nedabigu iſlilſhanos paſtahwigi ſawalbſinaht. Bes tam wehl bij' ari paſchōs augſtſkolas mahzitajōs zits gars eeradees, kam tahlas ſakalutſchas tizibas buhſhanas reebtin reeba. Halles Profeſors Baumgartens, Stendera ſkolotajs, bij' Wolſa mahzekeſlis. Baumgartens, kaſ til lab ſawu ſinaſchanu, ka ſawas deewabihjibas dehł leelä godä ſtahweja, luhkoja teologiju no pietiſtu ſlogeem walä atraiſiht pehž Wolſa wiſhes mahzidams. Pats eelch kriſtigahs tizibas, ka ta ſwehſtōs ralſtōs laſama un mahzita, ſtahwedams taſ nehmahs to ar jaunahs prahta ſinaſchanas paſihdſibu aifſtahweht un iſſkaidrot, gan pret wiſas fagroſitajeem, gan pret teem dascha-deem uſbruejeem un tizibas nizinatajeem, kaſ ar jauno laika garu weetu weetahm parahdijahs. Pa Wolſa "peerahdiſhanas zelu" eedams taſ nenomaldijahs wiſ til brihnun uſ leiju almenoſ, ka wehlak Wolſa mahzekeſlu leelakais pulks.

Halle nouahldams Stenders pee pietiſteem turejees. Wiñu mahzibas tam bijuschas til ſwehtas, ka nedrihkftejis ne ſihmites aifſahrt. Tahdi ſtudenti, kaſ kreetni uſwedahs un mahzijahs un kam maſ pee rokaſ bij', dabuja weetu bahrinu nama, kaſ pee augſtſkolas peedereja. ARI Stenderam iſdewahs pee bahrinu nama par ſkolotaju tilt un tā weeglak zauri iſkultees. Bet kaſ tam te laizigi nemot weeglak nahzahs, taſ par to teeſu tapa gruhtaki wiña gara dſihwei. Bahrinu nama dſihwe tam nebuhtin nepatika. Tahda deewabihjiba, kur par wiſeem dwehſeles notikumeem, par ſwehtä Gara apgaismoschanu un ſirds aifgraibbſchanu katru deemu bijis ihpachā grahmatā jarakſta, tahda tiziba kaſ eelch aſarahn un ſirſchu no puhtahm weenās dſeejmās un weendōs pahtarðs parahdijufehs: tahdas nedabigas leekas buhſhanas

reebtin reebusħas jaunekka pateesħbas prah tam. Winsħ pats dabujis kopā d'siħwot ar kahdu jaunu klu fu zilweku, kas reiħes tħetheras weenā paċċha flundu pehz fawas dwejhe les buhsħanas apla u ħinnejas un ġivekk Gara modina sħanu un kubina sħanu nogaidi jis. Peħza k tas efot Juħdu tizibā pahrgahjis. Naw nemaj tadeħi brihnuns, ka Stenders kahdu deenu duħsħu faneħmees għażżej ar fawieg pprek kħnekeem par taħdahim nebuħsħanahm i'srunatees. Ko wiñi tur runa-juuħi, naw minn sinam, bet gan domajams, tadeħi ka driħihs pehz tam Stenderam bij' bahri nu nams ja-at-tħażi.

Halle wehl buhdams Stenders bij kluvis usazinats peenemt fahdu skolotaja weetu Pomeröds. Tuhlin tas taisijahs zelä un apmekleja tur braukdams wehl Witenbergu un Berlini un laidahs tad us Stralsundu. Bet te tam atnahza finas, ka daschi schlehrfli stahjotees zelä un bij weeta tahdä wihsé ja-atstahj. Jaw tas gribaja taisni us mahjahm greeftees. Bet apdomadamees un gribedams reis tur buhdams Pomeru un Mecklenburgas skolas buhfchanas tuvat apstattees, tas apmeta likumu us Greifswaldes un Rostokas augustskolahm, apzeemoja Hamburgu un greesahs no tureenes us Kurjemi at-pakal. Pehz trim mahzibas gadeem pa ahrsemehm Stenders usnehma fawas pirmahs darba weetas dñimten.

5. Pirmahs weetas tehwsemē.

Sawas mahzibas nobeidsis Stenders luhkoja kahdā weetā eetilt. Mahzitaja weeta nebij wehl tuhlin dabujama; tam bij tadehk̄ japelek̄ meerā ar tahdu, no kuras pamasam tur wareja eetilt. Schis ir tas staigu-jeb pahreeschā-nas-laiks, kas tagad Stenderam eesahkahs, tapat kā dascham labam wehl šcho baltu deenu, kas ar pilnu galwu un sirdi bet ar tukšchu kuli no augstskolahm pahrnahzis rauga kaut kur nomeetees, lai waretu išmitinates, kamehr pats sawā weetā eetiltu. Bes tam šchis laika-mets preekh tam jo išdewigs, jaunekli kas patlaban no skolahm pahrnahzis mahzitees pasiht un pahrsiht, waj tas dījhvē ari derigs buhtu.

Stenders peenehma pirmo weetu pee Grothusa barona, Leel-Behrstele, par mahju skolotaju. Schini familijā tas noddishwojis — kā pats ūka — it jaukas deenas. No tahn tas runajis ir wehlakā dījhvē, reiž slims guledams. Behrnus mahzot tam atlifikhs deesgan laika ir pašcham mahzitees. It ihpashī tam prahs ūche nefahs us filosofijas un matematikas finashchanahm; winsch teizahs efam tāhs te tik eesahzis pareiji zeeniht un noswehrt. Kahds no Behrsteles familijas radinekeem dahwaja Stenderam augšcham peeminentā Wolfa prahneeka rakstus par matematiku. Baur to winsch kluva wehl wairak̄ pamudinats, ar ūho sinatnibu, kuru tas agrak̄ neko dauds nebij eevehrojis, jo dīsilak̄ eepasihtees. Deenahm naaktim tas guleja Wolfa grahmatās un lašja un gudroja nepeekusdams. Kur tam atgadahs wehlak̄ ūwōs rakstos Wolfa wahrdū peemineht, tur tas tam, jebšchu ar to ir nebuhtu pilnigi weenis prahjis, arween to wahrdū „Lee-

lais Wolfs" klaft peeletek. Schi godbihjiba ir Behrstele zehluſeheſ. Ka Stenders pats naw welti ar matematiku nodarbojees, no tam leezina wina darbi ſchini arodā. Preefch ſaweeem ſkoleneem wiſch iſſtrahdaja ihpafchu geometriju, pehz furas pats mahija; waſas brihschöſ tas nodarbojahs ar matematiſkeem uſſihmejumeem; wiſwairak tam prahts neſahs uſ rokaſ darbu; matematikas rihlus tas nehmahs pats ar ſawu roku it glihti pataisiht. Eſahkdams ar weeglakahn leetahm, mehreem, zirkleem u. t. jpr. tas wehlaſ ta eemanijahs, ko ir wareja pee gruhtakeem darbeem, ſemes un debef' globeem kertees. Baur to tas pehzak nahta labā maiſe un leela godā.

Behrſtele Stenderam atlkahs ir laika azis uſmeſt uſ muhſu lauſchu ſadſihwi. Lihds ſchim, pa mahjahm mahzotees un pa ahrſemehm dſihwojot tas bij paliziſ ta ſakot ſweſchineeks ſawu paſchu lauſchu wiđu. Tagad wiſch da- buja ar teem ſatiktees, winu dſihwi un ſikteni noſkatees; winu walodu noſlaufitees; to redſot un dſirdot tas ſpehja ſawā prahtā ſalihdsinaht, pahrlikt un apſpreest. Klufumā un dſilumā buhs ſche jaw tee dihgli dihguschi preefch na- kameem bagateem augleem.

Jaunais ſkolotajs bij Behrſtele ſoti zeenits un labprahrt eeredſets; gandrihs trihs gadus tas tur ſadſihwoja. Wina wahrds kluwa ir zitur paſihſtamis; to ſahka ari paſchā ſel- gawā daudſinaht. Ap jaunajeem Zahneem 1742. gadā uſ- aizinaja Stenderu uſ ſelgawu pee tureenes pilhehtas ſkolas par lihdspreeſchneelu. Ta ſkola, kuru kā augſchā peemine- jahm, leelſkungs ar pilhehtu kopā bij zehluſchi, bij toreiſ ta weenigā ſawā ſinā un tureenes preefchueeka paſiga-weeta nemas ſmahdejama. Jaunam zilvetam ta dereja par leelu godu. Stenders apnehmahs tuhlin turp eet. Gan tam pee- dahwaja tuhlin pehz tam (16. julijs) kahdu mahzitaja weetu, kur laikam wairak buhtu atleziſ; to mehr tas to ne- peenehma, bet paſila pee ſawa pirmā nodoma. Czarnewskis, Stendera draugs peemin, tas notiziſ „aif pateižibas ſawu labdaru preefchā, kas to uſ ſelgawu bji' aizinajuſchi un taisnibas un pateeſibas dehſi, kas wina karaktera pirmā ſihme bijusi.“ (Aus Gründen der Rechtſchaffenheit, Hauptzüge ſeines Charakters.)

Zelgawā atwehrahs Stenderam leelaks darba lauks, kur wareja droſchaki ſtrahdaht. ſkolas preefchueeks un wina

darba beedris bij Mag. J. Maczewski's, tas pats, kas wehlak prahwesta un Latweehchu mahzitaja weetu dabuja Dobele un Krona Behrsmuijchā. Maczewski's ir ari Latwee scheem daschas dseefmas fazeeris, no kurahm to bīli jauko gawenu dseefmu: „Weens jehrinfch eet nef semigi“ peeminam, kas Kursemes dseefmu grahmata atrodama. Stenders ar fawu preekhneeku it labi fatika uit amata beedri zihniyahs kopa, skolas lauku ne tik ween tam brihscham apseht, bet pastahwigi auglign dariht un ustureht. Jelgawa skolas leetas eeskijees un eemanijees Stenders wareja pehzak winn labumu usteilt un pats par tahn gahdaht. Gan pehz muhju laiku mehra mehrojot schi pils un pilsehtas skola ar fawem tik kahdeem 15 skoleneem loti neeziga isleelaks; bet tani laikā, gandrijs puhotra simts gadus atpakał, ta dereja par pirmo skolu wijsā Kursemē. Zitu mahzeli starpa — kas wairak pahrtifuscho lauschu behrni bij — atradahs schini skola ir Stendera jaunakais brahlis Juris.

No Jelgawas dsihwes wehl peeminami diwi it swarigi notitumi. Jelgawa buhdams Stenders apprezajahs ar Scheimes nel. mahzitaja Braunschweiga meitu, Anna Elisabeti. Apalus thchetrdesmits gadus tee nodsihwoja kopa svehtitā laimibā. Jelgawa peedsimā laimigajeem wezaileem pirms dehls un mantineeks Aleksanders Zahnis, kas muhju rakstneebā ari par „jauno Stenderu“ pasihstams.

Diwi gadus pawisam Stenders dabuja Jelgawa dsihwot. Drihs to aizinaja par mahzitaju us Lindi, kur tas 11. oktoberi 1744. gadā aizgabja. Te tam bij pirma pastahwigala weeta fawā ihstāja amata, us ko tas neween tik fataisijees, bet tā faktot peedsimis bij. Par lauschu mahzitaju — ne tikai par behru lauskotaju bij schis wihrs no pašča Deeva radits. Sava pašča draudse ar laudim ūtēkotees — ar laudim, ne tikai ar sinamu lauschu lahrtu — winu dsihwi un darbus redsot, winu preekus un behdas noskatotees, winu labumus un laumumus, tilumus, netilumus wehrā nemot, tos mahjas un us lauka, svehtdeenās un darba deenās, valas laikā un pee darba apmellejot: muhju jaunekla-wihram atwehrahs leels plātchs launks, kas ar jaunekla-wihra ūpekeem arams, sehjams, ezejams. To lauschu — ko tagad par Latweehchu tautu ūzāzām — likteni ildeenas preekh azimi turot un ūalihdsinot, tam bij ja-atsihst, ka teem patesībā wairak

darba ne ka dsihwes, wairak behdu ne ka preeku, wairak launumu ne ka labumu, netikumu ne ka tikumu, wairak blehnu un mahnu tizibas, ne ka pateefas kristigas tizibas, wairak kahrumu mihestibas, ne ka kreetnas kahrtigas dsihwes mihestibas, wairak multibas un aplamibas, ne ka gudribas, sahtibas un gaufibas. Un otrfahrt atzerotees un pahrleekot, ka ir schee laudis pehz Deewa gihmja un lihdsibas raditi, us laimigu dsihwoschanu, atminotees wihas tahs tizibas un gudribas mahzibas, kas teiz, ka tahdeem wajagot paligā eet, klausotees us paschu firds balsi, kas faultin fauza: tee wiſi ir tahdi pat zilweki ka tu! — to wiſu prahṭa nemot un turot tas tahdam bedsigam, juhsmigam, turklaht pateefam, taſnam zilwekam ka Stenderam jo dſili pee firds lehrahs un winsch jaw ſche, ſawa amata eefahkumā apnehmahs ar meeſ un dwehſeli kalpot, palihdſeht un peedereht teem laudim, tai tautai, par kuras dwehſeli ganu un ſargu Deews to eezehlis un kuru tas par ſaweeem „mais̄ te hweem“ usluhkoja. Bet piyঃ teem waretu palihdſeht un peedereht, tee bij pa- preefch jaſaprot, kas teem truhſt un fo tee grib, bij ar teem jaepafifſtahs, fo un ka tee domā un juht, ka tee pahrleek, ſpreesch un dara. To wareja panahkt tik pa weenu zelu — zaur Latveeſchu walodu, kad ſcho lauſchu walodu un winas garu mahzijahs, kad latwiſki rakſtot papreelch latwiſki ſajuta un domaja. Us to tad Stenders ari firdi un prahtu greeſa tuhlin Lindē nonahldams. Teem pa- domeem, luxus winsch ſawā gramatikā (II. iſdewumā, 219. lapu puſe) Latveeſchu mahzitajeem dod, winsch pats Lindē buhdams jaw eefahzis paſlausſt un dariht darijīs pehz teem lihdsi pat ſirmam wezumam. Latveeſchu walodu, winas garu un domas gribedams eemahzitees winsch to nemelleja wiſ tik pa grahmatahm, bet pee paſcheem laudim, un nelahwahs tikai dariſchanas no teem ſewi mahjas uſmelleht, bet gahja pats pee teem tos uſmelleht un eelaidahs ar teem walodas. Winsch eet pee teem paſchu mahjas, us lauka, ſlatahs winu darbus, klausahs winu walodu; rakſtamo rokā turedams tas uſihme katri wahrdū, kas tam ſwefchis, katri teifumu, kas tam nepaſiſtams. Winsch nolklaufahs winu dſeefmas, eewehro winu eeraſchas, kraj̄i Latveeſchu mihlas un ſalamus wahrdus, apmekle winu dſihres, ſehſch kristibas un kahjas winu goda galā, ar wahrdū ſakot: winsch juhtahs teem wiſur

lihdsigs, gribedams tā zaur „pašemibū” to „lausču mihle-
stibū” eemantot, kas ūwas dwehſeles wičam uſtizejuſchi,
bet kas tam par meeſas uſturu ar ūweem ſweedreem
gahdā.

Lindē Stenders paviſam aſtonis gadus nodſihwojis.
Te ūna pirmee rakſti zehlahs, kas wehſak drukā iſnahza.
Wiſupirmais gabals, to Stenders pa latviſki rakſtōs
iſlaidiſ, bijuſi ūna leelā dſeeſma „Rahms laiks pehž
pehrkona breeſmas”, pahtaiſita pehž Wahzu rakſtneka
Brodes „Fribiſches Bergnügen in Gott.” Ta dſeeſma it pirmo
reiji weena pate iſnahza drukā, 1752. waj 1753. gadā*),
pehžak wairak reiſes paſrlabotu Stenders to uſnehma ūwā
„augſtas gubr. grahmata” ar wirſralſtu: „Gaiſa jaunkums
pehž pehrkona breeſmas”. Tani dſeeſma tas gribejis parah-
diht, ka nabaga „Latweſchu ſemneeku waloda pee-eijama” ari
bagatahym augſtakahm domahm, ja til pats rakſitajs winas
likumus labi mahzijees, winas garu labi ſapratis. Par tahdu
prateju muhſu Stenders tila nu wiſeem paſihſtams, tā to
redſam ūee „Kurſemes jaunahs pilnigahs dſeeſmu
grahmatas”, kuru no 1752—1754 gadam J. Bauman a
ſuperdents „labakas ſaprashanas dehl” Latweſcheem ap-
gahdaja. Ta ir ta treſch à Kurſemes dſ. gr., ta pate, to
Gräwena ſuperdents preeſch deſmits gadeem (1744) otreiſ
bij apgahdajis, til paſrlabota zaur numureem un zitadi un
paſwairota zaur daschahm jaunahm dſeeſmahm. To paſrla-
boſchanas un paſwairoſchanas darbu blakus Baumaniim (kas
kahdas 14 dſeeſmas bij ſaraktijis un ar J. B. apſihmejis
„Mihlais Jesin atwer man” u. z.) muhſu Stenders uſneh-
mabs, ne tikai ween neſaprotamas weetas paſrſkaidrodamis,
bet ari tahdas dſeeſmas, kas bei rihmehm bij, rihmēs paſr-
liſtams („Kas war numis truhlt eelfch dſilhwibas”) un zitas
paviſam no jauna ūlaht peelidams un ar G. J. S. apſih-
medams („Raudait ažtinis, ak raudait”, „Nahz, zilwets,
apraug mironu” u. z.), daschias rihta- un walara ūhgſchanas
ar rihmehm pehž Schmolka un gawenu- ūhgſchanas pehž
Rigas dſeeſmu grahmatas paſrzeldams, „ſamanigas un loti
wajadfigas” pamahzijchanas Deewa-galda gahjejeem ūlakdams,

*) Lužko: Stendera gram. II. drukā 297 l. p. un Kurſ. dſeeſmu
gr. no 1754. g., Wahzu preeſchwaſhdā § 10.

Nizenas un Atanasijs tizibas gabalus latviiski pahrtulkodams, un wiſu dſeehmu grahmatu un winas preefchhu ar paſcha iſgreestahm bilditehm puſchłodams, un tahm pantinas parakſtidas, pehz Widſemes di. grahmatas preefchſihmes.

Baumanis leezina, ka taħds darbs pats ħawu daritaju teizot, bes nekahda zita teizeja un uſmudina „mihlo Latweeti preefch tahda „godiga un zeeniga mahzitaja“ Deewi luht un tam no firðs dibena wehleht „ilgu muhſchu, laimigu dſiħwoſħanu un wiſadu bagatu ſivehtibu par meeħu un dweħfeli.“ Turpat tas paſludina, ka driħsumā ar Deewa paligu no ta paſcha mahzitaja zitu jaunu grahmatu gaidot, „kaſ Latweefchhu bañizai par leelu preeku un godu derefhot.“ Ta grahmata ir „ſwehħtee staħsi“ ar klaħt peelittahm „mahzi-bahm“ un „ſwehtahm domahm“, jeb „maſā biħbele“, kaſ muhſu laudim wehl ſchodeen paſiħstama, un kaſ 1756. gadā pirmo reiſi rakſtōs iſnahza, kad Stenders no Lindes jaw bij aifgħajjis u Scheimi, bet preefch kuras tomeħr leelakee darbi Lindē jaw tika padariti. Ta ir-ħalifta un ħarakta, ne wiſ tikai taifi tulkota, pehz Jahnha Hübnera Wahzu „maſahs biħbeles“, kaſ tolaik wiſa paħaule bij paſiħstama un walodu walodas pahrzelta. Baumana superdents, kaſ grahmatu pa-lihdsejjs apgaħda, noħauz to par „gaijmu“ kurai Deewi Latweeħsheem, kaſ nu eemahzijus chees laſiħt, laħwiſ no jauna atspiċidhekt, lai winu prahħts spodrotos, wiñi fir-di s tiltu waditas pee Deewa un tuwaku miħlestibas.“ Pats Stenders nowehle ħawu darbu „preefch Latweefchhu Zianas“ Kursemes muixchnekeem, lai wini ar labu prahħtu to pamudinatu un tam paħħdsetu „jaunu eefħaliku darbu“ galà west. Schis „jaunu eefħaltais darbs“, preefch kura ne tik ween labas galwas, bet ari dewigas rokas wajadseja, bij Stendera „Latweefchhu gramatika“, preefch kuras wiñħi jaw Lindē buhdams bij finas krahjis un strahdajis, bet kura tik pehzak pehz kahdeem gadeem (1761) ahrsem ē pirmo reiſ rakſtōs iſnahza. —

Warbuht Stenders buħtu Lindē wehl ilgaki dſiħwojis, ja Deewi nebuhlu to tif bahrgi peemeklejjs. Rudeni 1752, gadā aprija breesmigs uguns-grehks wiſu wina muixi ar manu, un labibu un tai paſcha gada aplikta gandrihs wiſi mahju lopi. Tam itin neka wairak neatlikahs, ka til tas, kaſ mugură. Bet tas Deewi, kaſ ūoda, fin ari ſchelhot. Taħda Deewi ſchelastiba ari Stenderam parahdi jahs. Nah-

Kamā gabā tas dabuja Latveeschu un Wahzu mahzitaja weetū Scheimes draudse, Leischmalā. Schi bij leelaka un labaka, ne ka Lindē; kahdas 60 muischneeku muischhas toreis tur peedereja. Sinams gan darbs ari to teeju leelaks un gruhtaks tapa. Bes iſſwehtdeenas deewwahrdeem basnizā, bij wehl tee pa mahjahm jatur. Jo tolaik bij tahds eera- dums, kas pee Kurjemes leelkundibas peedereja, ka angstahs kahrtas retak basnizā gahjā, bet wairak basnizai pee ſewis lika atnahkt. Mahzitajam newajadſeja ne tik ween pa kristi- bahm, kahſahm, behrehm muischās nobrankt, un katru reiſ ihſaku waj garaku runu tureht; tam bij ari jabraukā apkahrt pa muischahm ſwehtahs wakarinas iſdalot. Bes tam atlkahs wehl darba deesgan Latveeschu draudse, kur ſlimmeeki bij ja- apmeklē, miruſchi ja-apglabā. Gewehrojot ta laika Leischu zelus — kuri wehl ſho baltu deenu lahga naw — un apdo- majot,zik tahlu brihſham no weenas weetas uſ otru bij jabrauz, pa tuniſcheen ſlapjeem rudenſ wakareem: jaſaka, ka tur mahzitajam walas laika gandriſi neatlikahs, bet weſeliba tik bij jataupa, lai waretu iſtureht. Tomehr Sten- ders nelikahs meerā. Scheime buhdams tas strahdaja pee eefahktahs gramatikas ruhpigi taħlač, lihds kamehr to galā dabuja lihds ar wahrdnizes peelikumu, kas tad pehž pahri gadeem ahrsemē rakſtos iſnahza. Stenders bij ta eefrahdaſees, ka newareja nemaſ norint meerā. Kur tik waredamſ tas raudſija no amata dariſchanahm laiku patau- piht un atlkt preekſch Latveeschu walodas kopſchanas; kur ziti daschureis atpuhtahs, waj lihgħmojahs, tur wiſch bij alaſch aij fawa rakſtamā galda redſams. Bet loks pahrač leelis luħst — tapat ari zilweka ſpehki. Garu no puuhlejot ari meeha fashluħk. Ħejuhgħa arweenu ſtahweht — neweens newar iſtureht; nogurist wiſi lozeiki un jaleelahs gulsus. Stenders nebij deefin zik weſeligs. Leelais darba pulks weſelibu ta fagrauſa, ka newareja wairs no gultas peezeltees. Niknis drudſis to kraitija zaurus diwi mehnexhus un fazzehla leelas behdas laulatai draudsenei un wiſeem peederigeem. Jaw wiſi bihjahs, ka nedabuſhot wairs fawa miħla waigu ſkatilht. Bet Deew s pakkauſja wiñu luħgħchanas un aſaras un uſtu- reja wiñeem un wiſai Latveeschu tautai tehwu un gahdneeku. Stenders atſpirga un aidabuja pamäsam fawus ſpehkuſ atpakač. Slimibu pahrzeeſhot wiñam prahṭa eenahza, kahdu weeg-

laiku weetu kur peenemt. Tahda atgabijahs Wirzawā. Us tureeni uhaizinats tas eehakumā bij pilnā meerā un gataws aiseet. Bet pehzak tas apdomajahs un negahja wiś turp, bet pawīsam no Kursemes projam, us ahrsemehm. Wisi laudis par to neganti brihnejahs. Kadehl tas notika? Stendera draugi Czarnewski's un Tetsch's*) stahsta, tas notizis wiswairak tadehl, ka tam par Wirzawu finas peenahkuschas, tur ejot draudses buhshanas til raibas un ūjufuchas, tam tur nemas nepatiķshot, lai labak nemas nenahkot. Schahm finahm klausidams un negribedams Scheimē ilgaķ palikt, tas apnehmeeus us ahrsemehm eet. Bet wehl zita waina. Tahds mundris neapkuſis gars, kahds Stenderam bij, nelikus til lehti meerā ar muhšu klužo ūchauro lauku dsihwi, kur wairak pee tam bij jaපalek, zif ūwā reisā mahzjees; winsch ilgotees ilgojahs arweenu wairak to finaht un mahzitees, pats redseht un dsirdeht, ka sinatniba us preelshu gahjuſi, ūmest no winas jauneem awoteem; turklahd wina meesa, kas patlaban no gruhtas ūlimbas gultas bij iſzehluſehs, bij wehl wahja un wahriga; tai dereja atpuhshchanahs rahmakā dsihwē ne ka mahzitaja weetā un remdenakā gaiſā, ne ka muhšu seemelos. Wijs bij ahrsemēs weeglaķ ūfneedams.

Kahdus ūchdi gadus Stenders bij Scheimē par mahzitaju bijis. Pirmajā ūena mehnēsha deenā 1759. gadā tas atwadijahs Scheimes baſnizā no ūwas draudses, no ūawa „goda un ūihgsmibas.“ Sprediki turedams par apuſtula wahrdeem I. Teſal. grahmata 2, 1. 4—6. 10—13. 19. 20. 3, 13—14. winsch iſrahdija to ūaimibu, kas tahdam mahzitajam rodotees, kas ūwā amatā un darbā drihktot atſauktees us ūwas draudses un ūawa paſcha ūrds apfinas leezibahm. Winsch dodot Deewam godu un pateizibu par to, ka ari wina ee-eefchana pee ūchis draudses ne ejot tihri westiga bijusi. Deews ejot leezineeks, ka ūchis ejot mahzijis, negribedams ūilwekeem, bet Deewam patilt, kas wiſus ūilwekuſ pahrbauda lihdi ūrds dibenam; Deews ūnot, waj tas pehz laiziga goda dſinees, waj mihſtu glumti mehli turejis, waj negauſibas eemeslu mellejis, waj netaiſni noſeedſigi dsihwojis; par to warot ari leezibu dot kriftigā draudse, ūku tas ka tehwis ūwus behrnus us ūbu ūubinajis, ūruſta un behdās

*) Luhlo: Tetschā, Kurländische Kirchengeschichte. III. 194.

e preezintajis ar Deewa wahrdi un preezas mahzibas spehku; scho sawu mihlo dahrgo draudsi tas brihkfot par sawu godu un lih gfmib u eeraudsift un wehlot tai schkirdamees Deewa swehribu un schehlastibu, lai ta stiiprinatos un kluhtu pahr pahrim pilniga eeksfh mihestibas sawa un wiwu lauschu starpa. —

Behz tshetrahm deenahm, 5. julijs, Stenders ar fawee
jeem bij jaw zelâ us ahrsemehm.

6. Otru reis pa ahrsemehn.

Muhſu aifgahjeji brauza pa preefchū uſ Rigu, no tu-
reenes pa uhdens zelu taħlač; jo uſ ahrsemehm tolaik zeloja
wairak pa juhru, ne ka pa semi. No Rigaš tee laida ar
fugi uſ Lübelu, no tureenes pa ſemes zelu uſ Helmſtädtes
augiftſolas pilſehtu, Braunschweigas leelkunga walſti. Sten-
ders apmetahs uſ dſihwi tani paſchā walſti, kur wina tehwu-
tehwis, itin pirmais Stenders bij dſimteni atradis. Helm-
ſtädte tas kopa ſinashanas, wiſwairak gan matematiku un
geografiju un matematiſkus rokas darbus. Tur buhdamis
winſch nehmahs ſawu pirmo ſemes lodi taisiht, trihs pehdas
zaurmehra un dahninaja to paſcham leelkungam. Sawu
teologiju tas ari nepalaida, bet kluwa tani ſinā taħlač pa-
ſiħstams zaur iħsakeem rafsteem, kursus tas Braunschweigas
awisehm*) alaſch pеeſuhtija. Zaur to tas drihs, drihs ſwe-
ſhumā eedſihwojabs un eepaſinahs; irr pats leelkungs uſ
to azis meta un zehla to goda weetā. Braunschweigas wal-
ſtina nebij leela, tik taħħad 67 □ juhdex, taħħda feptitā dala
no muhſu Kurfemes. Bet ta laika leelkungs to bij labi uſ-
kopis un ruhpejahs weenadi par fawn pawalstneelu labklah-
jibu, ko winſch wiſwairak zaur labahm derigahm ſkolahm
domaja panahkt. Weenu taħdu ſkolu tas bij patlaban Königs-
luter ċezechis un melleja preefch taħs derigū preefchneeku.
Stenders, no kura tas pulka laba bij dſirdejjs, tika turp
uſaizinats un dabuja to weetu, 1760. g. Bes tam wehl
winam bij jaapnemahs, tureenes wezajā kloſter a bañizā pa-
ſtarphm spredikus faziht. Königs-lutere nebij taħlu no Wolſen-

*) Luhlo: Braunschweiger Anzeiger 1759.

büteles, kur dešmits gadus wehlak, 1770. g. Wahzu rakst-neeks Lessings bibliotekas pahrluhka weetu dabuja. Stenders nebij skolas leetas ūveschneeks, kā to augščā redzejahm; winsch bij ūchini laukā jaw brangi eestrahdajees. To labi pahldams tas ari finaja, kur wina wainas atradahs. Tahs tas newareja nebuhtin eeredseit un reis pats par skolas preefchneeku tizis, tuhsin nehmahs tahs atmet un išnihilzinaht. Winsch peedereja pee ta laika ūkolu at jaunota jem, kas teiza, kā mahzīšchanas un audsinašchanas pirmais noluhts eſot, behrnuſ par kreetneem derigēem zilwekeem iſaudsinaht un kā tadehls atmetami wiſi tee wezo laiku ūawelli, kas no teem leles un paſjinas istaifa. Winsch bij ar meefu un dwehseli preefch jaunajahm real-ūkola h̄m, kurās behr-neem wiſhwairat tahdas mahzibas ūneedsa, kas taisni dīlhwe dereja. Savōs wahzu rakstōs winsch wehlahs, kaut tahdas real-skolas ir Kurſemineekeem zeltos. Braunschweigā winsch bij pats nu preefchneeks tahdai ūkolai. Wina pirmais noluhts bij, to pebz ūawa laika jauna mahzibas zela eegroſht. Bet paſcham drihs preekrāhpahs un nelaimejahs wiſ tā, kā bij eesahkumā zerejis. Katrā ūikā, katrā weetā atradihs wezahs nostahwejuſchahs leetas, jebschu tahs deesin zik wainu pilnas, ūawus aifstahwetajus, tapebz kā winahm paſtahwot un waldot ir arweenu wehl ūaws ūpehks un ūawa pateesiba. Stendera pretineeki bij ūchoreis wina paſchā ūkolas pahrrangi un wirſ-neeki. Teem bij tas ūveschneeks, kas ar wina lihdsschinigahm wezahm buhſchanahm nebij meerā, bet gribēja weenumehr labot un kō no jauna, tā ūakot ehrſchktis azis. Tee atmeta wina padomus un preefchlitumus, raudſija tam ūpihēht fur waredam un beigās apwaino ja to par nemeerneeku, kas ūinot un ūgribot tik noahrdiht, newaredams neka ūaba tai weetā ūhželt. Trefchaja gada bij Stenderam ūleelkungs jaluhds, tā to no amata atlaiſtu.

Ais wiſeem ūkolu darbeem un pretineeki nedarbeem Stenderam tomehr ūika deesgan bij atlizees, ūveschumā domahit no ūawejeem mahjā, Kurſemē. Braunschweigā buhldams tas ūobeidsa ūawu „Latwieežhu gramatiku“ un lika to turpat, ūleelkunga bahrinu namā rakstōs ūspeest ar ihpaſchi preefch tam ūleeteem burteem, 1761. gada. Ši „Neue vollständigere Lett. Grammatik“ iſnahza uſ 220 ūapu puſhem ar diwi ūeelkumeem. Ūahdās ūeſchās nodalās tur pah-

rūnā par ortografiiju, etimologiju, sintaksi, dialektu, idiotismu, poesiju. Pirmajā peelikumā atrodahs ihsa wahrdenize ar fakameem wahrdeem un daschahm mihiyahm, otrajā daschahs dseefmas. 1763. g. to otres nodrukāja; Stenders pats Hamburgā buhdams tai preefchwahrdus rakstīja un nowehleja ihsu fawu grahmatu. Kursemes muishneezibai, peeminedams, ka šis wina darbs ne-ējot vis nelaikā uzaudsis, kahdōs mehneshōs, bet zaur Adolphi gramatiku pamudināts laikā eenahzees ilgōs gadōs, no mahzitaja amata eefahkot lihds schim. Tad wehl Stenders Königsriterē dsihwodams eefahka fawas „pa fakas un stahstus” farakstīt, kuras tas wehlak Kopenhagenē nobeidja; jo wina zehch tagad gahja projam no Wahzemes uš Dahnu semi.

Pavasarim eefahkotees 1763. gadā Stenders atstahja Königsluteri un aissahja uš Hamburu. Tam atausa jaunas zeribas un aissveda to wehl tahlak svefchumā. Toreis waldijs Dahndōs tehnisch Friderikis V. Tas bij pasihstams sinatuibu mihiotajs un mahzibū weizinatajs. Pee wina usturejās par Kreewu leisara weetneku un suhtni barons Jahnis Albrechts Korfss, bijis Peterburgas sinatnibu akademijas preefchneeks, džinis Kursenneeks. Schim bij Stenders pasihstams un tehnisch lika Korfam to uzaizināt, nahkt uš Kopenhageni par geografijas profesoru. Altonā tam išmalkaja 100 dukatus zela naudas nu tas steidsahs tuhlin fawā jauņajā weetā. Kopenhagenē tam nu pawīsam jauna dsihwe eefahkahs. Sawā weetā profisors buhdams tas stahweja leelā godā un fwarā un fatilahs ar paschas waldbas leelakajeem wihereem un padomeekeem. No leelakahm dsihwes raijehm tas bij walā, jo 800 dahlderu pa gadu bij tolaik branga alga, tā ka wareja it labi istīt. Wina darbs bij tahds, uš ko jau senak sirds un prahs nesahs. Te tas wareja wehl wairak tani isloptees un eemanitees. Winsch ari kuhtris nebij. Paprekh Stenders farakstīja kahdu rakstu par „ju hras garumu”, atfauldamēs uš Schulza, kahda mahzita wihra padomeem. Schis raksts išnahza uš 79 L. p. Wahzu un Latiju walodās Kopenhagenē 1764. g., diwi grahmatinās ar bildehm. (Der Schulzische Vorschlag die Meereslänge zu finden. Schulzianum inveniendi maris longitudinem consilium). Londones sinatnibu beedriba ējot to fawu rakstu krahjumā uſnehmuſi. Pehz tam Stenders gahja

pee ta leeliskā teesčam apbrihnojamā darba, kuru tas apnehmahs preeksch paſcha kehnina taisiht. Ta bij thiри mīſīga ſemes lode (globus), kahdas 23 pehdas zaurmehrā, kuru tas pats ar ſawu roku ween pabeidſa un kehnina pili uſſtahdijs. Gadu wehlak, 1766, iſnahza Rigā ihpafcha grahmatina uſ 31 l. p. par ſcho ſemes lodi. Ta grahmatina: „Beschreibung der neuen Erdkugel“ bij Göttingenes Wahzu beedribai nowehleſta un winas beigās bij Jahnis Albrechts Korfss ar ſawu ſehgeli un paraſtu apleezinajis, ta ſemes lode eſot winam redſot no Stendera paſcha tiluſti taisiſta un winas aprakſis pilniga pateſiſba. Tikai loti janoschehlo, ta 1794, gada, kur Kopenhagenes pils ar uguni aifgahja, ari ſchis muhju leela Kurſemneeka darbs pelnōs ſakrīta. — Tad wehl Stenders rakſtija par Wahzu akzentu (Vom deutschen Accent) kas Göttingenes Wahzu beedribas rakſtōs un Hanoweres krajuſōs (Hanöverische Sammlungen) bij Iahams 1765. g. Savōs valas brihſhōs wiſch alaſch ar Korfss ſatikahs, apmelleja wina leelo bagato grahmatu krahtuvi; abi wihiři tad ſarunajahs par kahdahm nekahdahm filoſofijas un teologijas leetahm, ta ka beidſot it ſiržniga draudſiba iſzehlahs. Tahdu draudſibu Stenders gan wareja ſew par godu tureht, jo Korfss bij wihrs, kas wihiř leela zeenā un godā ſtahweja; Peterburgas ſimatniſu akademiju wiſch zehla ſawā laikā leeſlos ſeedōs, ta ka kahds par winu rakſtidams ſazija: tahds wihrs eſot pelnijis wiſahm akademijahm par preekschneeku buht, ne tik ween ſawas gudribas pehz, bet wehl wairak ſawas taisnas ſirds dehl pret wiſeem zilwekeem. Kad Korfss nomira, to wiſā Kopenhagenē noschehloja un freimaurerubeedriba ſila ihpafchu naudas gabalu kalt, weenā puſe ar wina gihmi, otrā puſe ar Latini wirsraſtu: „Animam non candidiorem terra tulit“ t. i. dwehſeli tihratu par ſcho ſeme naw nejuſi. Ar tahdu draugu, kas wehl wezaks gadōs bij, ſatikdamees Stenders wareja dauds, dauds lo mahzitees un no wina leelahm preekschihmehm pulka peenent. Pehz gadeem Kurſeme buhdams tas wehl ar Korfss ſarakſtijahs. Bet ne tik ahrpus ſamilijas, ari paſchu, ſaweju widū Kopenhagenes dſihwe ewehrojama. Wezakā meita tur apprezejahs ar kahdu Norwegeefchu wirsneeku Schwenzenu, ar lo ta ilguſ gabus laimigā laulibā dſihwoja. Wehlak pehz 25 gadeem ta apmelleja tehwu Kurſemē, par jo leelu leelo preeku

paſcheem un wiſeem paſihiſtameem. Bet jaunakais dehls ſaſirga ahtrumā un nomira un Stendera wezakeem nepalika ir wiſ ruhtais malks aiftaupits, kas jaw alaschin laimes bile-
rim dibenā atrodahs.

Geografijas profesora weeta bij gan it branga, tomehr ta bij tik tahda pagaidu weeta, nekahda paſtahwiga, droſcha; lehninſch to wareja kā eezehlis atkal atzelt. Stenderam, tam Kopenhagenē it labi patika, gribejahs tur uſ droſchu paſtahwigu dſihwi apmeſtees. Tas tadehl luſloja pee tureen-
nes garnisona baſnizas wirſmahzitaja weetu dabuht, lai buhtu uſ wiſeem laikeem droſchā weetā. Tam buhtu warbuht ari iſ-
deweess, ja nebuhtu kas atgadijees, kas to peespeeda atkal kahjas aut un zelā dotees — uſ dſimtenes puſi. Ta winam bij tathchū ſawu zelu tur nobeig, kur to eefahzis, tani amatā, preekſch kura Deewſ to radijis, tai tautai par labu, preekſch kuras Deewſ to aizinajis.

Sahla karſch taisſtees starp diwi walſtim, Kreewiju un Dahniju. Kreewſemē bij patlaban Pehteris III. walſis krehſlu eenehmis. No tehwa puſes tas bij no Holſteinſ Leelfunga dſimuma zehlees. Scheem bij bijuſchas daschfahrt daschias netaiñibas un nepareiſibas japañeſs no kaimian waldnekeem, Dahnu lehnineem. Par tahi griveja jaunakai ſpehzigais leijars preekſch ſawas Holſteinu zilts tagad atreeb-
tees un ſahla rihkotees uſ karu. Dahnu lehninſch ari eehahla ſataiſſtees. Lai wairak naudas atlektu, tapa — gan ne pehž taisñibas — pulkeem amatu wiſrem algas pamafinatas, waj pawiſam atrautas. Bes geografijas profesora weetas bij ſawā laikā iſtikuſchi, to ari tagad pee malas atzehla un no-
ſpreeda, algas naudu preekſch kara wajadſibahm nolift. Stenders, kas to weetu no lehnina ſchelaſtibas bij dabujis, newareja neka pretotees, lad tas to tam ari no ſchelaſtibas atnehma. Ar gruhtu ſirdi tam bij jadomā no tureenes ſchirk-
tees, kur lai gan ſweſchineeks buhdams tomehr pilnu triju gadu laikā par tik paſihiſtamu bij tiziſ. Tas efot aſarahn no Kopenhagenes aifgahjis; teefham gruhti wiſram ar ſeew' un behrneem ſinamu labu dſihwi atſtaht un neſinamā eehah-
dotees. Gruhti ir tam nahzees ſawu leelo draugu un lab-
dari Korſſu atſtaht.

No Kopenhagenes ſchirkdamees Stenders ar ſawjeeme brauza ar lugī pirms uſ Peterburgu. Laikam zereja tur

kahdu weetu dabuht zaur Korsfa peepalihdsibü. Tas tur satikahs ar pirmajeem wihireem; jo bija pats epreeksch Götingenes Wahzu sinatnibas beedribä par pastahwigu beedritizis usnemts. Kreewu walts padomneeks, toreijs paahista-mais Stähliins un geografijas tehws, Büschinga mahzitajs pee Pehtera basnizas Stenderu it laipni usnehma. Winsch apskatijahs ari Peterburgas isslaweto Gotorpa semes lodi (globu). Bet Peterburga us ilgaku dñshwi apmestees, waj nu tam neisde wahs, waj nepatikahs, newar ihsti sintaht. Teiz gan, toreisejahs Kreewu waldibas isdaudsinata bahrdibä un likumu stingrums ejot to no leelahs galwas pilsehtas at-haidejuschi; fawem behrneem tas ejot aisleedsis, no Kreewu semes it nela nerunaht, lai nenahktu kibeles; jo Kree-wija bij tolaik pateesibä Kursemes leelkunga pahrwaldneeze. No Peterburgas Stenderam zeljsch gahja taisni us dñsim-teni. Gan buhs tam sirds pukstejusi pehz sefcheem gadeem atpakal tehwssemé pahrnahkot. Patlaban 1766. gadam at-nahkot tas eebräuza ar fawejem "leelaja Selgawä." Tagad bij tam nolemts dñsimtenë palikt lihds pat muhscha wa-karam un ar eekrahtajahm mantahm auglot apalus trihs-defnits qadus.

7. Sunakstes bañizkungs un Sehrpils*) prahwests.

Ka Stenders us Kursemi atkal pahnahzis, newareja pa-
lift ilgi nesinams. Wina draugi un zeenitaji bij to gaidiht
gaidijušči. Tuhsli to eewehleja par Sehrpils un Sunakstes
mahzitaju, weenā no wiſu leelakajahm Kursemes mahzitaju
weetahm; tagad ir abas draudses ſchirkas, latra ar ſawu
mahzitaju. Pats leelskungs, Ernests Jahnis, Stenderu
tuhsli apštirinaja tani weetā, 4. februari 1766. g. un
lapu mehnešča eehahkumā eeweda jauno mahzitaju Sehrpils
bañizā.

Sehrpils un Sunakstes draudse bij gadus peeždeſmits
atpakal par loti rupju (rūde) ifdaudſinata no augſchā pee-
minetā Gräwena superdenta, kas tur 1713. gadā bij par mah-
zitaju aīgahjis (Kursemes bī. grahmatas preelſchwahrđos no
1727. g.). Gräwenam bij loti gruhti nahzees rihametahs
dſeeſmas tur eewest. Bet zaur wina un wina preekſch-
dſeedataja neapnikufſcheem puhlineem, bañizā reisu reiſehm dſeeſ-
mas wiſai draudsei preekſchā ſakot, jauneklus un jaunelles
trefchdeenās un ſeſtdeenās mahzitaja muſčā ſapulzejot uſ
dſeedaſchanu, laſiſchanu, pahtaru ſkaitiſchanu un daſchu bih-
beles gabalu iſſtahſtiſchanu: zaur tahdu puheſchanos Grä-
wens pamaham ar ſawem Sehrpilnekeem un Sunaksteſcheem
uſ zela uſtiziſ un nesinajis pehzak Deewam deesgan pateikt
par wina ſwehtibu. Tani draudſe nu, kur weens no Sten-

*) Lā pats Stenders rakta, ne wiſ: Sehl- jeb Sehrpils.
„Sunakstes“ weetā daudſkahrt uſ wina latw. grahmatah m ari „So-
nakſte“ laſama.

deru weztehweem jaw bij bijis par prahwestu un mahzitaju un pehz wina teizamais Gräwens puhlejees, tur tagad muhsu Stenders nonahza eefahlto darbu tahlak west.

Kad Stenderu jaunajā draudsē par mahzitaju eewedā, nebij Sunakstes mahzitaja muhscha wehl pawifam gatawa. Tadeh tam eerahdija pagaidahm dīshwokli toreisejais Sehr-pils aprinkā pilskungs, Bolschwinga barons, fawā dīsints muhschā Wahrenbrokē. No ta laika iżzehlahs starp Bolschwinga familiju un Stenderu tahda draudsiba, kā zauru muhschu pastahweja un no kurās tikkab pašcheem, kā apkahr-tejeem un apalschneekēem leela īwehtiba atleza. Ta ir weena no skāstakajahm lapinahm Stendera muhscha grahmata. Gekšch Bolschwinga Stenders atrada otru tahdu Kursemeeku, kahds tas pats bij un kahdu tas eekšch Korsfa Kopenhagenē bij atstahjis: zaur zaurim goda wihrū gan titumōs, gan padomōs, kam ūrds un galwa bij atwehrtā preekšch fawā laika wajadsibahm un peenahkumeem. Stendera nopolni ir pa dākai Bolschwinga nopolni. Jurgis Jahnis v. Bol-ſchwingis bij Wahrenbrokē dīsimis, Jaun-Jelgawas aprinkā, labās mahzibās usaudsis un tħallli mahzijees, studeereja Jenā un Göttingenē, kur tas par Wahzu beedribas lozekki palika, par Stenderu jaunaks. Pa ahrsemehm zelodams tas kahdu laiku usturejees pee Weimares printšcha kambar-kunga fahrtā buhdams. Kursemē pahrnahžis tas ar fawahm finashchanahm un padonteem nehmees fawā tehwsemei kalpot. Muishneekli to eezeħlušči pa femes weetneeku (Landbote) un pehz par femes weetneeku marshalū, leelskungs to eezeħlis par pil-skungu un teesnēt (Mannrichter); pee wiżeem tas fahwnejis godā. „Iſſi patriots, kam fawas tehwfemes likumi, fawā leelskunga un fawas fahrtas teesibas, wiſas femes eedīshwotāju teefas bijuħħas pasilħtamas. Mieħħiħ lavalts draugs, paċċauġigs deħls, gaħdgis tehwis, lab fungs fawewm laudim, iżżejjixx draugs, labraħtigis padoma dwejjs“ (Czarnewski). Bolschwingis nomira 1776. gadā, tik pahri pa 40 gadeem wezs buhdams. Tas tik dabu ja deñmits gadus ar Stenderu kopā dīshwot un strahdaht. Jo wijsch bij ari kahdu rafstu iſlaidis par to, kā ihxtam tehwfemes miħlotajam peenahkotees buht: „Der ächte Patriot in seiner Freiheit, Macht und Ansehen. Königsberg 1754.“ Bolschwinga deħls, wirspilsteħħas ażefors, bij tehwam liħdsigs. Ar tahdu fungu,

Kam apakchneeki nebij wiš tif preeksch mantas wairošhanas, bet kas sawu leelako bagatibu eekch sawu semneeku laizigas un garigas lablahjibas eraudsija un tamdeht teem par labu weenu no wiſu pirmajahm skolahm zehla un pats ustureja, ir bahra behruis tur pa welti apgahdadams, kam preeks nahza dsirdot, ka Latweeschi arween wairak tikumā peenemotees, laſitaji winu widu wairojotees, grahmataſ ifplatotees: ar tahdu fungu laimejahs muhſu Stenderam tuhlit paſchā eefahkumā, jaunajā weetā eestahjotees, ſatiktees, tam wihram, kam jaw ſen ſirds un prahts uſ to degtin dedſa un kas no paſcha Deewa uſ tahdu darbu bij' aizinats. Tur wajadſeja jauleem augleem eenahktees!

Kad Sunakſte dſihwojamā ehka nahza gatava un Stenders uſ tureeni aifgahja dſihwot, tad Bolschwingi paſchi pirmee bij, kas gan ar padomeem, gan ar paſchu roku jaunajam mahzitajam palihdjeja dſihwē eetaiftees. Up rüdeni 1766. gadā Stenders pats sawu dſihwi Sunakſte uſnehma. Te nu eefahkahs tas garakais laika gabals, kuru tas no weetas ſawā tehnuſemē nodſihwojis un preekſch tahs strahdajis; ir gandrihs wiſa muhſcha otra puſe, weſeli trihſdeſmits gadi, klaht pee nodſihwoteem peezdeſmits diweem. Ko wezais Stenders wiſa tani laikā gan wahrdeem, gan darbeem, gan rakſteem, gan preekſchſihmehm gribejis, darijis, panahzis — tas hazel tam newihſtamu goda-waiagu muhſu tehnuſemes wehſture un Latweeſchu tautas atminā. Winsch te nolizis preekſchſihmi wiſu laiku mahzitajeem. Baur sawu lehnu un taſnu tehwa práhtu tas atwehra ſew vala neween ma hju bet ir firſchu durwiſ. Ar wiſeem, gan angſteem, gan ſemeem, jauneem un wezeem, tehweem, mahtehm un behrneem ſeedamees, neatraudamees no teem, kam ta wajadſeja, eedams kur to ſauza, palihdſedams ſatram, kur waredams, gan ar padomu, gan ar rožibu, gan zitadi: tas ſuhkoja dſihwē iſrahdiht mahzitaju un Deewa wahrda kaſpu, kahdam tam pateesi wajag buht. Winsch pats brihnun ſtingri par mahzitaju kahrtu ſpreesdams, to wiſupapreekſch no ſewis pagehreja, „ko Deews pats ſatram mahzitajam eſot uſlizis dariht.“ Winsch winam dſila ſiſds pukſteht pukſteja preekſch ſawas Latweeſchu draudſes. Winsch behrnikus kristidams, pa mahjahm un pirmajahm skolahm mahzidams, jauneklus un jaunekles eefwehtidams, jaunos laudis lauladams, toſ kas dſihwes gaitu

nobeiguschi, us pehdejo duſu pawadibams, behdulus eepree-
zinadams, traſulus norahdams, apalojuſchus atgreesdams, kri-
tuſchus pazeldams, iffamijuschiſus apmeerinadams, tumſchus
prahus apgaismodams, augſtprahtigus paſemodams, mahmu-
tizigus pamahzidams, netizigus pahrmahzidams, wiſeem,
wiſeem zelu no ſchihs laizibas us winu muhſchibu rahdidams:
tas ka tehwſ ar ſawu draudſi eelſch miheleſtibas kopā ſa-aug-
preezajahs lihds ar preezigeem, noſkuma lihds ar noſkumi-
ſcheem. Gan tahs azis wiſas jaw ſen ſen aifmiguſchas,
tahs auſis apſtahjuſchas dſirdeht, tahs luhpas norimujuschaſ
runaht, kam wezais Stenders Sunakſte draudſe zelu us debeſim
rahdiſis, Deewa miheleſtibu ſludinadams, paſchu atſihſchanu,
Deewa paſauſchanos un tuwaka zeeniſchanu mahzidams; bet
winu behrnu behrnōs, zilſchu ziltis ta ſwehtiba un leeziſa
meklejama un atrodama.

Bef tam wehl ziti dſihwi ſeezineeki no Stendera wahrdar
un darba tanis trihsdeſmits gadds. Tee ir tas leelaſi pulks
raſtu un grahmatu, kas Sunakſte zehluſchees un tam teefcham
„baſnizlunga“ un „mahzitaja“ wahrdū eepelnijuschi. Schis
„baſnizlunga“ wahrdū naw wiſ tahdā ſinā nemams, ka to
deemſchehl daſchureiſ neleetigi walka, pee tam wairak no
„funga“ ne ka no „baſnizas“ domajot, bet tahdā ſinā, ka
pats Stenders to us ſawahm grahmatahm ſizis: tahds, kam
ſawas baſnizas un tiziſas gods un pateeſiba jaſin, jaſargā
un jaſahrrauga, un „malzitajis“ — tahds, kam ſchinī godā
un pateeſiba draudſe jamahža un tai zelſch jarahda.

Gan Stendera raſtu ſtarpa ir pulks tahdu, kas tik tam
laikam un winu wajadsibahm rakſiti un derigi, gan daſchi
tahdi, kas tagad par nederigeem atſihſtami; bet wiſi wini
pluhduſchi no ta wihra ſpalwas, kam brihnun' darba ſpehka
un iſeetibas kaulds bijis, kas ar ſawu ſirdi un galwu wareni
wiſas leetas aplehriſ, kam azis un auſis us wiſahm puſehm
wala ſtahwejuſchas, kas pehz pateeſibas un tikuma dſinees
lihds pehdejam dwahſhas wiſzeenam, gan labi ſinadams, ka
zelā daudſ jamaldahs un jaſluhp, vnlka japaneſs un jaſeeſch.

Garo grahmatu rindu, kas Sunakſte zehluſehs, pah-
luhkojot neatrafim nekahda eepreleſch nolikta ſinama zela waj
kahtas, pa kuru Stenders ſawas grahmatas rakſtidams buhtu
gojhis, waj pehz tahs turejees. Tas rakſtijis, ka tam at-
gadijees, un kas azumirkli preleſchā waj pee rokaſ bijis,

uſ ſo prahſ wairak neſees, un ſo tanč brihdi par derigu un wajadſigu turejis, gan latviſki, gan wahziſki, gan par laizi-
gahm, gan par tizibas, gan par zitahm garigahm leetahm.
Wehlak, kur wina grahmatas wifas rakſtōs jaw iſnahkuſhas,
winſch gan ſin padomu dot, pehz kahdas kahrias taſ ſaſamas
un mahzamas. Ta p. pr. tas ſaka ſaweeem „kriſtigas mahzi-
bas grahmatas“ laſitajeem preeſchwahrdōs, lai tee pehz
tam nemot rokās „ſwehtas gudribas grahmatinu“, tad
wareſhot beigas ir „augtas gudribas grahmatu no paſtales
un dabas“ ſaprast. —

Ta it pirmā grahmata, kura Stenderam no ahrſemehm
pahrnahkot, tuhlin rakſtōs iſnahza, bij' wina „Paſakas un
ſtahti“ Zelgawā 1766. g. Winſch to bij' ahrſemēs buhdams
walas brihichōs ar dauds darboschanos ſarakſtijis „Latweeſchu
tautai uſ prahta zilaschanu un gudreem padomeem“, „lai tee
lihdsibu gudrahſ mahzibas ſawā galwā waretu patureht,
jo tahda mahziba, fo jauns zilwets kā kahdā bilde redſot,
eefpeechotees lehtak prahta un eelihpot ſirdi, ne kā tahda,
kas deſmits reiſu wahrdeem topot ſazita, un kas zaur weenu
auſi ee-eijot eefchā, zaur otru ahrā. Paſalahm un ſtahiſtem
galā ir winu mahzibas iſliftas, lai weenteejigs laſitajs taſ
weeglak apkertu un paturetu, „jo deenas gudraks taptu un
ſawā prahta ar Deewa paſigu augtin pecaugtu.“ — Paſakas
beſ mahzibahm eſot kā ſmuks bet aklis ſirgs; ſtahti beſ
mahzibahm, kā ſlungtiga ſnikera beſdwehfeles, kas gan
leekahs kā zilweli bet kam dwaſhas naw. Scho ſawu paſaku
un ſtahtiſt grahmatu Stenders ſalizis un ſarakſtijis pehz
Wahzu paſakneela Gellerta rakſteem, nebuhtin to tik ta taihni
pahrzeldams, bet pawižam pehz Latweeſchu ſaprachanas un
buhschanahm pahrlidams un daschus gabalus p. pr. „mihklas“
un „par leekajahm jeb blehnu tizibahm“ no ſewis ſlaht
peelidams, lai „Latweeſchi ar prahtu apdomatu, un ta
ſakot rokahm grahbtu, kā tahdas leekas tizibas neeki ir, kas
vižu zilwezibū apkaund.“ — Pawairota un pahrlabota ta
iſuhza otrureiſ rakſtōs 1789. g. uſ 383 lapu puſehm. —
Ta ir Stendera pirmā grahmata Latweeſcheem par laizigahm
leetahm, zaur kuru taſ toſ gribejis „peelabinaht“ „gudras
mahzibas ſirdi eefpeest.“ Pehz Iauſchu prahta, leelu un
maſu, un ſaprachanas ſarakſtita ta jaw tolaik rakſtineekam

paſčham „Latweeschu Gellerta“ *) wahrdū eenejuſi un paſkuſi lihdi ſchai deenai par muhſu tautas lutelliti. Pa waſaru — ganōs, pa ſeemu — wakarōs aif ratina, mehs dſredam wehl Stendera paſakas, mihiſlas un ſtahtus.

Tani paſčham 1766. gadā Stenderam atgadijahs darbs gar Kurſemes Wahzu=dſeeſmu grahmatu, kuru no jauna iſlaida; bet drukatawas ihpafchneekam nomirſtot pats darbs paſika nepabeigts. —

Pebz tam pagahja lahdi peezi gadi, kluſumā, kur Stenders neka nerakſtija. Winam wajadjeja laika ſawā jaunajā draudſe eedſihwotees un eepaſihtees, daſhas leetas pebz ſawa prahta eegroſiht. Pa to laiku bij iſnahkuſi otra dala no kahdas Wahzu grahmatinas, ko toreiſ iſſlawetais Schweizes teologs Lawaters bij harakſtijis. Schis wihrs, ar dſileem juſchanas ſpehkeem, ſirſnigu tizibu un dſeeſmineeka dahwanhm, bet kas brihſham beſ mehra pahri pluhda, nahza 29 gadus wezs buhdams paſihtams ar ſawu pirmo grahmatinu „Aussichten in die Ewigkeit (iſſkata muhſchibā)“ 1669. g., kas ſawa laika netizibai pretim, ar ſcho laizibu nobeidsotees wijs nomirſtot, nehmahs ſirdis un domas pazelt uſ kriſtigas tizibas zeribu un nahkamibu muhſchibā. To grahmatinu pulka laſija un Stenderam wina tā patika, ka apnehmahs to ir Latweescheem pahrtaiſiht. Pebz kahda gada iſnahza ſchihſ grahmatinas otra dala. Volſchwings, kas to bij laſijis, uſaizinaja Stenderu, lai tas to apſpreechot. Tahdā wihe ſiſzehlahs 1771. gadā Stendera Wahzu rafſts, kuru tas par „Gedanken über die Lawaterschen Aussichten in die Ewigkeit“ noſauza un 4 wehſtules Volſchwings pilſtungam laida. Tos wahrdus „pahrbaudat tos garus!“ wirſu ſikdams Stenders nehmahs apſpreest Lawatera otru grahmatinu. Spreedums ir ſtingris un ajs. Winſch (Stenders) „noschelio aſarahn“ pirmahs grahmatinas harakſtitaju, ka tas ſawā otrajā rafſtā pawiſam tā no zela noſlihdis, „pateeſibas“ weetā ſawus „iſdomajumus“ eezeldams un to ko ſwehtee rafſti „lihdsiba“ rahda (no nahkamā muhſcha) „wahrdū pa wahrdam“ nemdams. Wiſwairak Stenderam nepatihiſ tāhs aplamahs lihdsibas un beſ apdoma iſſazitee ſpreedumi par winu paſauli, tā ſakot beſ mehra joſoſchanahs ar ſtaitleem

*) Luhko eelkā „Mitanſche Zeitung“ 1789. 10. febr.

„muhſchigi“ leeleem, „muhſchigi“ mafeem, ar ſimteem tuhſtoſcheem ſwaigſchnu un paſauku, kuras weens pats zilweſ radot, wadot, aiſdedſinot, un — iſnihzinot, kur weenas neezigas adatinaſ galā neiſſkaitami zentiljoni gaifmas ſtaru laiſtijchotees, ta ka wiſch ſobodams iſſauz:

Hier starret Sinn und Wiſch

Auf Herrn Lavaters Nadelſpit!

(Te prahti un padoms haſalſt (apſtahjahs) Lavatera lunga adatas galinā!) un uſaizina „pa gaiſu zekot“ uſ Lavatera paradiſi. Beigās tas wiſas Lavatera aplamibas tapat aplami atraida haſidams, ja wiſa ſaulē wiſs ta buhſhot, ka Lavaters mahzijis, tad nepeeluhgſhot wairſ Deewa bet — Lavateru, tad negribefſhot walā tilt no launa — bet no Lavatera. Tahdu ſawu ſkarbumu pats Stenders attaiſno haſidams, tas noteekot Deewam par godu, tuvaſam par labu. —

Wi wiſu to nehmahs Lavaters Stenderam rakſtiht no Züriches, 9. junijā 1771.*) Winſch eſot Stendera „domas“ laſijis, negribot ar wiſu teeletees, nedſ teift, kaſ wiſam un ſiteem to meerigi laſot warot prahta nahkt. Winſch til luhdſot, lai apdomajot, waj tas eſot ſawas domas muhſu wiſu lunga un meiſteria Jeſus Kriſtus wahrdā norakſtijis, waj wiſch warot kluſa brihdi Deewa preeſchā apleezinah, tas eſot ſawu rakſtu Jeſus Kriſtus lehnibas un miheſtibas garā rakſtijis. Winſch to negribot wiſ ſewis dehl, bet Stendera dehl ſinaht. Tikai aiſ miheſtibas un eeschehloſchanahs tas Stenderam leelot druklu apdomah. Winſch negribot iſſpreest, waj tas no tihras pateeſibas miheſtibas to nehmeeſ apwainot un peeſmeet, taſ ſwarigakahs weetas wiſa rakſta un wiſa domu pamatus apjegdams. To Deewa pats iſſchirſhot. Winam til eſot loti ſchel, ka Stenders ne eſot no paſcha rakſta nomanijis, ka wiſam (Lavateram) ne prahta nenahkot Deewa godu aiſkert. Winſch gribot wiſu paneſt pehž Deewa prahta un Deewu luht, lai wiſch Stenderam miheſtibas un lehnibas garu eedotu. Stendera domas tas gribot lehnā garā zauri laſiht un no tahm mahzitees. Lai Deewa abjeem palihdſot. Lai Stenders par wiſu Deewu

*) Lavatera wehſtule un Stendera atbilde atrodahs Jelgawaſ muzeuma bibliotelā, pee Stendera rafſteem.

uhdshot, wiñsch buhshot par to luht un lai tas peeraugot, waj warot sawu rakstu wehl laba prahtha Deewa preefchä apskatiht. Winsch to apkampjot tam wiñu labu no sirds wehledams.

Uj Lawatera wehstuli, kur tik lab kristiga pasemiba fa aiskerta gariga augstprahtha atrodama, Stenders gandrihs tik pehz kahda gada atbildeja, 3. marta 1772. Kapehz winsch tik ilgi wilzinajis, naw sinams.

„Augsti zeenijamam un augsti mahzitam Lawatera mahzitajom, Bürichè, Schweiz,“ rakstidams Stenders kaka, wiñsch domajot, fa peenahkotees pateesibu isplahthiht un teem, kas no tahs nollihdujchi zelu parahdiht. Tas attaisnojot winn Deewa preefchä, kas tikai pateeßibu grib un mihlo. Apdomigi laßtaji eſot ar winu weenis prahpis (fa kahds eelch „Deutsche Bibliothek XI. 1 rakstis) un tas Rungs Jesus Kristus ari eſot ta darijis (pehz pateeßibas), tos paſrdeweſejus un naudas mijejus no Deewa nama isdfihdams. Zahna ew. 2, 14—17. Winsch nekur ne eſot nepeeklahjiga wiñse swarigahs leetas apsedjis, tik raudſijis peerahdiht, fa wina pamati bes pamateem eſot un pee kahdeem spredumeem warot ar wina aplamahm lihdsibahm notikt, kahdas domas no tahn warot iszeltees. Ja tam leekotees, tas eſot pa daudis aifkahrts, lai islaſot tik wehl to „ſlawas dſeeſmu“*) zauri. Winsch ne-eſot Lawateram pretineeks, bet drangs; winsch eſot to aifstahwejis kahdam pretim, kas nehmeeſ teilt, Lawaters gribedams ar tahdahm aplamahm lihdsibahm tizibi aifstahweht to pateeßiba ſajaufkhot. Winsch zeenijot Lawatera

*) Peeleekam to weetu no Lawatera „ſlawas dſeeſmas“ klah, uj kuru Stenders ſihmejahs. Lawaters apdseed muhſchigahs dſihwoſhanas laimi ar tahdahm lihdsibahm:

Ich leite selber taufend Welten,
Mit einem Wink wohin ich will,
Und plötzlich stehn auf meinem Schelten,
Die rollenden Systeme still.
Leicht ist es sie in Kreis zu führen
Mir, der ich Geister selbst regieren
Und ihre Leiber bilden kann.
Ich zünde hundertausend Sonnen,
Die auf mein Wort zusammenkommen,
So leicht als eine Kerze an.
Ich baue Welten und zernehme,
Den Bau nach vieler Seiten Lauf.

dahwanas un nopolinus un wina grahmatinas pirmo dalu, ko tas Latveescheem par labu vahrzehlis**); winsh gribot til to us ihsta zela west, tur wina (Lawatera) gods, kas zaur io (Stenderu) apmahzees, jo skaidrak atspihdeschot. — Tad Stenders jo projam peemin, ko tas sawa grahmatā „Wahrheit der Religion“, kas drihs isnahkshot, rakstijis us Lawatera pirmo grahmatinu sihmedamees. Sawa mahzitaja amata pirmajā gadā tas esot wehleht wehlejes, kaut luhds Deewa apgaismots wihrs eeraistos, kas nemitos par muhju dwehseles buhshamu pehz nahwes kaut ko farakstiht, un ka winsh preezaht preezajees, Lawatera pirmo grahmatinu eraudsīdams un preekh wina Deewu luhdsis wehledamees, kaut jel tas wairak us pateešbu preekh apgaismota prahia luhkotu, ne ka us to, ko pašcham tihkahs fazereht, eedomatees un isdomaht. — Pee tahs pašchas wehleschanahs winsh ir tagad paleekot. Lai Lawaters sawas angsthahs dahwanas til pareisi walkajot, tad wina (St.) dwehsele preezašchotees un par to no sīds Deewu luhgshot un pats winsh peedereschot pee wina draugeem bes wiltus. — Beigās Stenders luhds sawu pa 27 gadeem jaunaku draugu us apustula wahrdeem aishrahbibams: „Neweena azs natv redsejusi u. t. j. pr.“, lai tas sawu uguri til brihnum pilnās leesmās nefakurtu, bet lai ta rahmi degtu, spihdedama un silhidama un aplampj to ar taišnu sīdi. —

Esam pee šchi Stendera strihdū-raksta ilgaki pakawejuschees. Mums tas likahs buht wajadsigs, gan tadehl, ka te ta weeniga Stendera wehstule, kas usglabajuſehs, gan tadehl, ka Stendera fatikhchanahs ar Lawateru, sawa laika ūlavenako teologu, jo eevehrojama. Gan te fateekahs dsih-

Sie brennen aus, und ich, ich richte
Sie neu aus ihrer Asche auf.

Und wenn einst wieder die veralten,
Schmelz ich in herrlichen Gestalten,

Mit meines Mundes Hauch sie um.

Stets wird sich meine Kraft vermehren,

Ich dränge immer neue Sphären

In mein unendlich Fürstenthum,

Die ich verwandle und veresse,

Bis mir mein ganzer Plan gelingt,

So leicht ich einen Vers veresse

Bis er dem Ohr harmonisch klingt.“

**) Ta ir Stendera „swehtas gudribas grahmatina“. Statees pehzak.

wojis wihrs ar 30 gadus wezu jaunekli; tadehk tas drihkt ari ſcho pamahziht, pahrmahziht un peesobot; jo fo Stenders Lawateram tik ſkarbi pahrmet, ir wairak wina aplamibas peeſoboſchana; Lawaters pats to gan ſawā aifkertā godā neſa-
prata, domadams Stenders to gribot teefcham par lepni „Rebukadnezaru“ un besdeewi notaiſiht; Stendera atbildes rakſts tam iſſkaidroja, fo tas teefcham gribejis. Tomehr jaw ſche pee jaunekla un wihra, abu dabu daschadibas parahdi-
jahs. Lawaters ir wehlak wihra un ſlawā nahzis neſpehja ſawu „uguns leeſmu“ rahmu ſatureht un Stenders, ſawa muhſcha galā par tahn paſchahn leetahm rakſtadams tik pat rahmi, ar prahdu un preeſch prahta rakſtija, kā ſawu atbildi Lawateram, lai gan ir wina daba juſchanas leeſma brihſham ſchur tur paſchadijahs. Abi bij eewehrojami Deewa wahrda mahzitaji ſawā laikā; otreis ſatiltees wineem ſawā muhſcha wairs neatgadijahs.

Stenders Lawateram rakſtadams peemineja kahdu Wahzu rakſti, kas tam eſot gataws un kas iſnahkſhot drihs drukā. Kahdus gadus atpačal, kur tas wehl nebij Sunakſte par mah-
zitaju, wiſch bij Korfſam uſ Kopenhageni ſinu laidis, tas buhſhot pret „netizigajeem“ (Freigeiſter) kahdu rakſtu iſdot un Korfſ tam atbiledams 4. febr. 1766. g. rakſtija, wiſch preezajotees, ka tas apfolotees „netizigajeem“ paſchā ſirdi eedurt, zerot, tas nebuhſhot tik tahdus teikumus, kas naw peerahdami un peerahditi, par peerahditeem iſdot, jo netizigajs turot par ſawu eerozi un ar fo tam warot peetilt flaht — tikai prahdu.

Tas rakſts, par fo Stenders Korfſam bij ſinu laidis un Lawateram peeminejis, bij „Wahrheit der Religion wider den Unglauben der Freigeiſter und Naturalisten,“ kas 1772. gadā Aisputē pirmo reisu, diwi dalas uſ kahdahm 472 lapu pužehm laudis iſnahja. Tas ir Stendera ſeelalaſ un ſwarigakais teologijas rakſts. Ti-
zibas pateeſibu aifſtahwedams tur wiſch pats ſawu tizibu apleezinajis. Tadehk wiſwairak pehz ſchihs no Wahzu grah-
matahm jaturahs, ja grib Stendera teologijas ſtahwolli ap-
ſpreest. Czarnewskis pehz ſawā laika prahta teologijas ſpreesdamſ gan domā, ſche ne-eſot wehl Stendera paſchā domas pilnigi „iſſkaidrojuſchahs,“ wiſch aifſtahwot wairak „ſtolas“ ne ka „Kriſtus tizibu“. Mumſ ſchleet, ſche ſtahw wina ewangelinuma tizibas atſihſchana un apleezinashana tani

pažchā augstumā, kā pirmajās bašnizas dīseesmās, lihds ar meešigahs dīihwes spīrgtumu. Wehlak kur pats muhſchs pa-
masam uſ leiju laidahs, ūhka ir wina teologija ar ta laika
filoſofiju jaufdamahs uſ ūchihs leiju brukt. Bet arweenu
ween, lihds pat ūava muhſcha galam, wiſch palizis pačalnē,
zeetā ūlaidrā weetā ūtahwot, kur ziti jaw apakchā, pažchā leijā
pa purwu wahrtijahs. —

Pažchas grahmatas preekšchwahrđōs laſamis, kā ta zeh-
luſehs. Stenderam pa ahremehm dīihwojot gadijees ūtitees
ar ūahdu ūmalki mahžitu, gudru ministeru, kas pehz Franzuſcha
Voltaire wiſses par religiju un tizibas ūetahm ūmehees.
Schim pretim tas eſot ūaiu aifſtahwēchanas rafštu ūaralſtijis
un to dāſcheem draugeem rāhdijis. Tee uſmudinajuſchi, lai
to iſlaſchot drukā un tā ūeenahkuſi pee pirmahs dakaſ pret
„netizigajeem“ (Freigeiſter) otra dala ūlaht pret „naturaliſteem“.
Stenders abus weenu no otra tā iſſchir: „Netizigee“ jeb
„deiſti*“, ari tā ūauzamee „ſtipree gari“ eſot tee, kas Deewu
no pažaules pawiſam atſchkirot noſt, kā wiſch tikai ahruſ
pažaules eſot, ne wiſ pažchā pažaule, gor kuru wiſch ne
ſiniſ ūleekotees, kā ūahds pulkſtenu ūaiſitajis, kas ūeenreis
pulkſteni ūastahdijis un uſwiljis, to noleek lai eet un pats
projam aiseet; „naturaliſti“ eſot tee, kas Deewu ar dabu
(natura) ūaueenwojot; Deewa eſot pate daba, daba pats Deewa.
Wini — deiſti — atmetot kātru tizibu un Deewa gahda-
ſchanu, tadehſt kā Deewa pehz wiſu domahm no pažaules un
jilwekeem atſchlihrees noſt; ūchee — naturaliſti — turotees
gan pee tizibas, bet pee tahs tizibas, kas no dabas eedſi-
muſi pehz prahtha ūaprotooma, ne wiſ pee ūristigahs
tizibas, kas zaur ihpachū Deewa ūchelaſtibū ūilwekōs parah-
diuſehs, pehz ūwehteem ūakſteem mahžama.

Pirmajā dala pret deiſteem ūakodams, kas bes jeb-
ſahdas tizibas grib iſtikt, Stenders aprahda wiſpahrigahs
no dabas eedſintahs tizibas pateeſibu, kas eſot „jilwezibas ūa-
ueenoschanahs ar Deewu ūawā ūirds apſinā uſ muhſchigu
dīihwoſchanu ir pehz nahwes“, to wiſi leelee ſtipree gari ar ūa-
wahn filoſofijas gudribahm newarot wiſ ūerahdiht, iſdivinaht,
nediſ ūputinaht, bet ūt ūtſiht un — apbrihnöt. — Otrajā
dala, naturaliſteem ūibrudams, kas ūatris pehz ūawas no

*) Mo latīnu „deus“ Deewa.

dabas eedsimtahs pehz prah ta taisitahs tizibas grib dsihwot, Stenders atgahdina, ka neds dabu, neds tizibu newarot ne-weens pehz ſawa prahta taisiht, bet Deewa tahn nolijis; no dabas eedsimta tiziba gan dodot mahzibas un bauſchluſ, bet ne wiſ ſpehka, pehz tahn mahzibahm dſihwot, toſ bauſchluſ dariht; zilweku prahtam eſot tadehl japoadoahs Deewa prahtam un Deewa ſwehtajam wahrdam, kas friſti gā tizi bā no jauna tiziſ ſinams un kas ne-eſot wiſ nekahda peerahdama filoſofijas pateeſiba, bet Dewa gara ſpehks, kas ſwehtus dara, wiſus kas tam tiz un to pee ſewis mani-juschi. Kristus eſot teiſis: Mahzait un ſludineet! un ne wiſ: peerahdeet! Kas ta pehz ſwehto Deewa wahrdu ween-teefibas turahs un dara, tam rodahs meers grehzigā ſirdi, debeſchklgs preeks un ſpehks behdigā beſſpehzigā zilweka, ko ne weena pehz prah ta ſataiſita dabas tiziba neſpehj eedot.

Wiſa rakſta parahdahs Stendera gara jautriba un ſpeh-ziba, kam ta leeta, kuru tas aiffahw, ta ſakot pee ſirbs pee-augusi. Tadehl tas ſawus pretineekus ari dauds neko ne-taupa. Peerahdiſhanas paſchas weetahm gan pahraſ garumā ſteepjahs un reiſu reiſehm atpaſal naht. Gepihtahs dſeeſmas nau neko iſdewuſchahs; tahn wairak rakſineekam paſcham dereju-ſchas, ſirdi atveeglinadamas, ne ka laſitajeem, ſirdi atſpirdſina-damas. Grahmatas galā peelikti gabali, kas pee paſcha rakſta nemas nepeeder, waj atkal agrak bij eepinami. Weetu weetahm uſejam ari daschus tumſchi apſlehpitus neſaprotamus gabalus, kuri no tam zehluſchees, ka Stenders pee wezo laiku jeb „pa-teefahs“ filoſofijas domadams turetees, pee ta ſauzamahs „ſlepenahs gudribas“, pehz winas nehmeeſ dabu un winas atgadijumus apſpreest. To malbiſhanos mehs gandriſh wiſos Stendera rakſtos atrodam un ta palikuſi tam lihds pat dſihwes waſaram. Mumſ nahtees turpmat Stendera dſihwe ū to wehl aſrahdiht un otrā dalā to tuwaki apſpreest. — Wehl japeemin, ka Stenders ſawus pretineekus apkarodams gan teiz, ka wiſa netiziba un beſdeewiba nahtuſi no jauno laiku mahzibahm, kas — ka no preefchwahrdeem redſams — ir pa Kursemi ſahkot ſelt, un ka wiſas juſchanas no jaunahs filoſofijas zehluſchahs; bet wainigi pee tam ne-eſot paſchi filoſofijas meiſteri, Leibniſs un Wolfs, bet wiſu ap-lamee mahzelli, kas bei apdoma teologiju ar filoſofiju ſajauk-dami domajot ar ſawahm peerahdiſhanahm deesin kur, waj

jaw uš paſchahm debesim uſkahpt. — To paſchu apleezina Stendera draugs Korfss no Kopenhagenes tam augſchā pemineto wehſtuli laiſdams.

Zaur Stendera tizibas aifſtahwefchanas rakſtu wina wahrdſ nahza wairak paſihſtams ir pa ahrſemehm. Karalautſchu (Kenigſbergas) avise (gelehrte Zeitung) to uſteiza par kodoligu, kur warot pulka paſrdomaht, lai gan ir wainas paſrmeta, un kahds Berlineets (barons Hirschers) nehmahs kahdā grahmata rakſtiht ſazidams un padomu doدامs, lai katriſ Stendera grahmatu laſot; wiſch ſinot pulka, laſ to laſidami atreejuſchees un winam kahds draugs ſinu laidiſ, no ſirds par to pateikdamees, ka wiſch tam to grahmatu eeteiziſ; no dabas tizibas tas eſot pawiſam atkal pee kriſtigahs tizibas nahziſ. — Daſchi ziti Stenderam paſcham rakſtijuſchi, gribedami par daſchahm leetahm tuvalas ſinas dabuht; ziti atkal eſot no taheleenes ſchurp braukuſchi, gribedami ar Stenderu eepaſihtees un ar to par wina „noſlehpumeem“ iſrunatees. Schee ih-paſchi „noſlehpumi“, ar kureem Stenders zauru dſihwi wairak waj maſak nodarbojahs — lai gan Czarnewſlis leezina, tas eſot gadu no gada „gaifchaki“ domajis — tee daſcheem domas uſspeeda, wina rakſts par „tizibas pateeſibu“ peederot pee „freimaurenu“ grahmatahm.

No jauna, otreiſ iſnahza ta pate grahmata pehz kahdeem diwpaſdmit gadeem, Rigā 1784.; Czarnewſlis teiz, tas ne-eſot Stenderam pa prahtam bijis, bet tik grahmata bodneeka aprehkinums; Stenders ne-eſot no tam neka ſinajis. —

Pehz Wahzu rakſteem ſahla naht latviſkas grahmatas. Weenā paſchā gadā, 1774, iſnahza kahdas trihſ gabalaſ. Pirmā bij „ſwehtas gudrības grahmatina“, ta pate, ko Stenders Lawateram rakſtidams peemin, tas eſot wina (Lawatera) pirmo grahmatinu Latweeſcheem paſrzelis. Rakſta gatawa wina jaw bijuſi 1771. gadā. Wiſa grahmatina bij par taždu augſtaku tizibas mahžibu uſluhkojama, „par zela rahditaju uſ ſwehtu muhschibu,“ lai „mihlais Latveetiſ“ no „kuhtribas pee ſawas dwehzeles leetahm tiftu pamudinats un ſew to debesigu gudrību ſirdi eeſpeſti.“ Grahmatinai bij diwi dalas ar trim nodalahm. Pirmā paſneeds iħſas ſwehtas dſeeſminas par daſcheem gabaleem no bihbeles, gandrihs wiſas pehz Lawatera „rokaſ grahmatinaſ“ (l. dalas) pa latviſki paſrtaisitas, ar „ſwehtu luhgſchanu“

preekhč lasitaja eesahkdamas, ar mahzibū pee grahmatinas
beigčhanas nobeigdamas. Otrajā dalā useetamas kahdas 8
„jaumas svehtas dseefmas,” tahdas, kas Baumana dseefmu
grahmata wehl nebij usnemitas, un pee kurahm Stenders
wehlak wehl dauds zitas flaht fazereja un sawa paſcha
dseefmu grahmata isdewa. Beigu nodalā lasam „augstakās
gawenu singes no Jēsus zeechanas un nahwes” pahrzeltas
no „Grauns Passionscantate, der Tod Jesu genannt.” —
Sawu otru grahmatu Stenders nosauza par „Augstas
gudribas grahmatu no paſtales un dabas”, ko pirmo
reis Jelgavā un Aisputē pee ķinza 1774, rakstōs eespeeda
uz 320 lapu puſehm.

No pirmahs lapas tuhlik nomanams, ko Stenders ar
ſcho grahmatu gribejis panahkt. No wina paſcha isgreestā
bildite tehw̄s rahda dehslam paſtales un dabas jaunumus,
faulitei patlaban usleztot. Otra puſe lasani Ķaijas prae-
weeſha wahrdi (40, 26): Paſzeſeet sawas azis uſ angšču
un ſkatait, kas ir ſchahs leetas radijis un iſwed winu ſpehku
pa pulkam un tos wiſus pee wahrdā ūauz. Preekhčwahrdōs
Stenders iſſkaidro, „augstas gudribas grahmatā” nebuhschot
wiſ „ehrmi un bahbu paſakas”, bet Deewa leelee brihnumi,
Deewam par godu un paſcheem par gaſchumu, lai tee
at ſi htu Deewu no wina darbeem, no paſtales un
dabas, kas zilvelus par dabas lūngem „wirs ſemes
zehlis un mahzitos no „leekas tizibas” paſfargatees un paſchu
meehu un eelhčlīgu buhšchanu paſiht un nahtu zaur tahdu
„prahta zilachanu pee laimigas dſihwoſchanas.” Tē
meħs atrodam pirmo Latweeſchu dabas mahzibū, geogra-
fiju un wehſturi, pirmo Latweeſchu mahzibas un laſ-
čhanas grahmatu, ko wezais Stenders kā „tehw̄s, drāugs
un Deewa uſmudinats mahzitajs,” pehz ta ſpehka ko Deewa
tam dewis, „Latweeſchu tautai paſneedſis. Grahmatai ir diwi
dalas, weena ſtahtōs, otra dseefmas. Pirmajā dalā atro-
dahs pa kahdahm 25 nodalahm — gan ne pa kahrtai ſalifti,
bet ſchurpu turpu iſkaiſiti — gabali par ſemi un debesim,
pehrkonu un ſibeni, fauli, mehnēsi, ſwaigſnehm, par dabas
eelhčligahm buhšchanahm un likumeem. Otrajā dalā ſtahw
kahdas 24 „augstas dseefmas un singes”, no Deewibas, par gud-
ribu un muhſchibu, par pehrkona gaižu, par rihtu un wakaru, gan
ari kahda par tizibas leetahm, ar baſnizas dseefmu melvineem.

Grahmatu ahtri ijsirkfa, tà ka pehz diwi gadeem (1776) otru reis bij janodrukà. Trescho reis ta isnahza pehz 20 gadeem, 1796, no jaunà (A. J.) Stenders pahrluhkota un pawairota, tà ta wehl schodeen laudis atrodama. —

Lihds schim bij Stenders Latveeschu sirdi un prahà wairak tahs nopeetnahs puhs zilajis: zaur tizibas mahzibahm un svehtahm dseesmahm us Deewu, zaur laizigahm mahzibahm us pašauli un dabu, zaur pašakahm un stahsteem us winu pašchu džihwi. Un winsch nehmahs ir winu jautrahs un lihgsmahs gara puhehs modinah, apgahdadams teem jaunu grahmatu un to par „jaunahm singehm“ nofandams. „Jaunahs singes“ isnahza pirmo reis tanj pašchà gadà, kad „swehtas“ un „augstas gudribas“ grahmatas. — Teem, kas brihnetos, ka winsch wezuma deenàs wehl „mihlestibas“ dseesmas fazerejis, Stenders atbild, tas nenotizis tik ween tadehk, lai Latveeschhi ar tahm preezatos, bet wehl wairak tadehk, lai semneeku sirdim. „fm al fakas ju ſchanas“ rastos, gan sawu wezaku un lungu, ka ir Deewa preeskha. Preeskha tahdahm ſmalkakahm juſchanahm eſot dihglis un eefahkums mellejams eefsch newainigahs mihlestibas, ko pate daba wiħreeschu un ſeweeeschu ſirdis eedehstijusi. Winsch gribot to tur apslehto mihlestibas leeshminu uſkurt. Bes tahdas pamudinashanas paleekot semneeku ſirdis rupjas un bes juſchanahm, jo tahs newarot tad ſmalli ſajust, ja negribot, lai daba tà ſakot taisa lehzeemu. Tahds nodoms bij janajahm singehm: attureht Latveeschus no wezajahm rupjajahm pašchu singehm, no frogu un kahrumu preekeem un pamudinah tos us peeklahjigahm lihgsmibahm pašchu widù, us dseesmu un dantschu laika kawelsteem. Un kam ſinams, ka zilveka gars no jautrahs lihgsmahs puhs daids lehtak labahm mahzibahm pee-eijams, tas aridsan nopratihs, ka Stenders „jaunahs singes“, tahs piemahs drukatahs paſau ligas dseesmas Latveeschu walodà — jo muhſu tautas dseesmas, ko laudis no galwas prata, tureja tolaik wehl wiſas par „blehnu dseesmahm“, tadehk ka teescham landis pee tahm rupjajahm un mahnu tizigahm wairak turejahs — tas noprathihs, ka tahs wehl ſcho balta deenu laufchu mité dſirdamas un muhſu laiku wezakajai audsei gandrihs wiheem wehl paſihstamas. Stenders tahs nebij preeskha laſiſhanas, bet teescham preeskha dseedashanas tai-

ſijis, katrai meldinu peelizis flaht, pa waſaru plawās, pa ſeemu pee wehrula, ir aif galda weefibās dſeedamu. — Starp tahm ſeptinahm fahrtahm p i r m a j ā grahmatinā atrodam gan ſurſemes „Kurſeme mihla, Deewa ſemite,” gan ſtahtu ſinges „Pehz dailas zeema meitinas ſen muſchneeks tihkoja,” gan miheſtibas „Es bleeku dahrſā biju”, gan gaudi dſeeſmas „Jaw wiſi zeemi preezajahs”, gan mahzi- bai, gan preezibai „Brahli kad tahs rojes ſeed”. — Tahs ir wairak tulkojumi, daschas ari no Stendera ſazeretas (Juhs lungi klauſatees). — Stendera ſingu grahmatinas pirmā dala iſnahza o t r e i ſ rakſtōs, pawahlota un pahrlabota 1785. gadā ar wirſraſtu „ſingu luſtes” un ar tahtu pat wirſraſtu tai peenahza o tra da la flaht 1789. gadā, kur Stenders jaw 75 gadus wezs buhdams wehl ar ſingu luſtehm nodarbojahs. Otrajā dala bij wairak paſcha taiſtu, kas ar ſwaigſniti (*) tika apſihmetas un ar ihpachu noluhiču bij ſarakſtitas, „no laba ſaimmeeka” lai tas ſlinki apklauotu, no „pawahlara”, lai to laudis par bada laiku neturetu, „kahju dſeeſmas”, lai ſuſtu nekaunigahs apdſeedaſchanas kahſās; „ſkolas dſeeſmas”, lai ueftos prahts u ſkolahm un mahzibahm; „dantſchu dſeeſmas”, lai ſinatu godam laiku pa- wadiht pa ſwehtkeem un ſwehtdeenahm. Mumis nahkſees otrajā dala ir par Stendera tā ſauzamajahm „ſingehm” wai- rak pahrunah; to tilk gribam peemineht, ka ir wezajam Sten- deram ſchinni kā daschā zitā ſinā pee graudeem ſehnalas flaht peejuſuſhas un dascha laba dſeeſmina muhſu laikam wairs neder, gan walodā, gan domās par neiſkoptu iſrahdi- damahs.

Tani gadā, kur Stendera „augtas gudribas grahmata” otreiſ bij rakſtōs apgahdajama, 1776, wiſch iſlaida wehl kahdu jaunu grahmatu „Latweeſcheem par ſwehtu iſſkaidro- ſchanu,” ta bij wina „Kriſtig a ſ m a h z i b a ſ g r a h m a t a”, kurā wiſas tahs mahzibas atrodahs, ko uſauguſham kriſti- gam ziļvekam no ſawas tiziſas der ſinah. Ko jaw grah- matas preefchā Stendera paſcha ſihmetā bildite norahdā, tehwu (waj ſkolotaju) ar behrneem ap galdu pee grahmatahm ſehſhot, to iſtulko garee preefchwahrdi, kas Stenderam no ſiſds pluhduſchi, iſtahtſtadi, ka wiſch to grahmatu ſarak- ſtijis, preefchā tiziſas un jeriba ſ iſſkaidroſchanas Lat- weeſcheem, lai tee paſchi apdomatu Deewa zelus pee Lat-

weeschu tautahm. Kā zilweks papreeksch behrns, tad sehns, tad puisis ehot, eekam tas par pilnigu prahligu wiheru topot, ta Deews wedot aridsan Latweeschu tautas jo deenas us preekschu lihds pilnigai atsifschchanai un svehtischchanai. Aprakstidams tad, zif maj wehl Kursemē Latweeschi lasiht protot, kahds wehl skolu truhkums atrodotees, usmudinadams lai wezaki behrneem to wiſdahrgako mantu, mahzibu, neatruajot, winsch rahda, eeksch kam ihsta kristiga tiziba pastahwot: e e k s ch t a i ſ n a s d ſ i h w o ſ c h a n a s . „Kristiba, pahtari, basniza, bikts, Deewa galbs, wiſa tiziba bes ihstas atgreeschanahs un laboſchanahs ir tihi mahnekti.“ „Kas basniza eet, svehtijumus bauda bes apdoma, paſaudamees, ka zaur to ween jaw peeteekot, tee ween jaw labu darot, bet pats paleek kahds bijis — tam ir blehſchu tiziba. Tahds usnemtos ir kahdas nekahdas nastas nest, gaweht, bildehm kalpot, ehrmus dariht; bet prahiu zilaht, firdi waldiht, ſawus eeradumus atmet, no sahdsibas, dſerſchanas atſtahees — us to ne auſi nepagreesch.“ „Deews ir lihds ſchim tahdus nefapraſchanas laikus nefs; bet tagad laiks atgreetees un jaunu dſihwoſchani eſahkti. Deewa walſtiba netop uſſpeesta; nav ari ſapni, waj us leelzela atronama. Ta ir jamekkle; ta ir muhſchiga laime, pehz kuras jadsenahs, deenās un nattis jaruh-pejahs.“ „Pee tahdas firſnigas atgreeschanahs ir leeli ſwehtijumi, kas muhs eekſch wiſa laba ſtiprina, firdi ſataifa, Deewam un muhſchibai zeenigi pretim eet.“ „Tahdā wiherpee ſawas firſt ſtrahdah — us to ſchi grahmala ſarakſtita. Laſeet to ar ſwehtu ſinn; pahrdomajeet un ſpeesheet tos wahrdus dſili firdis un darait pehz teem. Mahzait ſawus behrninuſ tapat no maſahm deenahm.“ —

Kristigas mahzibas grahmatai ir tſchetras dalas: I. Swehtee ſtahſti no wezahs un jaunahs deribas. II. Swehtā behrnu mahziba (katlijuſ). III. Swehtahs behrnu mahzibas iſtahſtischanā. IV. Wiſſwehtakee Deewa wahrdi, kas bihbele ſtahw un ſkolas behrneem jamahzahs. — Stenders ſchin ſrahmata bihbeles ſtahſtus un katlijuſ mahzibas atſtahtidams nehmahs daſchās weetās lihdsſchinigo walodu pahrlabot. Peelto bauſli winsch iſleek: Tew nebuhs ſlepławam buht, ſesto: Tew nebuhs laulibū gahnit; tehnu reiſe ſesto luhgſchanu: Nelauj mums lahrdinachchanā krist; otro tizibas lozekli: Kas Pilatus laikā nomozits, pee krusta koka miris. —

Bet pahrtaiſidams tas weetahm ari noſlihda uſ nezeleem, un Manzela un Adolphi latkiſma waloda bij lauſchu prahdos ta jam pahrgahjuſi, ka muhſu laikos latkiſmu pahrlabojot neturejahs wiſ pee wezà Stendera, bet pee wezu wezahs walodas. — Sawu kristigas mahzibas grahmata bij Stenders wiſwairak preekſch ſkolahm ſarakſtijis, zeredams ka tahs gadu no gada wairak zelſchooteſ, preekſch tahdahm ſkolahm, „kur ſkolas behrni neween ſkaidrafi laſiht, jaukus meldinuſ wilkt un pahtarus un behrnu mahzibu ſtanig iſmahzahs, bet kur aridjan Deewa wahrdi un kristiga mahziba zaur jautaſchanahm un atbildeſchanahm iſſkaidrota un behrni pee prahta zilaſchanas eeradinati top;“ bet wiſch bij ſawa laika Latweeſchu ſkolas un ſkolas behrnus par angstu nonehmis, zaur ko latkiſma iſſkaidroſchanas par garu un par gruhtu iſnahza, preekſch mahziſchanahs no galwas un pulka weetäs behrnu prahtam palika neſaprotamas. Tahs bij wairak leelumä un augſtumä nemtas, preekſch mahzitajeem un ſkolotajeem, ne ka weenteeſibä preekſch ſihku behrnu dabas. Waloda bij laba, domas ari it pareiſas, bet tolaik, kur ſkolas til ko eefahka mahziht un maſ, maſ deenäs eeswehtijamo behrnu mahzibu paſteidſa, jeb pawiham beſ nekahdas mahzibas toſ peenehma, nebij nebuhſtin eespehjams wiſas jautaſchanas un atbildes zauri iſeet. Pee bihbeles ſtahtſteem, kas ihſi ſaprotami bij atſtahtſtit, ſtahtweja galä ihpaſcha nodała par to, ka Widſeme un Kurſeme pee kristigas mahzibas tikuſi. Sawä laika Stendera kristigas mahzibas grahmata tikuſi Sehrpils — Sunakſtes ſkolas bruhketa un ir Leepajas apgabalä; ta ir reiſu reiſehm pahrlabota un no jauna iſnahkuſi, 1807. gadä no jaunä A. J. Stendera ar wirſrakſtu „Kriſtiga mahziba“; zeturto reiſi ta 1850. gadä rafktoſ eespeesta, no wezà Stendera dehla-dehla eepreekſch pahrlabota.

Pa tahm ſtarpham, Stenderam Sunakſte diſhwojot un rafkſtot, bij jaw kahdi deſmits gadi pagahjuſchi un muhſu ſtrahdneeks eegahja ſeptita gadu-deſmitä. Lai gan gara ſpehki wehl ſtipri turejahs, meesa tomehr pamasaſ ſaſchluka; jo amata dariſchanas tahdä leelä draudſe ſpeeda plezus wairak ne ka jaunibas gadöſ. Tadehl bij tehwam par leelu preeku un atſpaidu, kad wezakais dehls Alekſanders 1779. gadä paliga weetu uſnehma. Tas jaw ari nahza pahri pa trihsdeſmit. Wiſch bij no tehwa pirmahs mahzibas dabujis,

pee dascheem skolotajeem wehl mahzijees un tad tehwu pa
 ahrsemehm pawadidams tur studeerejis, H̄elmitädiè, Kopen-
 hagenē un heidsot Karalantschōs (Königsbergā). 1775. gadā
 tas dabuja mahzitaja weetu Leel-Salwē un Daudsawā, pehz
 tschetreem gadeem eestahjahs tehwam par paligu. Schim bij
 zaur to weeglakas deenas un wareja tahdā wihjē kopt taħlaku
 fawn miħlo eeradumu, grahmatas rakstīht. Tanis gaddōs išnahza
 daschi ū ħlaki raksti. Tee bija pirmkahrt Wahzu un Latīnu
 walodās riħmeti latkiżmi „Katechismus in Versen“ un
 „Catechismus melicus“, kas 1781. un 1782. gaddōs laudis
 iſgħajha. Stenders bij neħmees tos farakstīht tadehl, ka u semeħm,
 fu (Wahzu) skolu truhka, behrni tizibas mahzibas mahzida-
 mees, daudkahrt taħs tit̊ ar muti pehz Ġutera latkiżma uſteiza,
 paħċi nemaś neſinadami, ko; jo teem truhka, kas iſſla idrotu.
 Latkiżma mahzibas dseesmās pahrlikdams Stenders domaja,
 tahdā wihjē gan behrni gan wezaki weegħaki paturexshot kri-
 stigahs tizibas koddoli, ko pehz ta laika dsiħħchanahs wairak
 eelx gara iſkopxhanas u taħnun dsiħħwoxhanu melleja.
 Tahdā finn, lai behrni mahzitos pee laika tizibu darbōs
 parahdiht, pehz Jesu mahzibahm dsiħħwodami, Stenders
 apdseed wijsus peezus galwas gabalus. Latīnu walodā tas
 pehzak to latkiżmu pahrzehlis ne wis preekħx mahzibas, bet
 pats tani walodā meħġinadamees. — Stendera noluħks sawā
 laik to latkiżmu farakstijiet bijis labi un teizams; wijs
 warbuht ari dasħu labumu zaur to panahzis. Bet muhfu
 laikam tas wairs nepatiks un nepeetiks. No weena gala
 liħds otram weena gabala par taħnun dsiħħwoxhanu maħzi-
 damaś, paħħas dseesmās pehdigi apniħkt, parahdahs par
 fauħahm un fellahm, taħm truhkst ihsta spehka, kas pee sirds
 kerahs, taħs tit̊ us prahru runn. Un tahdas jaw naw ne-
 kahdas ihstahs dseesmās. Muħfu laikos neweens to grah-
 matiñi zauri neissajhs. Tas nahkħas no tam, ka meħs
 eejam mahzijus ġħees Ġutera latkiżma iſsilħanu ne wis „tumfħas
 neħaprotomas“ leetas atraf, bet d'si li apsleħptas kristigas
 tizibas pateesibas, kas Stendera laikam wairak waji masak
 likħas buht nosubu xħas. — Daschi gabali no ū ħi latkiżma
 atrodami ir Stendera Latweeħu rakstos.

Gan moxa, bet weena no taħm ġwarigakajahm grah-
 matiñahm bij pirmu Latweeħu aħbeze, kuru Stenders
 pirmo reif 1782. gadā u 31 lapu pużejjm apgħahdajja, to par

„**AB** un laſiſchanas mahzibū noſaukdam̄s.“ Mums tik nahkahs brihums, ka wiſch nebij agrat jaw uſ tahdu grahmatu domajis, kur ta pehz wina paſcha aprakſta tik wajadſiga un deriga rahdijahs. Jo ſawas „Kriſtigas mahzibas grahmataſ“ preefchwahrdōs wiſch par ta laila Latweeſhu mahzibū ta ſuhdjhahs: „Ro baſniza mahzijahs — gahja wehjā. Mahjā pahtarneelu nebij, behrni uſauga kā lopi. Wezaki turejahs tik ahrigi pehz Deewa ſwehteem likumeem. Kad pujiſ ſeeuwu apnehma, meita pee wihra gahja, tad tee ſpeedahs ar zeetu galwu pee wezahm mahtehm (jo ſkolneeku nebij) diwi, trihs nedelas ſuhri gruhti mahzitees. Puſlihd̄ iſmahzijuschees pee mahzitaja ſtrehja, loi toſ pahrklauſa, pirms tee paſchi ſamifeti wahrdi atdjiſa. Un kad mahzitajſ galwu kratidams negrubeja peenemt, tad bij ſchelofſchanahs par zeetu galwu. Bet zeetu ſirdi, kas no paganiklas audſinashanas nažza, ne mineht nemineja. Un kad mahzitajſ tik fo ar mokahm peenehma, tad turymat tee bes prahta iſmahzitee wahrdi ſude, kamehr ſirds aikal tuſhha paſika, kā papreefch. Kur wareja pee tahdeem, kas ne-eera-duſhi no maſahm deenahm Deewu atſiht un bihtees — kriſtigu dſilwoſchanu melleht? Af, kā preezigs buhtu es, kad ſchi tumſiba wiſur buhtu pagahjuſi. Bet Deewam ſchel wehl Augſcheme, wiſuwairak pee Meschineekeem, daudſ ſeh-tas iraid, kur tik fo Tehwinureiſſ prot.“ — Waj te nu newajadſeja jaw agrat par ahbezem gahdaht, ar kurahm jaw wiſuahtraf un weeglak Latweeſhi buhtu pee laſiſchanas pee-dabuti, pamasañ no weeglakahm leetahm pee gruhtakahm eedami, ne ka zaur beeſajahm gruhtajahm tiziſas, gudribas un ſtahtu grahmatahm? Bet mums der weenu leetu eewe-hrot, kas tolail bij ſawadaka ne ka tagad. Muſhu laikos wiſi behrni mahzahs laſiht no ahbezem eefahkdami, dſeeſmu-un zitas grahmatas zauri eedami. Bet toreis it pirmā laſiſchanas ne-eefahkahs wiſ pee behrneem, bet pee uſauguscheem, pee leeleem zilwekeem. Tee paſchi ſawā pirmajā mahzibā ne-eemanijahs wiſ tuhlin jaw laſidami, bet noſklaufida-mees, gan baſniza, gan mahjās, pahtarōs. Pehz tahdas noſklaufſchanahs, kur dſeeſmas un luſgſchanas tee puſlihd̄ no galwas jaw ſinaja, tee tik nehmahs noſklatitees, rakſtu ſihmes ar azim eewe-hrot un — pirmo reiſi laſiht. Zaur to-zehlahs ta ſauzamee grahmataeki, kas ari wiſi pahtar-

neeki bij. „Schee eefahze mahjās pahtarus un behruun mahzibas ſaitiht un turpmak ari jaunoš Deewgaldneekus zik ſpehdami mahziht un bija ta ſakot mahzitajeem „otra roka.“ Haar to fahze Deewa atſihſchana eelſch zeemeem wairotees. Un gods Deewam — ta Stenders beidsot iſſauz — grahamatneeki pleſchahs. Lai tas ſcheliligſ Deewos tos wairo, ka ſwaigſnes pee debefs!“ — Nu gan ari nopratim, kadehl Stenders til ilgi ar ſawu ahbezti wiſzinajis. Winſch nogai-dija to laiku, kur behrneem nehmahs laſiſchani eerahdiht, papreefſchu mahjās — tad jaunzeltajas ſkolās. Labi finadams, ka grahamatas ween Latweefſchu tautu neiffkaidros, „jo zik tahdu laſitaju atradihs, kas ar pilnu prahlu un ap-domu laſa un ko tee laſjuſchi pahrdomä? Waj tad tee bes ſinas ifsmahzitee wahrdi, lautſchu gan ſkanigi no mutes iſeet, jaw ihſta Deewa atſihſchana un tiziba ir?“ — to labi ſinadams Stenders ruhpetees ruhpnejahs par ſkolahm. Lai nu gan tahdas ſkolas „Widſemē pee wiſahm baſnizahm“ atradahs, bet „Kurſemē — aſaras bira to peeminot;“ jo Stendera draudſe gan bij Wahrenbrokē weena un Sunakſtes keſterds iſzehlahs otra ſkola zaur Lüdinghausen-Wolſa barona palihdsibu, tomehr zeredams un paſandamees uſ „Deewa tehwa ſirdi, kas ſawus laudis uſ preekſchu wadihs un par teem gahdahs;“ Leel-kuŋgu luhgdamſ, kas Jelgawa angstu ſkolu uſturejis, lai tas aridjan par Latweefſchu tautas iſſkaidroſchani tehwifſki gahdatu, pee iſkatras baſnizas — ka winſch to ſen apnehmeeſ ſlikdams ſkolas uſtaisicht; zitus kuŋuſ ka tehwuſ pa-mudinadams, par ſaweeem laudim ruhpetees un no ſawas mantas latw iſka h m ſkolahm nowehleht; tehw eeem uſ-hauldamſ lai tee neſchelotu pehdigo naudu — lautſchu gruhti pelniht — preekſch behrneem iſdot, lai tee top grahamatneeki, jeb ja paſchi prot, lai tos mahzitu no maſahm deenahm eelſch taſ wiſudahrgakahs mantas, ko tee warmantot: — to wiſu zeredams, luhgdamſ, ſkubinadams, wehle-damees Stenders bij lihdi ſchim wiſas ſawas grahamatas ſaraktijis un tani ſinā tas apgahdaja ir ſawu jaunu ahezi.

Grahmatina bij til deriga un wajadsiga, ka bij pehj peezeem gadeem, 1787, no jaunu a rakſtōs ja-eejpeesch. Schoreis Stenders to noſauza par „Jaunu ABZ.“, un peelika tai ſlaht galā „maſhzi bu, ka ſkolmeiſteri pehj ſho jaunu ABZ ſkolas behrneem la-

ſiſchānu it weegli war iſma hziht." — Kā gandriſh
wiſahm Stendera latwiſkahm grahmatahm, tā ir jaunajai ah-
bezei preekſchā ihpaſchā bilde redſama.

Leeli ſvari noſihmeti; weend ſwārds ſtahw grahmata:
"Deewa wahrd" — otrōs pudefe: "brandwihs." Brand-
wihs ſwer ſmagaki. Otrā puſe top bilde iſtahſtitā dſeeſmā,
pehz lauſchu ſapraſchanas:

Kā grahmata ſche zilajahs,
Tā zelahs prahts eelſch mahzibas;
Kā blaſchke welk uſ dibeni,
Tā poſta eegrinſt dſehreji.
Ak faut jel brandwihs nebuhtu,
Tad laudis prahtu zilatu,
Un ſawus behrnus waditu,
Pee Deewa wahrd mahzibu . . . .
Bet tu, mans behrns tā nedari,
Eij labak ſkolā mudigi,
Un mahzees labprah grahmatas,
Das wadihs tew uſ laimibas.

Ta ahbezēs bilde ar ſawem weenteſigeem wahrdeen ir
ta laika Latveeſchu dſihwes bilde.

Paſchā ahbezēs mahzibā Stenders eet par ſinamu mah-
zibas zelu: paſreekſch naſt maſee, tad leelee burti, ſkandineeki,
jumi, neſlani, tad kopā ſauſchana. Preekſch pirmahs laſi-
ſchanas peelits zela rahbitaſt uſ taſnu dſihwoſchanu, ko
ir "kriftigas mahzibas grahmata" un maſajā "bihbelitē"
atrodam.

Otrajā daſa ſkolmeiſtereem par mahzibu peelikta,
Stenders teem peekodina, ka wineem waſagot paſcheem pa-
preekſchu ſapraſt, paſcheem mahzitees, ja negribot behrnus
welti moziht bet mahzih, un dod mahzibu, kā tee no
tahdas behrnu moziſchanas war iſſargatees. Sche atrodam
to zelu jaw apſihmetu, pa kuru wehl tagad muhſu ſkolās
ſtaiga. Latveeſchu ahbezē eſot no Wahzu ah-
bezēs atſchikrama, winas burti fahrta pate ihpaſchi preekſch
ſewis noleekama un mahzama. Das ſühmejahs ihpaſchi uſ
teem burteem, ſch, ſch, tſch, ſas ne wiſ pehz ta laika*)

*) Muhſu laikd ir Wahzu ſkolās ta iſhauſchana atmeſta un tā
ſauzamā "Lautirungsmethode" peenemita, ko Stenders ſawā laikā
Latveeſcheem eeweheleja.

Wahzu wihses wairak burtos jaſaleek: ſ. c. h., bet it kā weens weenigs burts jaſſauz, pehz Kreewu ſk. m. v. Skolmeiferam paſcham pehz ſchilhs „jaunahs ſinas“ burti japatut galwā, tad winſch paliks par labu meifteru un padarihs gruhto laſiſchanas darbu neween par weeglu, bet ir par jaunu.

Stenders bahrgi noſoda tahdu behrni moziſchanu, kur pa wezam katu burtu ga ri iſſauz un til ilgi kaf, kamehr auſim un prahtam reebj. Kad gribot p. pr. „ſchehl“ iſſaukt, tad nemotees fault: ſ. c. h. e. h. l. Kur tur lai ihahlot „ſchehl?“ Bailigs behrns ſatruhſtotees, azis tam pilnas afaru, tas newarot wairs rafſta ſihmes iſſchlirt. Skolmeifters apnizis ſahfot to kult un ſkola topot par bendes namu. Waina topot uſ behrna gruhto galwu mēſta, bet wainigs eſot nejehga ſkolmeifters. —

Muhſu deenās pa ſkolahn tahda buldureſchana valdees Deewam wairak gan neatradifees, bet daſchās mahjās ta gan wehl buhs dſirdama. Daſcha mahte ſawā „kaktā“ wehrpdamā mahja ſawam behrnam ahbezi, ko kahds ſchilhdinſch atneſis. Ta ir ta „lehtā“ ar to „beeso papihri“, ar „ſarkaneem un melneem“ rafſteem, kur tee „zeah“, „zeſah“ (h), „pau“ „wau“ (v) un „maſahs zedas“ (c) atrodaħs. Kad abas pirmahs puſes labi „iſbulduretas“ tad ee-eet „muhſtehwā“. Behrns nu ſauz: „eme (m) — u — a = mo, eſe (f) — u = fu = moſ“ Mahte teiz, tas eſot: muhſu. Daſcha afara no-birſt uſ ahbezi, daſchs kulaſs noſkiht uſ muguru, lihds kamehr tahdā wiſe behrns zaur muhſtehwu zauri teek.

Tad winſch kriftu metis noſweeſch ahbezi kaktā. Kur nu wehl wiſi ziti mahzibas gabali?

Kauns gan nahekhs, ka ne-efam wiſi wehl paturejuſchi, ko wezais Stenders gandrihs preeſch ſimts gadeem jaw teizis, ka wajagot ahbezi mahziht. „Katu reiſi buhs burtus par eiſi iſſaukt un iſſchlirt, ne wiſ weenā weeniga ſlana, ka ar durſchanu, ari ne ſinges wiſe un ka lauzin lauzot, bet ſtaidri, itin ka prahta laudis mehdī ſamanigi runaht, kur wajag balsi ziлаht, kar wajag balsi noſaiſt, un wiſus wahrdus, ne ar puſmuti, ne putru putrahni, bet lehnam un ſtaidri iſſaziht, ar wahrdū ſakot, ar prahtu laſiht.“ „Jo kā behrns no eefahkuma mahzits top, ta winſch eenemahs. Un ko winſch eeradis, pee ta winſch paleek. Un

kad wiñsch ko nelabi eenehmis, tad pehz newar bes suhra gruhta darba atradinah." „Zelam wajag buht no weegla p ee gruhta, lihds pat kopä lasihchanai, no svehtas luhgihchanas un pahtarineem — kad tanis labi eemanijees — lai pahreet „kriftigas mahzibas“ grahamatā.“ Beigas Stenders usdod skolmeistereem par „7. darbu“, behrneem skaitlus eeradinaht, lai mahzetu dseefmas usschikt un svehtajos stahstos ir pehz burtu skaitleem (I. II. V. X. u. t. j. pr.) wajadfigos gabalus atraft.

Trescho reisi „jauna ABZ“ isnahkuji gadu pehz Stendersa nahwes, 1797. gadā; tani gadā, kur to otreis rakstos eespeeda, 1787, Stenders apgahdaja wehl otru tahdu mahzibas grahamatinu, to par „Bild u a h b i z i“ nozauldamas. Stenders pats bij tahs bildites isgreesis, kahdas 24, un apaksh katras kahdu sinamu pantinu parihmejis, kas uj mahzibahm sihmejahs, pehz burtu kahrtas turedamees. Tad naht pašchi burti, pehz kopä fauzamas silbes un beigas daschi gruhtakee wahrdi. Ta bij it pirmā Latweeschu bilschu ahbeze, mahtehm dahwata, kā no teem wahrdeem pašchā preekshā war nomaniht:

„Gods mahtei, kas to miigli dar,
Ko tehwos aiss darbeem ta newar.“ —

Wehl treschā masaka grahamatina top Stendersa rakstu rahditajā peemineta, kas zehluſehs 1782. gadā un wehlak zaur jauno Stenderu no jauna isnahkuji. Tahs bij wiha „jauna gada wehleſchanas*“), kur tas „ſmeeklōs pateesibū iſteiza“ (Ridendo dicere verum), jo „lai gan labas mahzibas, kā ſmeekli iſſkatahs, tahs tomehr no prahligeem top zeenitas“. Tur bij kahdas nekahdas laimes wehleſchanas, „weza-keem, brahlim, mahsai, feltenitei, draugam; ūngam un gaspaschā“ wehleſhi labu, bet „lai tee neliktu tik brihnū agri zeltees un lautu pehz darba ari pajokotes“; „zeenigam mahzitajam“, „debeju waditajam“, „lai tas tik pahrleku nekurnetu, un tuhlin debesi neaisleegtu, kad ūmeezini uj wahrdi tuhlin naw paklauſgi, lai labak rahjot tos dſinejus un launoš usraugus“; launam ūngam“, „lai tas nobeidſot gruhtahs

*) Mehs turam jauna Stendersa „jauna gada wehleſchanas no 1793. g. par pawairotahm un pahrtaiſtahm w ežā St. „jauna gada wehleſchanahm“, no 1782 g. Pehz wiha m, kas mums roka bij, eſam ſchihſ apſpreeduschi.

eeshanas, pirms pagasts postā ejot"; „pilsatneekam", „lai tas semneekus godā turot"; „wagarem un junkuram", „lai metot nost to režno pahtagrū" u. t. j. pr. Kā redsams, wairak jozigas un sibgaligas wehlešhanas, bet wifas pilnas pateesibas, kas uš to laiku semneeku sadishwi sihmejahs.

1782. gads ir wehl ihpaſchi zaur to Stendera dīshwē eevehrojams, ka leelskungs to par Sehrpils prahwestu eezechla. Zaur to winam amata dariſhanas atkal wairojahs. Tani paſchā gadā tam wajadseja ſuperdenta Huhna weetā Sehrpils aprinkli kahdas ſechas baſnizas pahrrandsiht. Tomehr tam atlakahs tik dauds laika, nahkamā 1783. gadā fawu Latweeſchu gramatiķu, pawairotu un pahrlabotu, no jauna laudis iſlaift. To tas tagad noſauza par „Lettiſche Grammatik": ta bij gandrihs par 100 lapu puſehm beeſaka par pirmo. Tani paſchā ſechās daļas eedalita ta tomehr tiķa pahrlabota un pawairota zaur to, ka latviſkas weetas wiſur bij pa wahziski pahrtulſotās, Latweeſchu walodas zelſhanahs ar Slahwu walodahm ūlīhdsinata, Latweeſchu burti pehz „jaunahs ahbezes" kahrtas ūlīkti, deklinazijas ūmalkali iſſekirtas, ūntakhe pawairota, dialectis eevehrots, ūkami wahrdi un lauſchu parunas wairak ūkrahitas, dſeijas (poēſija) ihpaſchibas wairak iſmekletas un aprakſitas. — No Stendera gramatikas pulka wehl lihds pat muhſu deenahm Latweeſchu walodu mahzijuſchees.

Pehz tam iſnahza 1793. gādā pirmā daļa no ta darba, kuru Stenders pats „par wiſeem to gruhtako" noſauz un pee kura tas „daſchās deenās un naiktis ūndas, kūr ziti lūstejahs waj ūaldi duſeja" bij puhlejees. Ta bij „jaunā iſkaidrotā dſeeſmu grahmata lihds ar ūweh-tahm luhgſchanahm". „Wezā dſeeſmu-grahmata" — kuru eevedumā peeminejahm — „ar ūweem gruhteem neſa-pratigeem ūmisieteem wahrdeem", bij to ūeſspeeduſi jauno ūkrahstiht ar „200 tā iſskaidrotahm dſeeſmahm," ka wiſi wahrdi pee ūrds eet. Grahmata top nowehleta ūksemes leelskungam Pehterim, kas Stenderu „uš darbu preekſch Latweeſcheem pamudinajis" un kam wiſch pee ūrds leek, „Latweeſchu ūpanihkuſchu garu zelt zaur baſnizahm un ūkolahm", „kas tos no mulkibas un ūpanihkuſhanas ahrā ūrautu pee atſihhanas un laimes". „Kreewu ūemes Pehteris tapa leels,

ne tik ūawus eenaidneekus uswaredamas, bet ihpašchi ūawahm tautahm labus ūlumus un tikumus dodams. Lai ūchi leelā waldeeka gars pilda ir Kursemes Pehteri Latveežcheem par labu.” —

Pirmahs dalas 200 dseejmas ir kahdā 21 nodalā pa kahrtai kopā ūlirkas, eesahkdamas ar rihta un wakara dseejmahm, zauri eedamas zaur wiſeem ūwehtku laikem, zaur tizibas, tikuma un ūwehta preeka dseejmahm, nobeigdamas ar miſchanas — ūlumeeku — un behru dseejmahm. Galā ūtahw ūtlikjma dseejmas pehz augščā ūpeemineta Wahzu „Katechismus in Verſen” un Latinu «Catechismus melieus».

„Tahs iſſlaidrotas dseejmu grahmataš o tra daļa” iñahza paſcha muhſha galā, 1792. gadā. Tur bij eekščā kahdas 70 dseejmas, 44 pehz Wahzu walobas waj paſcha ūzheretas, to ūtarpā ir daschas no Elihes dseejmahm uſnemtas, par ko wehlak runasim; 25 dseejmas par bihebeles un baſnigas ūtahsteem un beigu dseejma „no muhſu draudses ūlumeeem”.

Te nu atrodam jaw wezo Stenderu pee wezahs Kursemes dseejmu grahmatas iſſlaidroſchanas darba ūtahdajam, pee tahda paſcha darba, kas mīle muhſu deenās tiziš pa-beigts. Stenders pee ta ūtahdajis ar wiſeem ūtawem „dwēhseles ūpehkeem”, ar jaunella ūpirtumu ūawā wezumā, domadams, zeredams un no ūtobs wehledamees, ka wina „dseejmu grahmatu” lihds ar „krītigas mahzibas grahmatu” wiſās draudses Kursemie eewestu un pate waldbi, fungi un mahzitaji pee tam nahktu paligā*). Bet tomehr tā neiſnahza, ka bij zerejis un wehlejees. Tik daschas draudses to peenehma p.pr. Leel-Auzē un ūtetur. Čzarnewskis ūpreesbams, ka Stenders „zaur ūawu dseejmu grahmatu ūeen ūew buhū nemirstibu eemantojis,” ūaka, ta ne-efot ūis „zaur Latveežchu paſchu ne ūapraſchanu” ūikuſi no tik dauds draudsehm attureta, bet tikai zaur „daschu wadonu eeradumu pee wezu wezajahm buhſchanahm turetees,” no „daschu ūkandibas un ūspuſchanahs, ka tee paſchi ne-efot to grahmatu ūarakſtijuſchi,” „no ūeltingas ūaupibas, ūemnekeem ūalihdseht jauno grahmatu ūopirk,” „no ūuhtribas, par winu ūabumu ūahdaht” un „no ūe ūināt ūeliſchanahs” gar tāhdahm ūleetahm, kas paſchu

*) Lužko „Iekſitona” ūpreeschwahrdobs.

semē un widū zehluſchahs. — Pa dalai gan waretu Czarnewskim buht taſhiba; bet mums tomehr rāhdahs, ka iſtā waina eekſch paſchā leetas mellejama, eekſch tam, ka Stenders ſawā dedſibā wezo kurſ. dſeeſmu grahmata „p a w i ſ a m“ atmeta, „kas nekam nederot“*) un p a w i ſ a m jaunu nehmahs un domaja ſaralſiht, kur w i ſ s labakſ, wairak ſa-protams buhſhot. Mehs turpretim eham mahzijuſchees, pa- reiſi un lehni atſiht un tilk to wezu atmetſt, kas pateeſi ne- derigs, wainigſ un atmetamſ, bet patureht zik eefpehjamſ wiſu to, kas labſ un derigs, ka tas pee tagadejā wezahs Kursemes dſeeſmu-grahmatas pahrlaboschanas darba redſams. Teefcham teeſa, Stenders ſawā „iſſkaidrotajā“ dſeeſmu grah- matā pulka wezo dſeeſmu pateeſi pahrlabojis, daſchās jaukaſ no jauna klaht ſazerejis, kas tikufchās wehlakās dſeeſmu grahmataſ, ihpaſchi Kursemes jaunajā grahmata 1806. gadā, uſnemtaſ un muhſu draudſehm ſirdi un prahā pa- likufchās. Bet tas ari teefcham teeſa, daſchās no wiſa iſ- ſkaidrotajahm dſeeſmahm nemaſ naiv labakſ par wezajahm, zitas kas no jauna peenahkuſchās klaht — it ihpaſchi otrajā daļā, kur wezuma wahjiba ſtipri manama — kriht wairak laſamās grahmataſ, preekſch laſiſchanas mahzibas, ne la ba- niņas grahmataſ, preekſch Deewa luhgſchanas un ſirſniņigas dſeedaſchanas. To redſejim otrajā daļā, daſchus dſeeſmu ga- halus iſnemdamī. —

Stendera dſihwe lihds ſchim uſ preekſchu tezedama dabuja ari daſchās behdas peeredjeht. Jo ſirmaks wiſch pats nahza, jo wairak manija, ka tee, kas ar winu reiſe auguſchi un tam peederigi, ziſs pa ziſu no ſchihſ dſihwes atrahwahs, wiſu weenu atſahdami. No Stendera trim brahleem, diwahm mahfahm, weena puſbrahla, bij wiſi jaw Deewa preekſchā aifgahjuſchi. Wezakais brahlis Kourads Gideons bij jaw ſenak nomiris Zelgawā, par kaufmani iſmahzijees. Otris, Jahnis Kristaps, eestahjahs Kreewu deenesta, iſpeluijahs Jurga kruſtu un kluwa pa palkawneku pa-augſtinats. Bebz tas apſargaja Kislara zeetokni pee Terela upes Kaukāſija pret Perſeeſchu uſmahlchanahm, lihds pat ſawam muhſha galam 1776. gadā. Wezakā mahſa, Anna Eliſabete, bij ar kahdu dakteri Ķhertu apprezejuehſ un nomira bei behrneem.

*) Leksikona preekſchvahroš.

Ir pat muhsu Stendera jaunakais brahlis un jaunakà mahjà nebij wairs wirs semes. Jurgis Stenders, tas pats, tas pee Gotharda Jelgawà bij skolà gahjis, ißmahzijahs par mahzitaju un eestahjahs tehwa weetà leelajà Lashu muischà, kur tas lihds 1789. gadam fawu muhschu nodishwoja. Brahma godà nn flawà tas naw nahzis. Jaunakà mahjà Anna Dorotea, apprezejahs ar Lashu paliga mahnitzatu Schneideru un nomira nekahda mantineeka neatstahdama. Stendera pußbrahlis, Jahnis Zehkabs Nerecius, tas wezakais par wizeem, nomira Polu lehnina kara spéhla par wirfneelu buhdams. —

Baur fawu mihlo peederigo nahwi Stendera dñihwei bij labi prahws robs ifrauts. Bes tam wehl jaunibas draugu un paßhstamo skaitlis deen no deenas maßumà gahja. Un tad nahza us reisu wina namam tahds siteens, kas gandrihi paßchu lihds fatreeza. Wini mihlo laulato draudseni, ar fo tas apalus 40 gadus bij kopa dñihwojis, Deewis aizinaja fawà preekhjà, 1784. gadà. Tas lehrahls 70 gadu wiham diktii pee firds. Jo mihla ka un dahrgaka ta tam bij bijusi, jo wairak tas nomanija, zif gruhti bes winas buhs isteekams, jo karstali tas ilgojahs, tai pakal eet. Gan tas atrada mihlas kopeju rokas eekh fawas wedekles, kuru tam dehls bij pahrivedis. Tathu nebij wairs tahs wezahs eerastahs. No ta laika tas palika jo deenas wairak par sweschineelu, paßhstamöns buhdams. Meefas spéhki allaidahs, gars gan wehl turejahs un klauschinaja arweenu wehl pehz wiſu leetu eefahkuma, ka to no ta räksta „Mosaische Kosmogonie“ redsam (paſaules zelschanahs pehz I. Mosus grahmata), kas 1784. gadà Jelgawas mehnekhà räkstös ifnahza.*). Tanti wiſch rauga it ihpaſchi fawu „dabas atſihſchanu“ pee wezo laiku tumjhahs „pateeſibas filoſofijas“ turedamees, ar bihbeles stahstu mahzibahm faweenot, us dascheem nezeleem nokluhdams. Bità kahda grahmatinà „Anmerkungen über die Offenbarung Gottes in der Natur“ (1785) tas nehmahs peſihmehjt, fo tas nebij pa prahtam atradis kahda zita räksta „par Deewa parahdiſhanos dabà,“ peerahdidams, ka tas (räkstueks) wiſai tizibai eepreezinaſchanu panemot un paſchu Deewu atmetot un no tahdeem netizibas nezeleem wiſam (Stenderam), Deewa wahrda mahzitajam peenahkotees wiſus, ihpaſchi jau-

*) Kütters, Mitauische Monatsschrift. April 27—58 I. v.

nelkus, attureht. Czarnewskim tas rafits nepatihs, tadehl ka tas zitus noteesajot; bet Stenders bij jaw trihsdehsmts gadus atpakał tizibas pateesibu aifstahwedams — netizibu noteesajis. — Raksta beigas muhsu firmgalwim wehl duhscha, žawu pretineku uzaizinaht, farakstitees par gudribas pameem: Kursch gaifschali domaschot?! — — —" Stenderam nahzahs wehl 1787. gadā schini strihdū rafstiht.

Ziti Wahzu rafsti — wairak filosofijas ne ka teologijas garā, — bij par nahkamahm leetahm, kur Stenders schihs femes nihzibu un laizibu astahdams un pahri pa kapa tumschumeem un noslehpumeem pazeldamees usnehmahs staigaht pa muhschibas un gaifmas augstumeem. Tahdas domas tas bij usfihmejis tani grahmatinā: „Gedanken eines Greises über den nahen Zustand jenseit des Grabes 1786“; pee kuras pehzak, gadu preefsch mirschanas, 1795. g., wina beidsamais rafits par peelikumu isnahza „Philosophisch Gedanken über wichtige Gegenstände“.

Schihs abas grahmatinas, preefsch „domatajeem“ farakstitas, grib peerahdiht, ka kristigahs tizibas mahzibas bihbele ar augstakajahu „prahta un dabas mahzibahm“ kopā sateekotees. Tee pamati, us kureem tahs sateekahs, ir ta Iaika atsishchanas „triadiba“ no Deewa, dwehfēles nemiristi bas un nahkamahs teefas. Muhschigo dīshwofhanu Stenders tik lihdsibā aprahda, ne wis ka Lawaters wahrdū pa wahrdam nemdams. Bet sawas domas par apflehpitem garu spēhkeem gaifa un winu radneezibu (dīshwibas magnetismu) tas ir sche paturejīs. — Schinis rafstōs Stenders teiz esam atsinis, ka filosofija tik pawirschu nemta, aifwedot no Deewa projami, bet dīsti isprasta, ta wedot pee Deewa klaht.

Schihs beidsamahs Stendera Wahzu grahmatinas par filosofijas-teologijas leetahm pulkeem loti patika. Jelgawas profesors Kūtners rafstija teejas lungam Tetscham, ta pirmā grahmatina ešot ta jaukakā, ko Stenders pa wahziski rafstijis un sīhmeja us Stenderu tos leeliskos wahrdus, kuras Gellerts no Anglu slawenā rafstneka Richardsona bij fazijis:

„Dies ist der schöpferische Geist,
Der selbst dem härtesten Bösewichte
Den frommen Wunsch: „ein Christ zu sein“ entreißt.“

(Schis ir tas leelais gars, kas ir wiſu zeetalajam laundarim leek wehletees, buht kristigam zilwekam). — Muhsu laikeem wiſa ta leeta parahdahs rahmakā garā. Mehs zeenijam wezā Stendera zenschanos us ſirds un prahtha pahrneem nahkamahs dſihwes godibā pazeltees; bet a p k e r t un p e e r a h d i h t — to wiſch pats jaw agrak tezis — ne weenam neidoſees, tik atſi h t un a p b r i h n o t to, kas mumis ſwehtajōs Deewa wahrdōs nolikts, „ko azs naw redſejusi, auſs naw dſirdejuſi.“ — —

Wezais Stenders bij jaw palizis wezs, wahjſch un weens weenigs, no ſawas laulatas draudenes aſchfirts. Sawu prahwesta amatu tas tomehr wehl apkopa tanis abjōs gadōs, 1785 un 1786, bija pats klaht pee mahzitaja eweſhanas Salwē un neatrahwahs wiſ no tahlahs, gruhnahs braulſhanas us Jelgawu, pee bañizas teefas ſehdeſchanahm, kur tas par peefehdetaju bij iſwehlets. Lai apdomajam, ka Sunakſte no Jelgawas kahdas 20 juhdſes tahlu, kas toreis wiſas pa ſemes zeleem (un wehl pa kahdeem!) bij nobrauzamas. Tahds zelſch kerahs wiſuſtiprakajam wihrat pee kauleem, kur nu wehl ne wahrigam ſirmgalwim. Tatſchu tam bij wehl atlants reiſ no ſchi tahlā zela pahrbrauzot preekus veedſihwot, kas lihdsinajahs ſiltam faules gaiſam wehlā rudeni. 1786. gadā no Jelgawas pahrbraukdams wezais tehwā atrada ſawu behrnu preekſhā, ar ko weſelus 25 gadus nebij redſejees. Ta bij wezakā meita, kas Kopenhagenē tika iſprezeta Schwenzena wirſneekam. Ta bij nahtuſi tahlō baiſigo juhras zeli, gribedama ſirmo tehwu wehl reiſ redſeht un ſkuhpſtiht, pirms ne ka tas ſawas azis aifdaritu. Weſelu gadu ta palika Kurſemē. Tas bij tas laiks, kur beidsamo reiſi wiſi behrni un behrnu-behrni ſopā buhdami wareja ap tehwu un wegtehwu ſapulzetees un preezatees. Tee bija: Stendera weenigais dehls — Alekſanders Jahnis, — jo otris bij Kopenhagenē nomiris —, un Stendera trihs meitas ar ſaweeim behrneem: wezakā kas no Dahneem pahrnahkuſi; otra kas Rigā dſihwoja ar piſhehtas rewiſoru ſnebuſhhu apprezejufehs; trefchā kas bij Jeħlabmeesta aifzies pahrluhkom Weyricham iſprezeta.

Dahnu meitas pahrnahkſhana ſazehla tihi ſwehtku un preeka deenas, ne tik ween paſchu ſamilijā, bet ari ahrpuſe, pee draugeem un paſihſtamajeem. Stendera draugs un zee-

nitajs, teesas kungs Jelgawā, Tēfchās laida tam 22. augustā 1786. g. wehstuli, rafstidams, tas preezajotees līhdī, ka wina meita tahlo zelu laimigi pahrbraukū; tahda ūaredſeſchanahs pehz tik ilgeem gadeem eſot teesham nobildejama; ſchirkſcha-nahs gan nahkſhotees gruhti, „bet kas pratis mums mahjāt, kā ja mir ſt.**) tas pats ari finahs, kā ja ſchirkra h.s. Un teesham, ſchirkſchanahs nahkamā waſarā bij tihrs behdu un aſaru brihdis. Bet Stenders uſ to jaw bij pamaham ūataiſijes, lehni ſawā garā pahrlizis un wiſu ko ſchirkſcha-nahs brihdim tuwojotees ſawā ſirdi ſajutis, ihpafchā Wahzu dſeeſminā ſalizis, ko bij ſaweem behrneem un behrnu-behrneem par peemiku ſazerejīs un ir latwiſki pahrtaiſijis. No ſawa weena behrnu ſchirkotees tam prahā nahk, ka drihs buhſhot no wiſeem, wiſeem pawiſam jaſchirkahs, uſ muhſchiga tehwa mahjahm jaeet. Ŝaweem behrneem tas atſtabjot ſawu preefſchihmi, lai tee zee-nigi tehwa pehdās ſtaigatu un reiſ atkal ar winu ūatiktoſ winā muhſchā.**) Stendera draugeem Jelgawā, Tēfchām un gimnaſijas profeſoram Kütneram ſchi „tehwa dſeeſma“ (patriarcha-

*) Sihmejahs uſ Stendera rafſtu: „Gedanken über den nahen Zustand jenseit des Grabes.“

**) An seine Kinder und Enkel bei der nahen Trennung von seiner Tochter 1787.

Schnell entſliehn die goldnen Tage,
Die mein fernes Kind
Über Meer und Wellen zu mir
eilend
Mir erschuf.

Sie sind nicht mehr fern die
Stunden,
Da sie wieder flieht;
Doch getrost, ich legne ihren
Abſchied,
Ihr Bild bleibt.

So werd' ich auch einſt den Meinen
Und der Welt entſliehn;
Glück und Kampf und Druck der
Erdenkinder
Nicht mehr fehn.

Augsta ſüge uſ ſaweem behr-neem un behrnu-behrneem.
(Luhko: Singu Iuſtes II. Nr. 26.)

Pirmahs trihs pantinas naw
Latweſchu dſeeſmā pahrgeltas,
ta tik eſahlaħs ar zeturto:

lisches Lied) dsiti pee sirds gahjußt un weens no wineem
iffauzis: „Deews usturi mums muhsu „semes dseesmineku“ wehl
ilgi, ilgi!“ Tee eepreezina un apmeerina firmgalwi, tam
rakhtidami, ka satikchanahs jaw wehl domajama. Upbrihnodams
beigas Tetschs iffauz, winch noskuhpstot tafs asaras, kas tur
schkirotees biruschas. „Ich respectire die klassische Vater-
thräne, die Sie beim Abschied weinen werden und küssse
auch die brüderlich auf, die Ihre fromme Tochter an Ihrem
Busen fallen lassen wird.“ Sihmigi wahrdi preeskha ta
laika Wahzu rakstu wihses un karstahm jušchanahm vrakta
gadu-simteni! — Pehz diweem mehnesheem, 19. septemberi
1787. gadā, tas pats juhsmigais Tetschs wehle Stenderam
laimes, ka Dahnu meita til laimigi ūawu tahlo zelu no-
braukusi.

Meine Silberhaare zeigen
Schon das nahe Grab;
Still und ruhig geh ich ihm ent-
gegen,
Wenn Gott will.

Jaw mans firmums masam
wellahs,
Tuwu kapu rahd,
Klus un meerigs es tam pretim
eemu,
Kad Deews grib.

Vald flieht meine müde Seele
Bon dem Staub empor,
Dort geschmückt in reiner Unschuld
Auszuruhen.

Gan drihi mana wahrga dwehsel'
Skrees no pihschleem turp,
Kur ar sposchahm debefs-drah-
nahm gehrbta
Aldusehs.

O, wie wird mich da verjüngen
Jener Lebensquell,
Der mich Ewigkeiten wird be-
glücken,
Wonnevoll.

Tur tas dsihwais awots mani
Jaunam pahrewhrihs,
Un ar debefs-preekeem muhschu
muhscham
Aplaimos.

Auf des ewgen Vaters Thronen
Gleich dem Sonnen-Glanz.
Werd ich da sein göttlich Ant-
litz sehen
Ganz entzückt....

Uj ta muhsch'ga Tehwa krehsla
Kas ta faule spihs,
Buhs tas Deewa waigs man
skaidri redsams,
Ai, ka ſwehts!...

Auch auf Euch, Ihr meine Kinder,
Schaut mein Vaterblick,
Für Eur Heil am Throne Gottes
betend
Und Gott hört.

Ir us jums, juhs mani behrni!
Skatischos ka tehwis,
Swehtibu par jums no Deewa
luhgdamis,
Un Deews dsird.

Nu muhsu wezehws pawisham par weentuli hewi jutahs;
firds nestees nefahs us meeru, Winjch gribaja papreefchus
meerâ un wakâ tilt no sawahm amata darishchanahm. Tas
luhdsja leelkungu, lai to no prahwesta amata un darba at-
laishhot. Tas paikauisja firmâ tehwa wehleschanos un wina
puhlinus un nöpelnus godadams tas dehlu tehwa weetâ par
prahwestu eezechla, 1787. gadâ.

Und wenn Eure Handvoll Jahre,
Wie ein Traum entflieht
Eile ich hinab mit Lichettesflügeln
Zu Euch hin...

Drauf führ ich mit frohem Jubel
Euch zur selgen Schaar,
Zu den unbegrenzten Lichettes-
spären
Besserer Welt.

Und Ihr, meine frohen Enkel,
Folget meinem Bild,
Wege der Gerechtigkeit zu wandeln
Würdiglich.

So wird Gott von Stamm zu
Stämmen,
Schild und Lohn Euch sein,
Bis wir einst uns dort in Himmelsphären
Alle sehn...

Un fad juhsu gadu mehrinjch
Tâ kâ japsis suhd,
Tad nolaidischos ar gaismas
Pee jums buht . . .

Tad es juhsu dwechselites
Gala wadijchus
Us tahn gaischahm jaunas pa-
fauls weetahm,
Kur Deews wald'.

Un juhs, mani behrnu behrni
Lai mans gods juhs dsen
Taiznibas un goda zelus staigaht
Zeenigi.

Tad jums Deews us dsimtu
dsimteem
Swehti aplaimos,
Kamehr isredsetu pulsâ wiñ
Sanahksim . . .

S. Wezuma deenas.

Schärdamees no sawa darba un amata muhsu Stenders
gribeja tos beidsamos dsihwes gadus, ko Deews tam noweh-
lejis, klujumā un meerā nodsihwot, sawejōs un wairak preeksj
fewis. Skaitot no paſcha eesahkuma wiſch bij gandriji
kahdus puſſimts gadus weetu weetās darbā un amatā bijis:
par ſkolotaju, mahzitaju, tad atkal ſkolotaju, profesoru un beidsot
atkal par mahzitaju un prahwestu. Tahds laika un darba gabals
nogurdina ſpehkus, ir wiſu ſiſprakos un tahdam gara muhscha
gahjejam, kam jaw pahri pa ſeptindesmit, meers un klujums
weezuma deenās ir til pat wajadſigs un wehlejams, kā zauras
deenās strahdneekam meegs un duſa. Bet tee kaſ domatu, Sten-
ders sawās wezuma deenās pawifam bes darba bijis, loti pahr-
ſkatitos. Lai gan meeſai brihscham wahjibas uſnahza, gars bij
un paſika ſpirgits lihds pat beidsamajam. Wiſch newareja rimtees
nelaſidams, negudrodams, nerakſidams, kamehr ween eeſpehja.
Sawās wezuma deenās tas bij wehl til jauns un jautris
garā, kā wareja otro dalu no „ſing u luſte h m“ ſarakſtiht,
un tanī paſchā laikā, 1789. g a d à, uſnahza Jelgawa p ee
Steffenhagena ir wina leelakais un ſlawenakais darbs preeksj
Latweeſchu walodas, wina wahr dn i ze, diwi d a l a s,
„Lettiſches Lexicon in zweien Theilen“, pawifam
uſ wairak ne ka 1000 lapu puſehm, Wahzu-Latweeſchu dala
ar 773, Latweeſchu-Wahzu ar 404 lapu puſehm. Te bij
tā ſakot wiſi tee kuhliſchi, kurus wezais Stenders zauru
muhschu Latweeſchu wahrdū laukā plahwis un kopā ſehjis,
ſakrahti un ſchluhnī ſawesti. —

Jaw no laiku laikeem Stenders bij preeksj ſawās
wahrdu-grahmataſ ſtrahdajis melledams, kopā krahdams un

fijadams. Ar ſaweeem rakſtu darbeem galà tizis wiſch ſahka domaht, kà to drukà apgahdahs. Tas pulka naudas mafhaja un pats uſ ſawu roku tas to ne-eefpehja. Tadehk wiſch nehmahs luhḡt Kurſemes waldbu, lai paſihdhetu pee wahrdnizes nodrukaſhanas. Wina draugs, augſchà pee-minetais juſtizrahts (teefas padomneeks) Tetschs Felgawà apnehmahs to luhgſchanas rakſtu nodot. Par to wiſch rakſta Stenderam, 12. julijà 1786, tas eſot wina rakſtu „Kurſemes wa h d n i z e s“ dehl muifchneezibas ſekre-teerim, kambarkungam von Howenam nodewiſ un zerot gan, ka wina grahmata nahkſhot drukà, jo Howens eſot tapat ſajutis kà wiſch (Tetschs) un buhru kauns preeſch wiſas muifchneeku fahrtas, ja wina tan ſeetā tapat nedomatu. Tetschs bij ſawai wehſtulei Howena atbildi klaht peelizis, kur ſchis iſteiz, wiſch preezajotees un apnemotees pee waldbas par to ruhpetees, ka tik augſti teizamà Stendera prahwefta rakſts tilku nodots un tam tee peeprafitee 1000 dahlderi dahuati, lai wiſch ar ſaweeem pehznahkameem wa-retu baudiht tahda gara un gruhta darba anglus. Beigàs wiſch leek (Tetscham) Stenderu ſweizinaht un apſolahs no jauna par wina leetu gahdah. — Howens nebij welti ap-ſolijis. Tan ſaſchà gadà, (1786), 30. ſeptemberi nospreeda Kurſemes lantagà: „Godajamam un augſtimahzitam Stendera prahweftam top 1000 dahlderi dahuati, lai tas waretu ſawu derigo wahrdū-grahmatu ſilt rakſtös eefpeſt, par ſihni, ſik Loti Meh̄s, Kurſemes waldbiba, wina mahzitus darbus un puhiſlinus ſinam zeeniht, ko tas wiſai tehwu ſemei par labu ſapelniſees.“ Weemu trefchdalù no tahs naudas dewa leels-kungs, diwi trefchdalas nahza no muifchneekem. Par to tad Stenders ari ſawu wahrdnizi, kad ta pehz trim gadeem gatawa nahza, nowehleja Kurſemes Leelfungam Pehterim, waldbai u n wiſai muifchneezibai. Ar dſili aifgrahbtu ſirdi tas pateizahs wiſeem par to paſihdsibu, ko tee nolehmufchi un neſin ſawà ſrimà wezumà wiſs ſemes neka zita wehle-tees, ka wiſai tehwemei par labu wiſu wian ſopu gahdai ſawu no ſirds miheleto Qatweſchu tautu nowehleht, kaſ tapat kà zitas pehz Deewa gihmija radita, pehz ſirds un prahta apgaifmoschanas fahrot fahro, kaſ wiſu ſemi uſtur, bet kaſ lihds ſchim til brihnum wehl palaifta, gan ſawà atſiſhchanà, gan tilumös un dſihwes eeraſchàs. — Tik pat ſirſnigi un

dedsigi Stenders issaka preekhwahrdos, winsch esot gribejis, pirms no ūchihs pašaules ūchtirotees, ūawa Latweeschu darbā wehl to wajadsigako padariht, kreetni uſtizigu zil ūpehjams pilnigu wa h r d n i z i apgahdaht, kas ne tikai mahzitajeem, teefaskungeem, daktereem deretu, bet ir semkopjeem un dabas pehitajeem waretu lihdscht. Wina dwehzele ūhgsmojotees, ka tas ūawu ūrds wehleſchanos panahzis un ūpalwu pēe malas nosildams winsch teiz Deewa ūchelaſtibū, kas winam wezumā ūpeku dewusi, peeredseht, ka ūchis darbs drukā iſnahzis un lihds to paſchu ūcheligo Deewu, lai winsch Latweeschu behrnii apgaismoschanas darbu ūcheligi galā westu.

Pirmos ekemplarus no ūwas patlaban iſnahluſchahs wahrdnizes Stenders tuhlin nosuhtija Kursemes waldibas lozekleem, teem kungeem, kas par naudas palihdsibu wiſupirms bij' ruhpejuſchees; wimū wahrdi ir: E. J. Taube, E. F. v. Ruthenberg, G. H. v. d. Howen, Moritz v. Sacken, W. v. Hahn, Heinrich v. Offenberg. Wini wiſi kopā atraktija Stenderam no ūlgawas 25. novembeři 1789, pateikdamees par dahwatahm wahrdnizehm, ūras tee godā tureſhot par dahrgu peeminu tam wiham, ūra rakſti jaw ūen ūen paſhstami un kas preekh Latweeschu apgaismoschanas un aplaimoschanas strahdadams til augstu ūrmu wezumu ūeedſihwojis. Ir ūawam draugam Tethcham, kas lihds ar to bij' ruhpejees, Stenders nosuhtija jouno leksikonu. Tethchs par to no ūrds pateikdamees atraktija 2. dezemberi 1789 Stenderam tihri praveeſha wahrdus: Juhsu wahrdos waretu tik tad no Kursemeekeem un Latweescheem tilt aismirsts, kad tahdas walsts pahrgroſſchanahs (Staatsrevolution) iſzeltos, zaur ūrahm wiſa Latweeschu waloda nahlamahm ziltim no semes wiſus iſnihktu un iſputetu. Bet preekh tam wajadſetu ūahdam gadu-tuhkſtotim paeet, un kad ir waloda pateiſmirtu, winas grahmatas tomehr wehl dſihwotu. Stendera wahrdos un ar wina wahrdut tehwſemes wihrs, nemirs nekad ūaudis un pehžgadu-ſimteeneem pehžnahzeji mani apſkaudihs, ka man ūaimijees reiſe un kopā dſihwot ar ūchogodajamo ūauſchu tehwu un ūaimigo tautas apgaismota ju.

Ta tad ūchi ūauzamā „Kursemes wahrdnize“ Stendera darbam un wahrdam ihsti ūroni uſlikusi, kas wehl naw ūawhitis

lihds schai baltai deenai. Ko Stendera draugi toreis uo Stendera wahrda nemirstibas daudsinaja, tas peepildijees lihds pat muhsu deenahm. Bet ta grahmata zehluſi ari newihstamu peeminu ta laika Kursemes waldbas wihereem, leelungam un muischneekem, kas ar dewigni roku pee ta darba palihdsejuschi, ko paſchu ſemes behrns paſchu ſemes laudim par labu ar ſawn galw u faſtrahdajis. Wezà Stendera gramatikas un leſtikona darbi derejuschi zilſchu ziltim, us to, ko wiſch pats wehleht wehlejees:*) Latweeſchu tautas „dwehſeles un ſirds zelus uſmelteht“, wiſu ſpreedumus un aiffſpreedumus iſklauſchinah, „wiſu wezu wezahs eeraſchah paſiht“, „wineem ſtaidrakus nojehgumus, labakas domas, kreetnakas zenſchanahs eepoteht,“ un taſhdā wiſe wiſu Latweeſchu tautu zelt us angſtaku gara un attihſtibas ſtahwokli, west pee garigas un laizigas labklahjibas par ſwehtibu wiſai muhsu diſintenei. — Ar teem darbeem wiſch biſ' pats ſawn leelo grahmatu pulku ſarakſtijis un Latweeſchu rafhneezibū no jauna nodibinajis; za ur teem wiſch pamudinaja nahka mahs paudhes eefahkto darbu Latweeſchu walodas ſinachanā tahlač kopt. Stendera walodas puhlini it ſewiſchki wehl derejuschi paſchaj Latweeſchu walodas iſkopſchanai: Bielenſtein gramatikas, Ulmania — Brasches wahrdnizes, wiſas at ſpeeschahs us wezà Stendera kameeſcheem. „Ar wezo Stenderu eefahkahs pawiham jauns laikmets gan Latweeſchu rafhneezibas, gan wiſu attihſtibas (kulturas) wehſture, gan ari Latweeſchu gramatikas wehſture“ un peeliksim klaht: wiſa wiſu walodas iſkopſchanā. „Stendera leelais gars, ar Latweeſchu walodas un tautas garn eelaſdamees, to uſ wiſahm puſehm diſli iſmekledams un par to ſew bagatas ſinas krahdams, ſinaja ihpafchus (walodas) likumus uſeet un uſzelt, kur ſenak til daschus ſihkns pe eſihm eju muſ ſpehja dot“ — ta Bielenſtein ſpreech ſawn leelajā grahmata par Latweeſchu walodu. (Lettische Sprache I. 22. I. p.).

Stendera leſtikona gada wehl zitas maſakas grahmatas rafhds iſnahza, wiſupirms no jauna iſdotahs un pawairotahs „paſa kaſ“, par kurahm eefch „Mitauer Zeitung“ no 12. februara 1789. gada laſams, ka Stenders Latweeſchu walodu un tautu iſkopdams wiſu ſawn laiku nosihmejot („Epoche

*) Wahrdnizes preelichwahrdos.

macht") un ihpaſchi no ahrsemneekeem „peeminas ſihmi“ eſot iſpelniſees; zaur ſawahm paſakahm taſ lihdsinajotees Wahzu un Franzuſchen paſalneekeem Gellertam un Lafontaine (l. Laſſonten); beigas taſ peemin, ka deretu muſchlungem un ſkolmeiſtereem par to ruhpetees, ka laudis paſchi wairak tahdus derigus rafſtus laſitu. — Tad wehl peeminama grahmatina ar wirſraſtiu: „Eliſes diwpaſſmit ſwehtas dſeeſmas (1789). Stenders bij tahs nehmeeſ pahrzelt no Wahzu walodas, fo weena no ta laika kreetnakajahm Kurſemneezehm Eliſa von der Recke, dſimuiſi graſene Medem, mahſa beidhamajai Kurſemes leelmahtei Annai Doroteai, bij ſazerejuſi. Pa ahrſemehm zeſodama un ar ta laika wiſwairak godateem un mahziteem wiſreem ſatiſdamahs, ta kluwa paſiſtama un godā tureta ahrpus muhſu ſemehm, ſawas ſkaidras ſirds un tiſuma dehſ. Zaur ſaweeem rafſteem ta eemantoja few paſtahwigu wahrdū Wahzu rafſteezibā. Muhſu Stendera laika bij paſlaban peeminetahs diwpaſſmit „geiſtliche Lieder“ no winas iſnahkuſhas, kuras taſ nehmahs Latweeſcheem pahrzelt. Geſchā tur bij „No Deewa leeluma,“ „No ta Raditaja,“ No ſwehtas Luhgſhanas, „Sirds iſmekleſchanas,“ „Swehtas eepreeziņaschanas dſeeſma,“ „No Deewa gaſdaſchanas,“ „Tituma un Mirkibas dſeeſma,“ „Sahtigas dſihwoſchanas Laima,“ „Luhgſhanas,“ „Meerigs prahs“ un „Pehrkon aſeeſmas.“ Ta laika „Ritauiſche Zeitung“ rafſta Stendera tulkojuunu apſpreedama, neweens nebuhtu warejis tahs dſeeſmas labaki pahrzelt, ka wezais godajamais Stenders, kas latru weetu domas un juſchanas, til weegli un dabigi protot atſtahſtiht, beiſ nekahdas ſpihleſchanas. Spreedejs domā, ka „ſwehtahs dſeeſmas“ laudis uſ deewbihjibu pamudinaſhot zaur augſtahs mahtes preeſchihmi, tahdā laika, kur netizibas neſahles lihds pat ſemakahm kahrtahm eeveeſuſchahs. Stenders tahs dahwinaja „Eliſes“ mahſai, Kurſemes leelmahtei peemineſdams, ka taſ gaiſchums, kas Eliſes dſeeſmas atſpihdot un wiſai ſemei godu darot, eſot ari wiſa dwehſeli ar ſwehtu uguni ta pildijs, ka taſ apnehmeeſ tahs latviſki „iſdarinaht.“ Winſch tahs nowehſlot Kurſemneeku ſemes-mahtei, kas Latw. tautu neſmahdejot, bet ar to daſchu reiſ „ſemiskā walodā“ ſaru-najotees. Par to preezajotees latris Latweetis un daſchs laſs firmgalwiſ ſtahiſtihot to atmineeſ ſaweeem behrnu behrneem un uſmudinaſhot tos par tahdū leelmahti Deewu

Iuhgt. Leelmahte pate Stenderam atrakstija (7. marta 1789) no Wirzawas pateikdamahs par tahdeem mihleem wahrdeem un apfolidamahs pehz ta dsihtees, ko Stenders no tahs daudsinajis. Uri pate dseefmu hazeretaja, kas tolaik vee mahfas Wirzawas pili usturejahs, pateizahs (4. marta 1789) par to reti pedfishwotu leelu preku, ko Stenders tai darijis, winas dseefmas latviski pahrzeldams. Zaur Stenderu wina esot tahda wihsē eespehjusi gahdaht Latweeshu semneekeem par dwehfeles labumu; jo taiñui par teem „no mums tik palaiſteem laubim“ strahdaht tai ne-esot nolemts. Beigās ta nowehl Stenderam ilgu weſelibu, garu muhſchu, teikdama ka neweens wina nöpelnuß preeksch Latweeshu tautas neſneegſhot un lai behrni behrni wina pehdās staigatu. 1791. gadā wezais Stenders fazereja wehl pehdigo „Slawas un preezas dseefmu“ uſ teem goda ſwehkeem, kas Vestenē to gadu kluva ſwineti no fungeem un semneekeem.

Bei ſcheem darbeem muhſu Stenderam ari ſawas darboschanahs bijuschas, ar kurahm tas ihpaſchi wezuma galā nodarbojees. Ja warbuht mums un muhſu laifeem tahs par blehnahm un ta laika kuhdahn iſleekahs, tatschu der tahs ſinahrt preeksch Stendera un wina dſihwes iſprachanas. Un kas ſcho wihrū lihds ſhim mahzijes zeeniht wina kreetnuma dehl, tas to neuzinahs un nenofodihs tadehl, ka tas kuhdijees un maldijees lihds ar ſawa laika labakajeem. Winsch tā pat ka tee ziti wiſi uſſlatami tani ſinā par ſawa laika iſhſteem behrneem. — No tahdas darboschanahs, gan wairak laika kaweklim, tomehr ar pilnigu pahrleezinachanos, mums uſglabajushehs leeziba eelſch lahda Stendera rakſta, kas paliziſ nedrukats un ſawā originalā Tehrpatas augſtſkolas bibliotekā wehl atrodotees*). Schim rakſtam ir tahds wirſraſis: „Clavis Magiae.“ Die geheime Naturweisheit vom Stein e der Weisen, historisch, physisch und practisch beleuchtet. Nebſt einem hermetischen Lexico und Anhang von Gottfried Spes Moosbrunn. 1794. 160 L. p. 8.“ Beidsamajā lapu puſe laſams: „Neu gedacht und geschrieben von einem 80 jährigen Greise.“ Schis 80 gadu wezais ſirmgalwiſ ir muhſu Stenders, kas ſawu wahrdū tam rakſtam „ſle-

*) Luhko: Recke — Napierſky: Allgem. Schriftſteller- und Gelehrten-Lexicon.

penas gudribas atflehga" gan preefchā lizis bet to pahrtai-
fidams: „*Spes*" falikdams no pirmajeem burteem: Stender
Praepositus Emeritus Selburgensis (=Stenders wezs Sehr-
pils prahwests) un „*Meoosbrunn*" pahrtulkodams no: *Sunakties*
= *Suhnas aka*" (?). Jaw ſchi wahedu falikchana un if-
likchana aprahda rafsta ſlepenahs leetas; wehl wairak tahs
paſchā rakſta atrodahs. Tur nehmahs Stenders no „ſlepe-
nahs dabas gudribas" jeb „alkimijas" ſtahſtiht un aprahdiht,
gan zaur wehſturi, gan zaur paſchu dabu, ka eſot „gudribas
akmens" atrodams, zaur kuru warot ſeltu pataiſtih; wiſch
ari domaja, ka bihbele, Moſus un Ijaba grahmataſ teekot
mahzits, ſelta fehla atrodotees paſchā zilwekā. Tadehl tas,
ihpaſchi ſawās wezuma deenās ar ſelta taisiſchanas ſkolu no-
darbojees, gribedams to no zilweku mihsaleem ifsdabuht. Pehz
wina nahwes eſot pulka podinu un ſlahrdinu, kurds tas
maiſijis un wahrijis, kaltejis un dedſinajis, bijuſchi jaſmet
laukā.

Ja kahds brihnodamees prafitū, ka tahds wihrs ka Stenders,
kas pats pret mahnu tizibu karojis, warejis ar tahdahn bſeh-
nahm nodotees, tad der gan paſchu leetū, gan Stendera dabu
un atfihſcham eewehrot. Šelta taisiſchana naw wiſ tik weenā
laikā ween, bet zaureem gadu ſimteneem lauſchu prahthus ap-
mulſinajuji; gudri mahziti wihi un paſchi waldineeki tai pa-
dewuhchees un tizejufchi. Mahrtinſch Vinters un leelais prah-
neeks Leibnijs, ko augſchā peeminejahm, eſot ari tanis domās
bijuſchi. Eelſch tā ſauzamahs „alkimijas" gudribas, kas pat
muſhu ſimijas ſinatnibas mahti uſluhkojama, zehlahs ihpaſcha
ſelta taisitaju ſkola, kuras mahzelli lihds pat muſhu gadu
ſimteium uſturejahs. Tahds alkimijas mahzellis muſhu Stenders
ari bijis. Wiſch pee tays nahzis zaur ſauv dabas atfih-
ſchamu, kas doba iſkaisiteem apſlehyteem ſpehkeem tizeja, kas
zaur alkimijas ſkolu eſot kopā ſaweenojami. — Plaſchak mums
par to leetū nahkhees pahrrunaht otrajā dalā, Stendera filo-
ſofiju apſpreeschot. De tik gribejahm weltigu ihgnumu no
ſchi zaur zaurim tik godajama wihra nogreet, iſſlaibrodami,
ka wina maldiſchanahs naw wiſ bijuſi paſcha waina, bet wiſa
ta laika un gara kluhda, tā pat, ka augſcham peemineta zee-
nijamā Kurzemneeze Elija von der Recke pate peekrahpuſehs
un lahwuſe ſewi peekrahpt, tizedama un domadama, ka eſot
eespehjams ar nelaiku gareem ſatiktees un ſarunatees, ka ſcho

baltu deenu wehl daschi gudrineeki zaur to luhko landis peewilt. Muhsu Stenders bijis fawa laika un wina lauschu behrns un makhajis ari tani sīnā tā fakot sawam laikam galwas naudu, tā pat kā mehs to daschā sīnā daram, par ko muhsu pehzneeki galwas kratihs. —

Beigās peemīnam wehl tahdus Stendera rakstus, kas gan leelaki, gan mašaki, wairak waj masak wehrtibā, drukā neisnahza, bet palikušchi tikai farakstiti ween. Tahdi bijuschi pa wahziski: „Par notehm un klaweern spehlesch anu“, par „dambja spehli“ (Damspiel), „Neber die mosaische Religion“ un „Kern der jüdischen Religionsgeschichte und des Charakters dieser Nation, pragmatisch abgefaßt für Denker 1787“ („Par Mosus tizibas mahzibū“ un „Jehdu tizibas-stahstu kōdols un ūchihs tautas karakters;“) pa latviski „Sarunas ūchana starpdiwi Semneekiem no Tehwā semes peetahs preezīgas peedsim ūchanas ta zeeniga Kurjemes Dīsimtu Printša“, ari ar Wahzu uskrastu: „Patriotisches Gespräch zwischen zwey kurischen Bauern bey der Geburt des Durchlauchtigsten Erbprinzen von Kurland 1787“. — Bet tillab ūhee raksti, ka ir daschas Stendera wehstules, naw wairs dabujami; wihs, kas tani sīnā tiziš ūkrahts, to aprijis uguns-grehts 1860. gadā lihds ar Sunakstes mahzitaja muishu. —

Pateesibu mēkledams un ne wis melus, pehz winas dījhamees ari tur, kur zeli krusteem ūchlehrfahm gahja un bij jamaldahs — muhsu Stenders ūasneedsa tahdu ūrimu muhīchu. Wina dījhewes gadini tezeja rahmi un pamašam ūleju. Bij jaw wakars nomanams. Winsch pats raksta tani sīnā tā. „Manas jaunibas ūedi jaw nobirušchi, mani ūpehki ūashlukušchi. Ūefahlahs jaw tahdas deenas, kas apnihkt. Drangu mahjas, kas ūenak preekos un ūihgsmibās atskaneja, ir tagad ūluhas un ūukhas. Ari mana paſcha nams naw tauipits. Mana dījiwibas draudsene un padoma deweja, kam es ūawu ūirdi ūkraſiju preekos un behdās un kas man un manejeem ūikumu ūopusi, ari jaw ūoseedejuſi un ūemes ūlehpī ūpgulufehs. Tomehr mans nams wehl ūeed manu behrnu ūaimē, kuru es redsedams preezajos. Bet ūil ilgi wehl ūklatiſhos? Man buhs tee ūatſhu drihs ja-ūtſahj. Un kas tad? — Te gars ūazelaħs ūugstakos padomos.“ 1792. gadā

Stenders stahveja it tuvu kapa malai. Isseedams pa dahrju pastaigatees un no kahdas pakalnes semē eedams tas bij ne-wilshu slihdejis un pakritis. Weena no dehla meitahm ijs-dsirdejusi waimanajot, peeskrehjuji klaht un atraduji wezehwu gar semi. Krisdams tas bij few labo roku*) ismeschgejis un tik stipri fasitees, ka bij sahpju pilnam gultā jaleelahs un weselu mehneji jagul. Bet ahtri paligi un labi kopeji tam palihdsejujschi tik taħl atspirgt, ka warejis pehz divi mehne-scheem pats sawu dehla-dehlu nokristiht. Tomehr no ta laika naw wairs spehjies bei speeka apkahrt staigaht. Pastar-pahm firgadams — ka jaw wezumā — tad atkal atspiegadams Stenders fasneedsa sawu pehdigo dsumuma deenu, ar kuru tas a ston deſmits otrajā gadā eegahja. Gan bij heidhamais goda deenas riħts, bet tik jaunks, ka winas īweħtku sposħumā wiha garà muhscha deenas atspigulojahs. Wahrenbrokes skolas behrni, tā sakot wezehwa sahpju behrni, sapulzejahs tanu riħta 27. augusta 1795. g., wina pagalmā un ujsmodinaja firmo teħwu ar kahdu dseejmu, ko paċċha dehls uj taħs deenas godu bij fazzerejjis**). Dsirdot behrnu smal-lahs balsites un dseejmas firrujgos waħrdus jaunka meldinā wezitim firħs pluhda pahri karissas asarās. — Peħz īchih goda deenas tam nebij wairs pilns gads nolikts dsiħwot. Pagahja rudens, pagahja seema, atnahza jaunais 1796. gads: tas weħl turejahs it sp̄irgħt. Laikam filta kam apmetotees

*) Peħz tagadejja zeen. Stendera mahzitaja sinahm, kas no sawas teħva mahħas dsirdejis, efot tas krisdams few saħju isslaus.

**) Dseejma atrodahs jaund „Stendera dseejmās u. t. j. pr.“ 42. lapu pużej ar wirxratku: „Goda dseejma. Weżja Stendera 82 trajā peedsimħanas deenā, kas wina pehdigà bij un no Wahrenbrokes skolas behrnejem nodseedata tape.“

Meld, Lew, jautu riħta gaismian (Kä spōtgi svihd mans Jeſulins).

Lew, gobig, wezais mahzitaj,

Un Latweerħu ijsla idrotaj,

Sħo goda-dseejmu nesam!

Un otrā dsumtu-deenikā

Par a ston deſmit pahraf

Jaw wiċċi libqsmi esam.

Kungi — Tehwi —

Svihdi ar jaunnejem — Skolas behrnejem

Preelsch lew lokahs,

Un uj debejx pażek rokas.

tas žuhdsejahs par gruhtumieem. Bij jaleekahs gustā. Kahdas tshetrapadjsmit deenas tā bes nekahdahm leelahm fahpehm wahrgdams tas aismiga uš muhschibū ſeſideen, 17. maijā kahdōs pulſten 11 oš preefch puždeenas, 81 gadu 8 mehneſchus 20 deenas wežs buhdams; wedella ar ſaweeim behrneem un dascheem mahjas draugeem tam azis aifſeeda; paſcha dehla nebij klah. — Pawaſarim ſchai ſaulē atnahkot wezais Stenders, Latweefchu tautai pawaſara neſejſ aifgahja pee meera wiňa ſaulē. —

Pehz tshetrahm deenahm, 21. maijā, bij Stendera behru deena. Behreneeki ſalaſijahs Sunakſtes mahzitaja muſchā. Weeji bij ſanahkuſchi no malu malahm. Ihpachhi uš tam aizinati bij kahdi 80 Latweefchu draudſes lozelli, gandriſi wiſi pee Sunakſtes draudſes peederige muſchneeki, bes tam wehl Peterburgas gwardu wirſneeki, kas torej tur fortekōs ſtahweja, daschi apkahrtejee muſchfungi un ziti. Neluhgtu weeju, kas paſchi no ſewis bij nahkuſchi nelaika wezehwu uš pehdejo duſu pawadih, bij nepahrſkatams pulſs. Wiſapapreefch nolaſija Wahzu walodā Stendera draugs Dr. Czarnewski's nelaika dſihwes gahjumu; tad nahza behrudſeejma no jaunahs iſſkaidrotahs dſeſmu grahmataſ, No. 182, Stendera paſcha ſazereta: „Kā droſchi dſihwo zilwezinſch,

Bahr wiſahm tawahm grahmatahm,

Ar labu ſiu raftitahm,

Lai Deewoſ un gan tew peeteel.

Zif eelſch tahn ronahs mahzibas,

Uš iſtahs ſwehtas gudribas

Lai Deewoſ tem deenas peeleſ!

Gahdi — Wahrdi,

Ko tu ſtahſtijſ — Un ſarafſtijſ

Tautas ſtaidros

Un tem debefs laimi wairoſ.

Un kad pat gruhtā wezumā

Laws garſ wairs nerimſt meesinā

Bet apnihiſt wezahs mahjas:

Tad lai fa dahrga dwehiele

Uſlež kā jauna ſwaigſnīte

Un ſtaigā weeglās kahjās.

Wiſi — ſwehti

Tehw' un mahtes — Brah' un mahjes —

Kas tur preelfchā,

Tew' ar godu wedihs eelſchā.

Kā sahle wiht tas nabadsīsch u. t. j. pr. *).“ Pehz tahs tureja dehls tehwani lihka lihdsību. Tad nodseedaja atkal no Stendera dseesmu grahmatas No. 241: „Jaw manas deenas steidsahs, Zik wehl buhs to sin Deews u. t. j. pr.“ Tad neša sahru ahra. Par nešejeem bij Latweeschu ūaimneeki išwehleti, goda wihi, tas wiži jaw lažiht prata; nelaika dehls pats ta bij nolizis. Czarnewskis peemin: „Weil er als Prediger und Schriftsteller der Lehrer dieser Nation gewesen war, weil er eigentlich dieser arbeitenden Volksklasse seine Ernährung zu danken hatte, weil er ihr alle Tage seines Lebens widmete, weil er Lieblingsdichter des Volkes war: so beschloß sein Sohn ihn durch rechtliche lettische Männer zu Grabe tragen zu lassen. (Pa latviski: Wina dehls bij wehlejees, Iai taisni kreetni Latweeschu wihi tehwu uš kapeem nestu, tadehl ka tas mahzitajs un rakstneeks buhdams šcho tantu mahzijis un wadijis, ka tas ihsti nemot no šcho darba strahdneelu fahrtas pahrtizis, tadehl ka tas wiſas ūawas dſihwes deenas wineem par labu dſihwojis un strahdajis un tee wina dseefmas un zitus rakstus zeenijuſchi). Ko mahzitaja muishas gahja gara, gara behreneeku rinda uſ Sunakstes basnizas kapeem. Sahru bedrē nolaiſhot dseedaja Stendera 244 to dseesmu: „Ko ta nahve rahwusi u. t. j. pr.“ Dehla-dehls runaja beigās Latweeschu walodā atwadiſchanahs wahrdus peē wezteshwa kapa. Czarnewskis ūaka, apdomajot ka wiſas dseedatahs dseefmas paſcha Stendera ūazeretas bijuſhas, behru deena jo leelā ūwehtumā tinuſehs.

Wezā Stendera kapa weeta ūahw jaukā pakalnē, kas kūpleem ūokeem apaugusi, Sunakstes basnizas „mironu ūalnīnā.“ Ta familija, kas tam dſihwē godu dewa, godaja to ari nahwē. Wolſchwinga aſejors — laikam dehls no nelaika drauga — ūika kapa wiſu ūeleku ūlakanu akmena ūabu uſelt, kur wehl tagad tee weenteesigee wahrdi ūafami: „Sche aprakts Gothards Friedrichs Stenders dſ. 1714. g. mir. 1796. g. ar ūawu gaspaſchu. Latvis.“ Wehla ūka akmeni wehl ūlaht eeka-ſuſi: »Cum filio Alexander Johannes Stender, patre non indigno» (Ar ūawu dehlu Aless. Jahui Stenderu, tehwam lihdsīgu). Tehws un dehls paſchi eſot ta wehlejuſchees.

*) Luhko ari ūurj. wez. dſ. gr. N. 519.

Stobbes kandidats, pēcīkā „Latviskas gada grahmatas” išdeweījs, ko vezāis Stenders pats pasina un wina labo nodomu deīk preeīkā Latweescheem zēnija, nolīka pēc wina īapa tādu dīsejšminu, nelaikā dīshwi, nopelnus, peeminu godadams:

„Scho wahrgu paſauſt' atſtaſjis,
Pee debeſs tehwa nogahjis,
Kas ilgu laiku Kurſemneekeem
Ar daudſ neifeizameem preefem
Al, zif daudſ laba darijis!
Mihlfch wezais Stenders aifmidjis —

Winsch tehwu semi mihlo damis,
Tai draudsei Deewa wahrdi stahstidams,
Muhs Kursemneekus mahzidams:
Kas augsta svehta gudriba,
Kas skaidra, jauka waloda,
Kas falda mihla dseesmina;
Ar firmu galwinu, pehz astondejmits gadeem
Muhs astahjis. — Pee tehwem, draugeem radeem
Nu Deewa klehpi miht —
Gan scheitan dascha asarina triht!
Tur latrais Kursemneeks tam leelu godu dos,
Un pateizibas pilns wehl rokas pabutchos —
Ak, kahdu svehtu preeku juht, —
Kam gods ir dwehsels qlahbejam buht.

9. Daba un karakters.

Wezā Stendera bīshwi un darbus eham tagad zauri gahjuschi, no šchuhpla eesahkdam, pēe kapa pabeigdami. Winsch mums buhs itin pasihstams un — zeresim ari — it mihsch tizis. — Raudsīsim tadehl beidsot, no ūmilshu kālnina ūchkirotees, wina gihmi, tīlab meestgo kā garigo, fawā prahātā wehl reis atjaunot un par dahrgu peemimi lihds uš mahjahn nemt.

No wezā Stendera, zīk mums sinams, tik diwi bildes usglabajušchahs: weena tagadejo Stenderu familijā, Sunakstes mahžitaja muishā, nekahda pilniga bilde, tik tahds gihmja ehnas nospeedums; otra atrodahs Zimmermana grahmatinā „Versuch einer Geschichte der lettischen Literatur“. Bet kas Stenderu redsejuschi un pasinušchi, teiz, kā ta ne-ehot winam pilnigi lihdsīga. Tikai eekuplinatee mati gan buhs isdewuſchees, kurus tas pehz fawā laika modes tatschu wakajis, jebšchu gan fawōs rakstōs wiſas modes aplamibu un iſſchkehr-dibu ūodiht noſoda. Bet wina weeta un amats tomehr pa-gehrejis pehz kārtas gehrbtees, brihscham ir leekus balti pēeputinatus matus nefah; jo kātrai modei, kas par waldis-neezi tīkuſi, ir fawā ſpehks un wara, pret kuras weens pats neka newar attureees, ja negrib weentulibā eet; tik kād ta ūgahsta un zita tai weetā nahkuſi, war par to ūmeetees, kamehr tad bij ūkuſu jazečch un — jāpadodahs. Ta tad muhšu Stenders fawā apgehrbā gan nebij nekahds aplamneeks, bet nedrihkssteja ari nekahds palaidneeks buht. Ta laika kāhju apahwi, ūprahdsainas kurpes, garas ūkles, iħħas bikhx lihds zeleem, tam bijuschi lihds pat wezumam tee eerastee un mihsakee.

No auguma muhsu Stenders nebij wijsai leels, tahds widischligs, bet deesgan stalts un plezigs, feijā arween laipnis, waigā turigs. Azis, kas zikkahrt jaunibas deenās skaistas bijuschas, statijahs droschki un spirgti, ar dwehseles meeru un droschumu. Wezuma deenās tahs fahluschas firgt aij leelas lasifchanas un rakstichanas. Ažu wahjiba bijusi familijs eedsimusi. — Prahws ehrgla deguns ar augstu stahwu peeri dewa wiham weidam wihrischligu ißskatu. Mahjās waj us lauka, meerā waj darbā, basuizā waj zitur fur Stenderu eerougot katrij jutees skubinats, tam ustizetees un palantees, bet no ta ari godam bihtees. Mahju dsihwē tas nebij ischkehrdigs, bet wairak taupitajs, ehdeendōs un dsehreendōs nekahds paradinats gahrdumneeks, bet pateizigs sahtneeks. No dabas tas bij weseligs. Jaunekla gadōs žchlihsti un godigi dsihwodams tas bij few weselus meejas spehkus un ilgu muhschu eetaupijis. Lihds pat wehlam wezumam tas wareja stahwi taisni turetees, spirgti apkahrt staigaht; zita palihdsbas un apkopfchanas tam tik reti wojadseja; bahrdi dsenot roka nefad ne-esot drebejusi. Kā meejas spehkti tā ir gars un atmina tam bij jautri lihds pat wezumam. —

Stendera e ekshkigo dābu apluhkojot, kā ta no wina pasihstamajeem top aprakstīta un no wina raksteem numis parahdahs, jašaka, ka winas ūwars wairak ūrīdi ne ka prahktā mellejams. Zaurzaurim nemot Stenderam bijusi wairak dseijnēeka (poëta) ne ka prahtnēeka (filosofa) daba. Gan winsh weenadi no „prahta zilvekeem“ runā un preekh teem raksta, gan winsh usaizina ūawus pretineelus mehro-tees, ūuru „prahts gaišchaki domašhot“, gan winsh katrā ūawā grahmata no „prahta, zilafchanas“ daudſina; bet wina „prahta zilveki“ naw ūis tee ūauſee prahtotaji ūawās galwās ween, bet ūiſas dsihwē ūaprāteji, wina „gaišchaka“ domaſchanā nedabu ūawn „gaiſchumu“ ūis no „prahta paſcha iſlifchanas ween“, bet ari no ūirds ūubi-nafchanas, „prahta zilafchana“ it ūee Stendera ari „ſirds zilafchana“, kas ūiſas leetas wairak ūelumā ūopā ūerauga, aplampj ūi ūajuht, ne ka jo aij ūmallumōs un ūifikumōs ūaleek, noſwer ūi ūdala ūihds ūehdigajam; par prahta ūeetahm ūakſtidams un tahs ūaueem ūastajeem ūahdidams tas nefad neaismirſt ūinu ūauſumus ar ūirds ūiſchanas ūalumeem ūpuſchket, un Stendera dseijnēeka ūirds un daba ūhſti ūedsama

wina dāshadās dseesmās un dabas zeenišchanā. Nesakam nebuhtin, ka Stenderam nebuhtu bijis aja prahta, gudras pahrlifschanas, dīlas apkeribas, lehna apdoma, stingra padoma — tik to domajam, ka wijsas ſchihs gara darboschanahs kluva aifkustinatas un dabuja ſawu ſpehku wairak no ſirds, ne ka no galwas; prahta gadu ſimtenis ween nebuhtu ne muhſcham Stenderu pamudinajis uſ tik karstu Latweeſchu tautas mihlestibū un winas darbeem, ja wina paſcha ſirds to nebuhtu ſajutuſi; jo mihlestiba naſk no ſirds, ne no prahta. — Sinams gan, eekſch tahdas Stendera „dſeineeka dabas“ atrodama un iſſaidrojama ari wina gara maldischanahs par alkimijs, „ſlepeno gudribu“ un winas eekſch dabas apſlehpitem ſpehkeen.

Tahdas lihds ſchini apſihmetas ihpaſchibas parahdahs plashak eekſch wijsas Stendera dſihwes iſtureſchanahs, wiſa wina karakteri.

Wiſa tikuma un wijsas gudribas eefahkums wezā Stendera karakteri bij deewbihjiba. Ta ſpihd wiſos wina rafſtos zauri, ta ir wina dſihwes augſtaſa rota. Winſch bijis zaur zaurim Deewa bihjigs, Deewa tizigs wihrs. „Mans muhſchs man leek kluſumā apzereht“ — ta wiſch rafſta*) — Deewa ſchehlaſtibu un gahdaſchanu. Winſch mani un manejuſ wadijis uſ tahdeem zeleem, pa kureem ne ſawā laikā nedomaju eet. Wiſwairak tas parahdijahs beidsamajā laikā. Es newareju norimt ſawā tehwuſemē; tas bij to zelu eefahkums. Deewa wiſuaugſtaſa roka wadija muhs un atwehra mums laimigus laikus. Es teizu Deewa ſchehlaſtibu, kas to man peefchlihruſi. Rungs, kas es eſmu, ka tu par mani ta apſchehlojees?! — Stendera deewbihjiba nebij tikai tizibas mahziba domās un wahrdōs, bet par wiſahm leetahm tizibas dſihwe darbōs. Tiziba — eeradums baſnizā eet, pahtarus mahzitees un ſkaitiht, bes ſwehliſchanas, bes taisnas dſihwoſchanas, bij winam „blehſchu tiziba.“ Uſ tahdu deewbihjigu dſihwi Stenderu mudinah t mudinaja ne tikai Deewa wahrdū mahzibas, ne tikai paſcha ſirds apſina, bet wehl ihpaſchi Deewa dabas apſlatiſchanā, kuru tas brihuum augſti zeenija wiſu zauru dſihwi. Sawas „augſtas gudribas grahmata“ (207 l. p.) wiſch ſtahſta, tas eſot kahdu

*) Wahrheit der Religion I. 153.

wakaru preeksh guleht eeschanas sawam draugam no schihs
grahmatas preekshā laſijis un tad wehl abi koyā no dabas
leetahm ſarunajuschees. Nakti tas pulka no tam ſapnojis.
No rihta uſzehlees tas radibu apſkatot it ihpaſchu lihgfmibū
ſajutis. „Sawu muhſchu“ — winſch iſſauz — „mana ſirds
tahdu augstu un ſwehtu zeenishchanu preeksh Raditaja naw
jutuſi, kā to brihd. Es ilgu laiku kā apnemts biju un ſtahe-
weju preeksh dabas pilns domahm un juſchanahm, ka Deewa
gudriba to zehluſi, wina roka to wiſu uſtur un zilwekam dots,
wina gudribu atſhit, wina dailumu apbrihnöt, wina mihe-
ſtibu peeluhgt.“ Draugam, kas klaht peenahzis, tas iſſtahta
ſawu ſapni un ko patlaban ſajutis, ſenak tizejis ſazidams:
„Tahs mahzibas man Deewu un wina buhſchanu atſhit
rahda, bet zaar dabas ſkatischana es Deewu kā preeksh azim
redſu. Es wiſur juhtu wina buhſchanu un wiſas malas
ſkatu wina godibu.“ Daba lihdsinajahs ſataiſitam dahrſam;
kur dahrſs, tur ari dahrſneeks, kas to ſataiſijis. Dabas
likumi — Deewa likumi, dabas waloda — Deewa waloda.
„Schi apdomaſchana man ta pee ſirds eet, ka es turpmak
nelad newareſchu to dabas walſti bei ſwehta preeka uſluhkt.“
„Dabas ſkatischana un apdomaſchana ir prahtha zilwekam
wiſuzeenigatā rota, ja winſch tikai pee ta ween nepaleek, ko
azis redſ, bet ar ſawahm domahm lihds neredsamam Radit-
ajam zelahs.“ —

Sawā ewangeliuma tizibā ſtahwedams, eeksh tahs ſirds
meeru melledams un atradsams winſch ar ſwehtahm duſ-
mahm ſazekahs pret ſawa laika netizibu, kur tik pulka par
Deewu „gudrōjot“, bet pawiſam pret winu „dſihwojot“, kur
negribot waikſ laut „debeſim“ Deewa godibu iſteilt un „ſemei“
wina roku darbu, bet „filoſoſeem“ un „winu augſtahm gudribahm“
kur ſobot un ſmeetees par ſwehtahm leetahm pehz Voltaire
wiſses zits no zita noklauhotees un nomahzotees, no augſtma-
neem arweenu ſemak lihds pat beidsamam ſulainim, ſtaka —
un ſunu-puiſim, kur wehl ewangeliuma paſcha leezineeki
ſawus wahrdus par meleemi turot, kur paſcheem „ſwehtahs wee-
tas“ hargeem, baſnizas walbibai, duhſhas truhſtot, pret tah-
dahm besdeewibahm ſazeltees, pee kurahm tee tahdā wiſe ir
paſchi par wainigeem paleekot. —

Bet ſawā ſirds tizibā turedamees Stenders tik pat
bahrgi ſazekahs ir pret teem, kas tanī laika pahrleeku uſ

ſawu „pareijo mahzibu“ (ortodokſijmu) atſaukamees un ſtihweſamees kaweht kaweja, fa ewangeliuma baſniza ween-prahribā ſaweenojahs un zaur ſawahm tildahm tik palihdſeja netizibai wairotees. Weenigais zelch uſ debesim ir ſwehtee Deewa wahrdi — bihbelē — ne wiſ kant kahda zilweka ſalikta mahziba. Kā war drihkſteht ſawus tizibas brahlus noſodiht, ja tee daſchās fahnu leetās zitadi domā un iſturaħs? Tizibas rakſtus un gabalus haſtahdiht, par labu atſiht un apleezinah — naw wiſ wehl pate tiziba. Deewa ſw. wahrdi ir weenigais tizibas mehrs — un ſwehtais Gars, pateeſibas mehrotajs. Kapehz tee „tizibas lozeſku“ pahrde-weji uſbahſch ſawu prezzi giteem, toſ uſ muhſchigu paſuſchanu noſođidani? Kapehz tee „tizibas wiħri“ taħduſ karus wed? Wini ir ſwehrejuſchi uſ ſawu „pareiſi ſalikto mahzibu.“ Lai wini to mahza ſawas draudſes, bet lai nenolahd toſ, kaſ wiſas weetās ar teem naw weenis prahtis. Taħduſ, kaſ nemahs zitahm draudſehm nepareiſu mahzibu ſmalki jo ſmalki peerahdiht, pehz paſcha ſalikta tizibas „muđula“ ture damees — taħduſ tik to few paſčam peerahdiſiſ. Nahk zits un peerahda taħs paſčas wainas winam.*). Lai apdomajam, kahda gara behrni mehs eſam. Kristus gars naw wiſ uguns, kaſ no debesim nokrifi, bet lehniba un miheleſtiba. Mehs ne-nahlam wiſ zaur kahdu wahrdi, fo apleezinam, wina draudſibā, bet zaur Kristu paſču no jauna peedſimdam. Mum's wajag dſiħtees tapt par wina iħstahs gudribas behrneem, kaſ no Deewa ſpehla un godibas nahk, fa weħjma weħdinadama un atħpirdsinadama, fa ſaules stars ſildidama un apgaiħmodama.”**)

No taħduſ, tizibas un deewbihjibas iſplahtijahs Stendera firðs un gara tikumi uſ wiħahm puſehm, fa ſaules filfuma un gaħmas starī. —

Par wiſeem wairak tas melleja un miheleja taiñi bu un pateeſibu darbōs un wahrdōs, tik lab pee ſewiſ, fa ſee ziteem. Metaħniiba, meli un iſrunas tam reebtin reeba. Wina paſča dſiħwe bij tik taiñna un pateeſa, tihra no meleem,

*) Te wajag atminetees, fo augħċha ſazijahm par ta laika tizibas tildahm.

**) Statees: Wahrheit der Religion tanč nodalā: „Vom christlichen Patriotismus.“

zil tahl tas tik atlauts no zilweekeem faziht. Tas nahzahs gaur io, ka tas sawu darbu un peenahkumu, kurā Deewst to bij eezehlis, brihnum stingri noswehra un raudsija to par wijsahm leetahm panahkt un peepildiht. Tadehls tas drihksteja saweem behrueem un behrnu-behrneem sawu dsihwi par preeskchihmi nolikt, tadehls to teiza un slaweja wisi, kas to pasina, wina taishnibas dehl. Bet bes nekahdas lepnibas un augitprahibas; sirds tam bij mi hksia, lehna, pasemiga, tihi weenteesiga. Nabagi un truhluma zeeteji nekad neaisgahja tuhschā no wina durwim. Winsch nemehdja ikslauschinaht, waj tee palihdsibas pelnijuschi, waj ne. Tas gribaja labaki pahraf dot, ne ka pahraf atraut, labak kur kahdam pa welti laba dariht, ne ka pa welti pahri dariht. Us behrehm lihku runas turut tas pats zeeta un raudaja lihds ar apbehdinatajeem. Wehlaik dsihwē tas efot dards reis atminees un runajis dñili aifgrahbts no kahda nelaimes notifikasi, kas pirmajos gadobs, tam Scheime par mahzitaju efot notizees, kur Plonankas muhschā Leischōs, kahdi trihs zilweki, weens wezitis un diwi behrni, uguns leefmās bresmigu nahwi atraduschi. — Gaur tahdu taishnu pasemigu dsihwochani tas stahweja zeena un goda pee wizeem, augsteem semeem, lungem semneekem, wezeem jaanneem, leeleem maseem. Sawas mahjās Stenders nedsihwoja nekahda trokñi, nedsihres, nelelijahs ar saweem labeem darbeem tos lauschn azis zeldams, bet kopa kluja meerā goda domas, zilwegizus tikumus ar ihsti jautru, lihḡmu prahu. Tas winam pastahweja zauru muhschu. Untumi un behrni schlags prahs ir paschā wezumā tam neuinhaza. Wiswairak tam patikahs behrnu un jaunu lauschn pulka. Wina behrnu behrni sinajuschi atminedames no wezehwa laipnibas un mihibas itahstiht, ka tas ar wineem nododamees un dsihwodamees teem daschadi laiku pakawejis, un pats ar sawu roku dailas paipinas (spehles-leetinas) ifgreesis. No wina "singu lustehm" redsams, zil wina wezā sirds wehl bijuji lihḡmibas pilna tahdas jautras dseefmas fazeredama, jaunos laudis us pee-lahjigeem preekeem pamudinadama, tos pamahzidama, ka waretu walas laiku godam pawadiht, kur meesa atpuhstos, gars atspirdsinatos. Gaur jautribu tas luukoja laudim gruhlumus atweeglinah un tahdas leetas, us kueahm sirds un prahs negribeja ihsti nestees, par jaukahm, patikhkamahm

dariht. Tadehl wināch apdseed grahmatas par „lihgawinahm“ nožaukdams un Wahrenbrokē pirmo školu eezelot, no kuras laudis, nesinadami wehl winas labuma, atrahwahs un baidijahs, domadami tur behernus tik nophuhlefshot ween: Stenders nehmahs ihpaſchu „školas danzi“ fazereht, kur tas behrneem paſcheem lika dseefmās un danzi školas labumis un preekus iſſaziht un iſrahdiht, zaur ko gan wezaki, gan behrni wairs neatrahwahs. Tahdeem „dantſchu“ un „ſingu“ preekeem Stenders wareja neapnizis ſlaht ſtahweht, ſlatitees un klausites un pats lihdja preezatees. Wehl ihpaſchs preeks tam zaur to zehlahs, ka zaur tahnahm kahrtigahm lihgfmibahm Latveeschu laudis ſawas nekahrtibas fahka atmeſt no wezajahm rupjakahm eeraſchahm un mahnu preekeem pamafam atſtahdamees. —

Lai gan Stenders ſawā muhſchā tik pulka grahmatu ſarafſtijis, kā reti kahds Kurſeinmeels, tafſchu tas neka nesinaja no tā ſauzamahs rakſteeku uſpuhſchanahs. Ja kahds wiham kahdas grahmatas, waj kahda ſpredila dehl nehmahs liſchkeht uſleelidams un uſteikdams, taha tas newarejis ne pa azu galam eraudſiht. Sawus ſpredikus — kurds tas itin brangs teizejs bijis — tas kahwa pahrrunaht un apſpreest, kā peenahzahs; ſawus rakſtu darbus tas nekad natureja par wiſu labakajeem un bes wainahm. Je ſawas labakahs Latveeschu grahmatas tas natureja par tahnahm, kas nebuhtu pahrlabojamas, waj par kurahm labakas nemas newaretu ſarafſtih. Winsch pats laboja un pahrtaiſija, kur ween winas atradams waj domadams. Sawas dseefmas taisidams tas nehmahs brihscheem wiſu iſhko pantim reiſu reiſehm no jauna pahrtaiſiht. Par launu nemt tas nenehma, no zita zitadakas domas tani paſchā leetā dſirdedams; ſawus rakſtus wainot un daſchhas weetas tanis atmeſt, wiſch atlahwa, ja tik wainotajs prata winas paſchhas uſrahdiht. Tas tad tuhlin raudſija tahs pahrlabot. Reiſ weens no Latveeschu ſkolotajeem „iſſkaidrotajā dſeefmu grahmata“ daſchus truhkumus peerahdijis. Stenders tuhlin ſteidſees tos iſpildiht.

Stendera gars bij ſeels, kas wairak augſtumā un plaschumā, ue ka dſikumā un ſihkumā gahja. Ar to ſaveenojahs warens darba ſpehks un iſturiiba. Wina gara durwiſ ſtahweja tā ſakot uſ wiſahm puſehm walā. Tihri brihnūms nahkahs, ar kahdu dedſibu un jautribu wezaſ

Stenders gar wižahm leetahm lizees finot, kas wina laikā tīk bij eewehrojamas: teologija, filosofija, matematika, geografija, filologija, politika. Wina rakstu krahjumu uſluhkojot newiļus jajautā: kur tam wihrām sawā darbā un amatā tik daudz laika atlizees tāhs trihsdeſmits un wairak grahmatu gan Latweeſchu gan Wahzu walodā ūraſtīt? Un tomehr ſchis pats wihrs ſlehpīn neſlehpā, kuras leetas tam bij neſinamas, neſaprotamas, kuras ſchaubigas. Kad tam pahrmeta alkimijas darboſchanos, tas nebuhtin nekaunojahs teikdams, ta warbuht eſot wina dabas un atſihſchanas wahjiba. Daudz leetās, kur tas neſinaja, paprasiſa ziteem ſinatajeem. Ir filosofija tas ſkaidri iſteiza, kas tam bij ſaprotams, kas neſaprotams. Wezuma deenās, kur pats newareja wairs Lahgā redſeht laſiht, tas kahdreiſ luhdſa Czarnewſki, sawu draugu, lai tam paſafot ko preelſchā no Kanta filosofijas mahzibahm, kas tolaik patlaban bij iſnahkuſhas un kas wehlak domu walſti tihru nemeeru ſazehla un wiju no jauna eegroſſija. Lihds beigahm klaufijees Stenders pehdigi teizis: „Daudz es Lahgā neiſprotu, daſchu pawifam neſaprotu, mans wezums gan pee tam wainigs. Bet wina (Kanta) mahzibas gan buhs loti labas, tadehſ ka paſchi filoſofi tāhs uſteiz un Kantu par pirmo domataju tur.“ Zitā reiſē atkal newaredams pahrleezinatees, ka waretu ſaules gaiſmas aktrumu pareiſi aprehſinah, tas luhdſa Zelgawas profesoru Beitsleru, tam to leetu iſſkaidrot. — Par ſinatnibas leetahm pahr- runajot Stenders nekad pahrak ne-eekarſa aismirſdams paſchas leetas un uſbrukdams pretineekam. Sawās domās tas ne-paſika uſ weetu ſtahwot, bet gadeem eijot in nahlot tāhs daſchlahrt pahrvehrja un pahrgroſſija, ta ir sawā teologijas atſihſchanā, ko tas wezumam wirſū nahlot ar sawu dabas filoſofiju gribеja arweenu wairak ſaweenot. Stendera ſpreedumi nebij wiſas leetās nebuhtin pareiſi, turpretim daſchās itin greiſi. Ir wiſch apleezinaja ar sawu garo dſihiwi un puſka ſinachanu apuſtula wahrdus (I. Korint. 13, 9), ka tas ir maſumās ko ſinam, maſumās ko mahzam, ka te mums til dots pa gabaleem atſiht, lihds tamehr tur nahkīm un piſnigi atſihſim, itin ka paſchi eſam atſihti.

Bet ſawa prahta labalo atſihſchanu, ſawas ſirds karſtako dſihſchanos, ſawas gribeschanas ſtiprakos ſpehkus Stenders bij ka „tehwās“, „draugs“ un „mahzitajs“. Latweeſchu

tautas labumam nowehlejis. Winjsch to tani laika til dſili mahnds, wehrdſibā un muklibā grimuſchu ſemneku „lauschn pulku“ tikai par „tautu“ pažebla, tai zaur grahmatahm un gudrahm ſinahm apſinu no ſawas paſcha wehrtibas eedodams, winas teefibas un peenahkumus atklahdams, winas peederibu pee wiſas zilwezibas, winas dalu pee wiſas zilwelu kahtas garigahm un laizigahm mantahm aiftahwedams un pats ſewi wineem lihdsigi par „Latwi“ nosaukdamees un turebamees. Tani laika Latweeſchi paſchi to gan atſiht wehl ne-eespehja; tik muhſu laiki pamaham mahzahs ſawas garigahs laimes eefahkumu tur mekleht un atraſt.

Ar wiſu kruhti ta ſalot preeſch Latweeſchu uſkopschanas un iſſlaidoſchanas zauru muhſchu puhledamees Stenders bij atſinis, ka no tam tik wiſas te h w u ſe m e s labklahjiba atlež un tadehſ prezatees prezajahs, redſedams, ka wina puhsliuſ ſahka eevehrot un ir ziti wina pehdas ſtaigaht, pee Latweeſchu „ſirdim un praheem“ ſtrahdadami. Sawa paſcha dehlam wiſch pats viirmais dewa padomu un mahzibas preeſch tam; ar wina „luſtes ſpehli no ſemneela, kaſ par muſchneeku tape pahrwehrſt“ tas bij pilna meerä, jo ta laika buhſchanahm ta bij deriga un peeklahjiga. No wiſas ſirds tas wehleja laimi Stobbes landidatam, tam paſcham, kaſ pehzak „Latwiſku gada grahmatu“ apgahdaja, kad tas nehmahs preeſch Latweeſcheem rakſtilt par „wefelibaſ kopſchanu“ un „dahrſa koku auſſinaſchanu“; pats ar ſawu roku tas rakſtija preeſch-wahrdus kahdai Czarnewſka grahmatinai, kurä ſchis bij Latweeſchu „moderehni un faimneezehm“ kahdus „padomus“ haliziſ. Bet ir duſmas ſirmajam tehwam dotin aifdewa, kur labus teizamus noluſkus zaur ſtaudibu waj paſchu mihlibu iſputinaja, zaur neleetigeem aifſpreedumeem mahnu tizibai jo mihktaku perekli ſataiſija, waj attkal kur paſcha galwas eedomas un ſapnojuumis par pilnu pateeſibu raudſija eeteilt un peerahdih. Kurſiſchu mahzitajs un Kuldigas prahwets Rade bij 1794. g. maſu Wahzi grahmatinu par etaifamahm Latweeſchu ſkolahm farakſtijis*) un to Stenderam dahwinajis. Bet winas padomi paſika pawiſam ne-eevehroti, kaſ muhſu ſirmgalwim diſti pee ſirds tehrabs un par ko tas ſotu norah-

*) Freimüthige Gedanken über den Nutzen, die Grenzen und Einrichtung des Unterrichts für die Letten.

dams runaja. Sawu ašumu un piktumu tas bij ari jaw agrak ſawōs strihdū rafkōs ifkratijis, tif pat ſawa laika beſdeewibū un aplamibū noſodidams, ka ir Qawatera aplamahs eedomas křitigai tizibai par labu — taiſni norahdams. —

Ne tikai Latveeſchu tanta un paſcha dſimtene Stenderam ruhpeht ruhpeja, tam gahja tapat pee ſirds wiſu tautu, wiſu lauſchu un ſemju lilkens. Winſch ruhpigi ſtatijahs un lauſchinaja, ka pa ſweſchahm ſemehm lahjotees, preezajahs ifſirbedams, ka tantu labklahjiba uſ preekſhu ejot, gudribas un ſinaſchanas wairojotees, mahklas un ſkolas uſplaukſtot, jauno lauſchu mahziba un audſinaſchana deewbihjibā un labōs tifumōs peenemotees, aplamee aiffſpreedumi pee augſtaſahm kahrtahm retaki paleekot, ween aſ un wiſpahrigas zilwezibas domas iſplahtotees, winu ſopu mantas atſilſtot un pehz tahm dſenotees, apſpeefahs ſemakahs lauſchu kahrtas no wehrdsibas walā nahejot, no gara-meega atmoſtotees, mahmu tiziba un rupjee eerađumi iſſuhdot, pahraf bahrghee litumi ſawu breeſmu ſpehlu ſaudejot, jaunee zilwezibas teefneſchi katram ſawu taiſnu teefu ſpreechot, derigas grahmataſ un awiſes laudim prahtus zilajot, ſirdis iſkopjot un par jauneem iſgubrojumeem un atradumeem ſinas neſot. —

Turklaht Stenders ari eeranđiſija paſaules un dſihwes otro jeb launo puſi. Winſch redſeja un dſirdeja, ka aij wiſeem labumeem launums ari wairumā gahja.

Winam ſirds noſkumſt redſot un dſirdot, ka beſdeewiba un netiziba atklahti un droſchi pret deewbihjibū un tizibu hazelahs, to iſſmeij, pulgo un ſahl pahrmahkt, ka walſtis un pawalſtneki nemeeru perina un kurina pret ſaweeem waldi-nekeem, weenas ſemes behrni zits zitu nomaitā un noleetā — ka Franzijsas revoļuzija, — winſch daschu reiſi aſaru pilnahm azim eſot meeru luhdſis preekſh nabaga nelaimiga-jeem. Winſch apraud ari vats ſawu „ſpoſcho tehwuſemi“, Kurſemi, ka tai laimigei „ſelta laiki“ pagahjuſchi, kur „tehwu tehwu“ ewangeliuma gaifmu iſplahtjuſchi, kur deewbihjibas, tizibas, uſtizibas, peetizibas, tanpibas pehdaſ ta ſaſot no ſwehtibas pilejuſchias, bet ka „jaunā paſaule“ tehwu domas un labahs eerachas atmetusi, no deewbihjibas dſilā ſodola un ſiprā pamata atkahpuſehs, kas ſawu ſihmi katram darbam uſſpeeduſi, weeglā no wirſus ſpoſchā dſihwes kahrtā palaidu-ſehs, neſahtibā un negauſibā padewuſehs, lepnibai un iſſchkehr-

dibai kalpojot, gan bagatee là nabagee, gan wiſu angtee là ſeme, zits zitam paſal daridami, paſchi ſewi iſputinadami, ſawus apakſchneekus noſpeesdamı un iſſihſdamı, par godu turot, lepni aplami dſihwot, meelotees, gebrbtees, rahnitees, lepotees ar drehbehm, firgeem, ſuneem, karitehm, fulaineem un kutschereem, zaur ko wiſa ſeme nahkot „ſchihdu iſſuhzeju“ nagdö, lihds ar „maifes deweju kahrtu“ ſemnekeem. Stenders noſchehlo ari ſawus Latweefchus, ka tee til brihnun krihtot uſ brandwihnu un ziteem kahrumeem, ka tee liptin lihpot pee ſawahm blehnahm un mahneem, til maſ teem firſt neſotees uſ labeem jaukeem preekeem, pee grahmatahm un gudrahm ſinahm.

Tadehl wiſch luhgtn luhdı, „tehwjemes un zilveku draugs“ buhdams, lai atmetu iſſchlehrdigо aplamo lepoſchanos ar drehbehm un gahdatu par wiſparigu „kahrtigu gebrbſchanos“, lai zeltu „labibas un malkas magafinas“ preelſch truhkuma zeetejeem, lai nelautu laudim „til loviſti brandwihna peedertees“, lai kahdus ſchenkus un brankuhschus waldiba pawiſam noſeegtu, lai aifſeegtu leelmaneem aij „ſpehlu galdeem“ iſſchlehrdeht, lai eezeltu wiſa Europa tahdu „beedribu“, kas gahdatu, ka kristigo lauſchu ſtarpa kari iſſuſtu, lai ihpaſchi ir Kurſemē tahda „beedriba“ zeltos, kas — pehz freimaureru loschahm — duelus un weltigas waſaſchanahs pee teefahm aifſeegtu, lai gahdatu par „real-ſtolahm“, fur Qatini walodas weetä behrni tizibä, titumös peenentos un dabas un paſchu dſihwes praſchanā eemanitos, lai iſdotu „wiſpahrigu bihbeles pahtulkojumu“, pee paſchu pirmo ſwehto ſaraktitaju domahm turedamees, wiſas ewangeliskas augſtſkolas kopä ſaweenodamahs.*)

Kur wareddams Stenders paſchus „ſemes fungus“ „zilwejibas preelſchneekus“, uſmudinaja no ſawahm teeffbahm wiſeem zilwekeem labumu fmelt, zaur ſawu ſpehlu un waru apakſchneekus labot un aplaimot; teem „patrioteem“, kas par apſpeeto lauſchu weeglumi un labumu ruhpejahs, wiſch wehle no firſt laimi, toſ uſmudinadams, neatrautees un neſtautees atturetees no nekahdeem gruhtumeem; ſaweeem „darba beedreem,“ lam Deews dahwanas dewis, tas uſſauz, lai tee

*) Wiſu to gabalu ſtaatees „Wahrh. d. Religion“ tanſ nodala „vom christlichen Patriotismus“.

efot Deewa eerotschi preeksch nabaga brahlu iskopschanas un ißkaidroschanas; wijsen „apspedejeem“ wijsch Deewa fodi-
bu atgahdina, paſchus „apspesitos“ apmeerinadams ut eepreezinadams, lai pazeeſchotees uſ muhschibu ſkatidamees.*)

Tahdā wijsē tad ir Stenders ar droſchu ſirdi reiſu
reifehm aufis ſauzis gan paſcheem Kürſemes leelkungeem,
wiſwairaf beidsamajam, Pehterim un wina laulatai drau-
djenei, gan wiſai muſchneeku kahrtai, lai par Latweeſchu
ſemneeku ſikteni jel apſcheljotees, tee efot ihſtee „mais es
tehwi“ wiſai ſemei un wiſahm kahrtahm; gan wijsch ir
paſcheem Latweeſcheem nehmahs ſirdi un prahni atwehrt, ka
tee efot weenās „tehwuſemes“ behrni ar ſaweeim fun-
geem un waldneekeem, ka waldbas preeks un laime efot ari
pawalſtneeku preeks un laime, ka waldbas behdas ir pa-
walſtneekem behdas darot, ka labi fungi wiſai ſemei par
„laimes tehwem“ turami un godajami.

Wehlakds gadōs, no dſihwes troſchua un gahdeleem
atſchlkits, Stenders luhkojahs wairak notahlehm uſ paſauli
un winas notikumeem. Sawas dſihwes preekſchbeidsamajā
gadā tas peedſihwoja Kürſemes ſwarigos laikus, kur ta no-
beidsahs ihpaſcha leelkunga walsis buhdama un leelajai
Kreewu walſtibai peebeedrojohs apalſch Katarinas II. ſtipras
rokas. Stenders bij ſawam leelkungam uſtizigs pawalſtneeks
bijis; uſ tahdu uſtizibu un padewibu tas alaschin ir Lat-
weeſchus mudinaja zaur ſawahm „Kürſemes — tehwuſemes“
dſeesmahm un leelkunga dſimumu un „jaunpeedſimuscho
prinzi“ apdſeedadams. Waldbas mainus laikā tas efot ta-
dehſ ſmalki jo ſmalki apklauſchinajees pehz jaunahs waldbas
likumeem, pehz winas teefahm un pawalſtneeku teesibahm
un peenahkumeem, waj gan „Deewa un maies ſemitei“ lahdſ
manams labums atleſchot. Wiſu, ko tas dabujis dſirdeht,
par to ſirds apmeerinajuehſ un kluſumā tas preezajees un
Deewam pateizis, dabudams to brihdi wehl peedſihwot.
Pehz ka wijsch ſawu tehwuſemi mihledams bij wehlejeeſ:
ſemes un pawalſtneeku laime likahs winam tagad efam
ſtipra droſchumā.

*) ſtatees tai raffſta: Gedanken eines Greifts über den nahen
Zustand jenseit des Grabs.

Savā garā muhschā un leelā darbā Stenderam labā draugu pulsinch eeradahs. Pate Kurjemes waldiba, leelsungs, leelamahte, winas mahsa, Kurjemes muischneeki atsina wina nemirstamos nopolnus un issazija tam sawas pateizibas. Wina flahtakos draugos atrodam augsti teizamus ta laika Kurjemes labakos wihrus. Ar Kurjemes suhtni v. Körssu Kopenhagenē eepasidamees, ar Bolzschwinga baronu Sunakstē eedraudsedamees, tas abjos bij wihrus pehz sawas sirds un prahha atradis. Beitlers, astronomijas profesors Zelgawā winam rakstidams luhds to sawu draugu pulkā usnent. Pee Stendera wihsleelakeem zeenitajeem peedereja Zelgawas gimnasijas profesors Kütners un ihpašchi teefas kungs Tetshs, kas winam palihdseja preelsh wahrdnizes drukas no Kurjemes waldbibas palihdsibu isgahdaht un kas wihsas wehstules, ko tas Stenderam laidis, nesin beigt winu teifdams un godadams. Winsh to sauz par "tehwu", kas "weselam gadu simtenim" strahdajis, juhtahs no wina wairak godats, ne ka no "pašcha leelfunga", skuhysta wina "apustula rohkas" un ir meerā "mirdams sawu roku" Stendera roka līst un no ta wadits "winā muhschā ee-eet", jo winam ehot isdeweess tāhdā wihsē "muhschibā skatitees", ko ziti zilwelku behrni, kurnji, welti wehlotees. Bits no Stendera draugeem, Balks wahrdā, fazereja winam par godu us wina 80. dsimuma deenu tāhdū Wahzu dseesmu:

"Wo an des Lebens letzten Rand
Unsterblichkeit sich schließt,
Da steht der Weise stark als Mann
Und denkt, daß seine Sonnenbahn
Nun bald durchlaufen ist.

Er sieht vor seinem Blick vorbei
Des Lebens Stunden ziehn —
Und jede hüllt in Sonnenglanz
Sich ein und slicht des Lohnes Kranz
Um Grabe noch für ihn.

Mit Selbstbewußtsein lächelt er
Zum letzten Mal sie an,
Und blickt zufrieden auf den Pfad,
Den er so schön beendet hat,
Als er ihn einst begann."

Erkenne Dich, geliebter Greis,
In diesem Vilde hier!
Du hast einst Saaten ausgestreut,
Und eine Ehrenkrone heut
Des Lebens Abend Dir.

Am seltnen Ziel der Tage fühlst
Du noch des Mannes Kraft,
So unansprechlich lohnet nur
Den ächten Priester der Natur *)
Der Kampf der Leidenschaft.

Es werden Deinen Hügel noch
Einst Segnungen amweln,
Und herrlicher erwächst Du dann
Wenn sich in ihrer Flammen Bahnen
Verjüngte Sonnen drehn! —

Jaunakais no draugeem, Dr. Czarnewskis, parahdija drauga sirdi wehl behru deenā, Stendera dñshwes aprakstu nolasīdams.

Wifuleelačo draudsību, wifusiršnigako mihlestību Stenders bij pee saweem Latweeshcheem eemantojis, it ihpašhi pee sawas draudses lozeskleem, seeleem maseem, jauneem wezeem, par wina dwehſelu un laizigu labumu gahdadams. Lai gan tolaik tee wehl wina gara puhlinus ar ſawu garu nespēhja noſwehrt un atſiht, wina sirdi, wina labo mihlo dſilo filto sirdi, tee ar ſawu sirdi ſajuta un nomanija uſ iſ ſola, latrā weetā, tā ka wezā Stendera wahrds un peemina drihs wiſu atminā pahrgahja: tehwī ſtahſtija dehlam, no wezā Stendera goda, mahte daudſinaja meitai no wina labſirdibas, jaunekki un jaunekles eenehmahs wina paſakās, dſeeſmās, mahzibās, wehlakee raffneeli peemineja Stendera ſlawu. Schi draudsība, ſchi mihlestība, paldees Deewam lihds ſchaj baltaī deenai Latweeshōs uſglabajuſehs; wina ari muhſu ſpalwu ſlubinajuſi par godu un peemink ſchim muhſu tautas tehwam, draugam, mahzitajam. — —

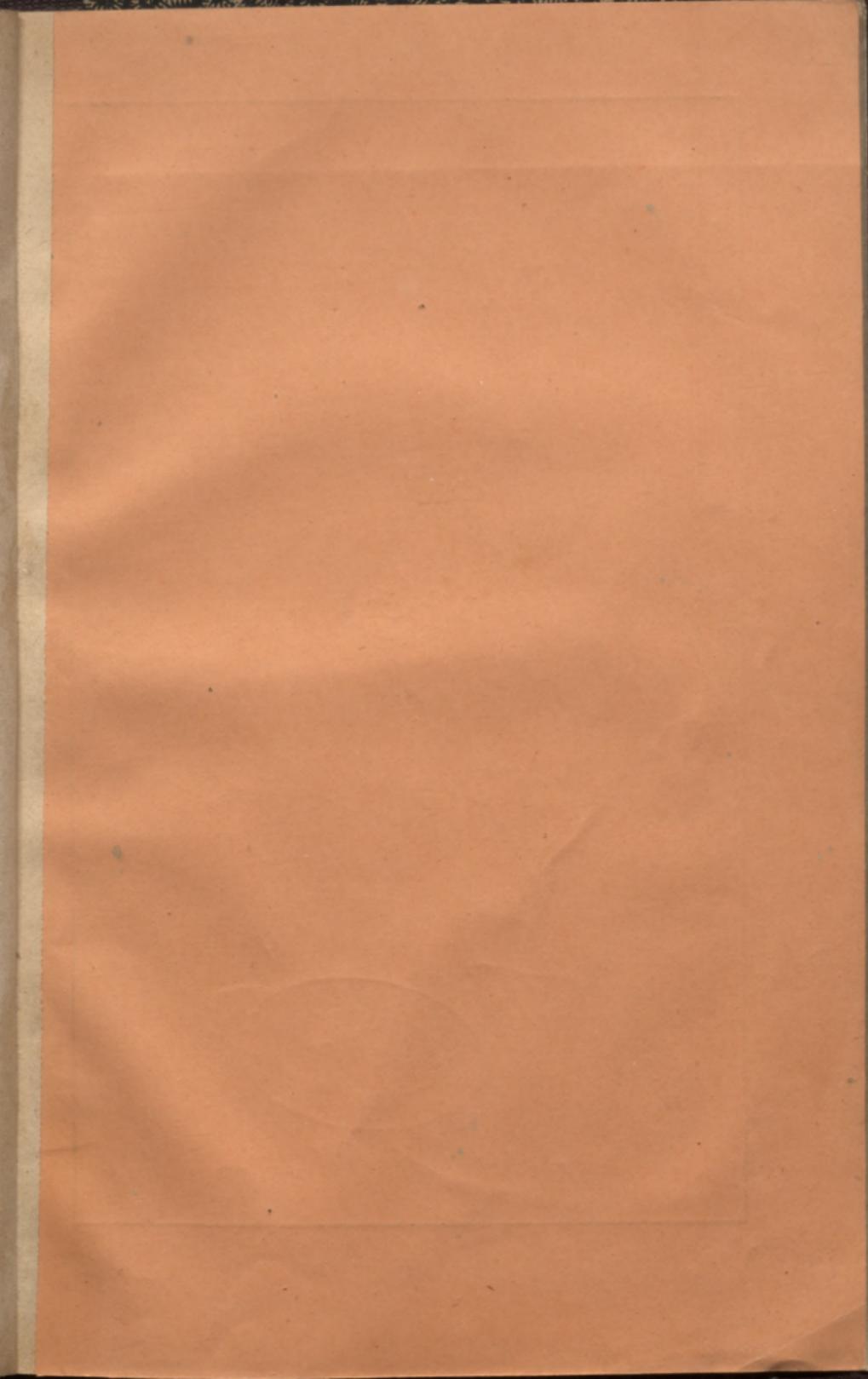
Wezumam wirſu nahkot un ſpehkeem ſažchluhkot Stenders sawas amata darifchanas nespēhja wairs — tā peenahkabs

*) Sihmejahs uſ Stendera dabas zeeniſchanu un dabas filoſofiju.

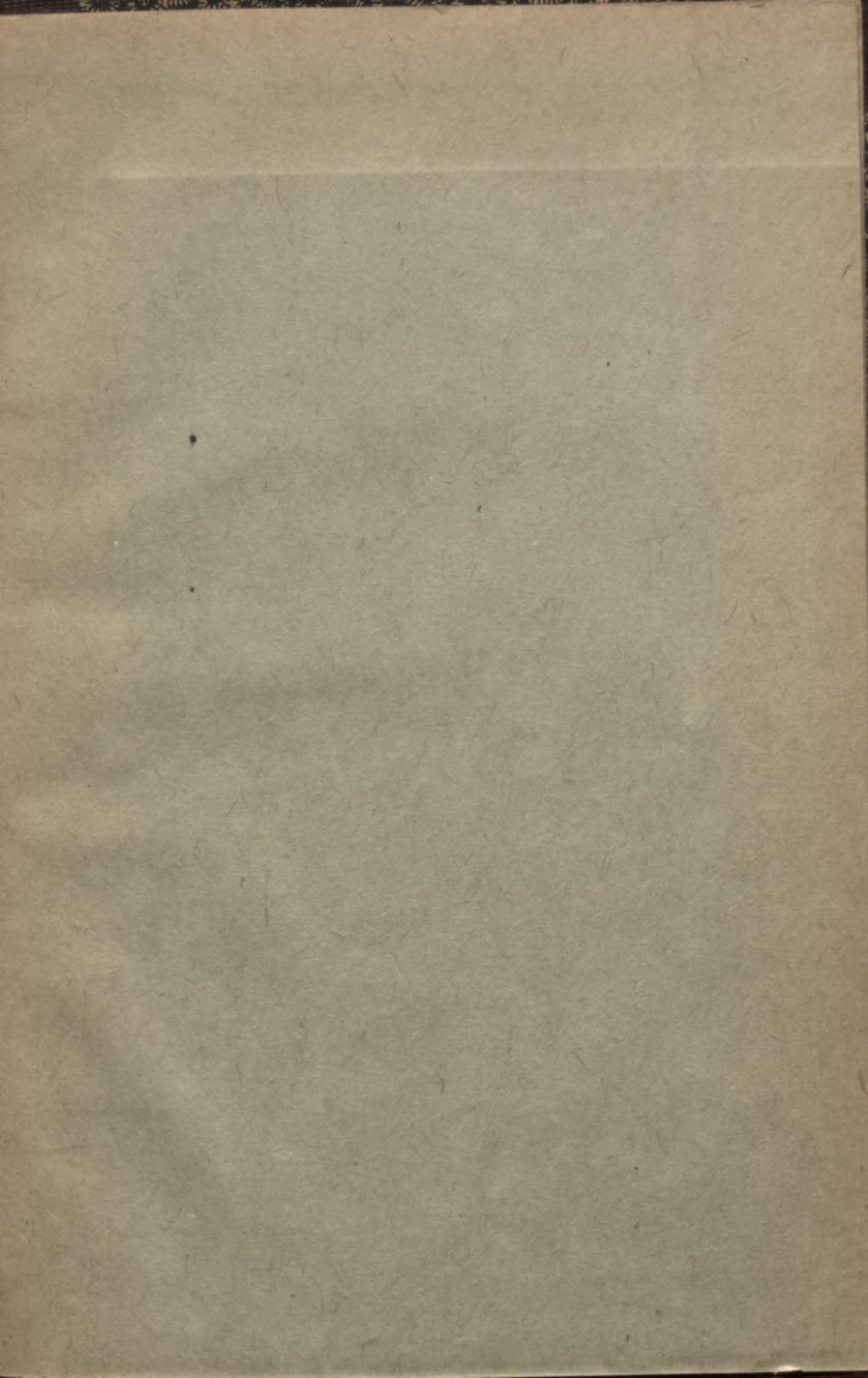
— iſpildiht. Beſ darba tas tomehr nebija ne weena azumirkla. Pa mahjahm tas ſchad tad wehl weeglatku mahzitaja amatu pakopa, gan atwestos behrnimus nokriftidams, gan pee-auguscheem padoma melletajeem palihdsedams. Wehl kahdas aſtonas deenas preefch ſawas mirſchanas tas eſot no gultas peezehlees, apgehrbees un gribejis kahdu atneſtu behrniku nokriftiht; bet rokas jaw trihzejuschas, azis wairs lahgā ne-redſejuschas, mehle bijuſti jaw paſtilhwa.

Bijis jaet atpakał, gultā pee meera. Behdejās deenās, kur wairs nespēhjīs ahrā īseet, tas pa logu skatidamees fawu mihlo dabu wehl apbrihnojis. Uf sawahm azīm gan alaschin wahrdjis, bet wezuma deenās nau vis pawīsam apstulbis, kā tehwis un jaunakais brahlis, kas Lašču muisčā par mahzitaju bij. Kamehr ween waredams faredseht tas pats laſijs un nespēhdams wairs rakstus iſſchikt, tas klausījēs ko preekščā laſija un pahromaja ko dīrdejis. Wehl uſ gultas guledams tas gribejis kahdā rakstā daschus gabalus pahrlabot, nehmis ſpalwu roķā, bet ta jaw drebejuſi tā, kā tik kahdas pahri rindinas warejis uſſihmeht. Deenu preekščā fawas nahwes Stenders bijis brihnum peekūs; peederigee eenahkuſchi eekščā un dewuſchi labrihtu; tik ar lehnu balsī to warejis ūanemt un atbildeht. It beidsamajos azumirkļos tas atritis beſ ſpēkeem un ūamanas atpakał, nespēhjīs wairs ne runaht ne dīrdeht, ar ūihmēm tas metis un rahdījis, ko grībot un kas wajadīgs. Tad wehl tik bahlahs luhpas lehni ūistejuſchās, un rokas bijuſčas ūanemtas. No tam warejuſchi nomaniht, ka tas Deewu luhdījis un tā ar Deewu fawu Rungu runadams no ūheiſenes ūchihrees, pee meera aīsgahjīs. —

LATVIJAS NACIONALĀ BIBLIOTEKA

0304069552